

KUR'ÂN-I KERİM ÂYETLERİ IŞIĞINDA ORUÇ

Hazırlayan: Recep ARİK

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Seyid GECİT

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

Her Hakkı Saklıdır

İĞDIR/2021

T.C.
İĞDIR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KUR'ÂN-I KERİM ÂYETLERİ İŞİĞİNDA ORUÇ

Recep ARİK

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

İĞDIR/2021

TAAHHÜTNAME

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Recep ARİK

ÖZET

KUR'ÂN-I KERİM ÂYETLERİ İŞİĞİNDA ORUÇ

ARİK, Recep

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Seyid GECİT

Aralık 2021, 119 Sayfa

Kur'ân-ı Kerim Âyetleri İşığında Oruç ibadeti ele alınan bu çalışmada özel anlamda İslâm dininde, genel anlamda ise semâvî dindeki konumu incelenmiştir. Oruç kelimesi, Arapça'da savm/sıyâm ve Farsça'da ise rûze olarak isimlendiren kelimelerin Türkçeleşmiş şekli ve karşılığıdır. Terim olarak oruç, niyet ederek tan yerinin ağarmaya başlamasından (imsak vaktinden) itibaren güneş batıncaya kadar yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmayı ifade eden bir ibadettir. Oruç ibadetinin farz kılındığı ay ise Ramadan olarak isimlendirilmekte ve bu kelime Kur'ân-ı Kerim'de sarîh olarak sadece bir yerde ismen zikredilmektedir. Savm ve sıyâm lafızları ile türevleri ise Kur'ân-ı Kerim'de on dört yerde, hadislerde ise çok sayıda geçmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de oruç ile ilgili hükümleri ihtiva eden ayetler: Oruçla ilgili hukukî hükümler, Müslümanlara oruç tutmanın farz olması, oruç tutma süresi, hasta ve yolcunun ruhsatı, fidye, ikinci şafağın başlangıcından gün batımına kadar olan oruç vaktinin belirlenmesi gibi hükümleri içermektedir. İslâm, orucun diğer semâvî olan ve olmayan dinlerdeki ibadet dışı boyutuna son vermesiyle birlikte ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Adem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadarki toplumlarda değişik amaçlarla oruç tutulduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Oruç, Ramazan, Takva, Fidyeye, Kefaret.

ABSTRACT

FASTING IN THE LIGHT OF THE VERSES OF THE QUR'AN

ARİK, Recep

Master's Thesis

Department of Basic Islamic Sciences

Advisor: Asst. Prof.Dr. Mehmet Seyid GECİT

December 2021, 119 Pages

In this study, which deals with fasting in the light of the verses of the Qur'an, its position in the religion of Islam in a special sense and in the heavenly religion in general was examined. The word fasting is the Turkish form and equivalent of the words that are named as savm/siyâm in Arabic and ruze in Persian. As a term, fasting is a worship that expresses abstinence from eating, drinking and sexual intercourse from the beginning of the dawn (imsak time) until the sun sets. The month in which fasting is made obligatory is called Ramadan, and this word is explicitly mentioned only in one place in the Qur'an. Savm and Siamese words and their derivatives are mentioned in fourteen places in the Qur'an and in large numbers in the hadiths. Verses in the Qur'an containing the provisions regarding fasting: Legal provisions regarding fasting, fasting obligatory for Muslims, fasting duration, license for the sick and traveller, ransom, determination of the fasting time from the beginning of the second dawn to sunset. contains. After Islam ended the non-worshipping aspect of fasting in other heavenly and non-universal religions, Hz. The last prophet from Adam, Hz. It is understood that fasting was observed for different purposes in societies up to the time of Muhammad.

Keywords: Fasting, Ramadan, Taqwa, Fidya, Atonement.

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihi boyunca her toplum kendisini yalnız hissetmemesi adına kendilerinden üstün bir varlığa inanarak saygı ve bağlılıklarını göstermek istemişlerdir. İslâm'ın beş temel ilkesinden biri olan orucun inanan bir toplum üzerinde etkisi büyüktür. Bu bakımdan inananlar, oruç ibadetini yerine getirirken, nefsanî arzuların ardına düşmeden bütün lezzetlerden yüz çevirip yaratana karşı bu ibadeti yerine getirmektedirler.

Oruç ibadeti neredeyse bütün topluluklarda var olduğu görülmektedir. Bazıları nefsi eğitime veya başlarına gelen bir musibetten dolayı orucu tuttıkları görülmekle beraber, bazıları da heva ve heveslerine göre orucu kendilerine göre uyarlamışlardır. Bu noktada özellikle İslâm dininde oruç ibadetinin Müslümanlar nezdinde önemi çok büyüktür. Bu çalışmanın amacı Kur'ân âyetleri çerçevesinde inanan bir topluluk olan Müslümanların bu ibadetin kendilerine neler kazandırdığı hangi konularda kolaylıklar sağladığı ortaya koymaktır.

Çalışmanın giriş kısmında “savm” ve “sıyam”ın kavramsal çerçevesini ele alındı. Birinci bölümde Kur'ân-ı Kerim'in oruçla ilgili olarak kendilerinden bahsettiği iki semavî din olan Yahudilik ve Hıristiyanlığının kutsal kitaplarında oruç adlı başlık işlendi. İlk önce Yahudilik dininde orucun nasıl olduğuna değinildi ve akabinde Hıristiyanlığın oruca bakış açısının neler olduğundan bahsedildi. Bu iki dinin oruca bakış açılarına değinirken, dinler tarihi kitaplarına ve bu dinlerin mukaddes kitapları olan Tevrat ve İncil'de geçen oruç ile ilgili sözleri de çalışmaya dâhil edildi. Ayrıca bu iki semavî dinin, oruca nasıl değer verdiklerine ve bu dinin sahiplerinin nasıl oruç tuttıklarına dair rivayet ve dirayet tefsirlerden faydalanıldı. Son olarak Cahiliye dönemi oruç konusuna değinildi. İkinci bölümünde ise ağırlıklı olarak Kur'ân-ı Kerim'de oruçla ilgili olan konulardan bahsedildi. Söz konusu konuları on beş başlık etrafında daha iyi anlaşılabilirliği bağlamından detaylandırıldı. Üçüncü bölümde ise oruçta cinsel hayatla ilgili kavramlar işlendi. Dördüncü bölümde de orucu gerektirecek “fidye ve kefarete” başlığı ele alındı. Bu konu hazırlanırken fidye kavramı öncelik olarak alındı. Kur'ân'da hastalık, yaşlılık vb. durumlarda oruç tutulmaz ise fidye vererek telâfi yoluna gidilmesinin gereğinden bahsedildi. Ardından Kur'ân'a göre oruç ve kefarete ilişkisi incelendi. Son olarak değerlendirmelerle sonuç kısmına varıldı.

Bu çalışmamızın konusunun belirlenmesinde ve araştırma sürecinde her daim yanımızda olan yardımlarını ve zamanını bizden esirgemeyen kıymetli hocam sayın Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Seyid GECİT'e şükranlarımı arz ediyorum. Ayrıca değerli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Nurettin ÇİFTÇİ, Dr. Öğr. Üyesi Ali SEVDİ Dr. Öğr. Üyesi Mahmut SÖNMEZ ve Arş. Gör. Musa PEKEL'e çok teşekkür ediyorum.

Recep ARİK

Iğdır 2021

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR DİZİNİ	vii
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
II. Araştırmanın Metodu.....	1
III . Savm/Sıyam'ın Kavramsal Çerçevesi	2
III.a. Savm/Sıyam Kelimesinin Sözlük Anlamı:	2
III.b. Savm/Sıyam Kelimesinin İstilahî Anlamı	4
BİRİNCİ BÖLÜM	
KUTSAL KİTAPLAR'DA VE CAHİLİYE DÖNEMİ'NDE ORUÇ	
1.1. Tevrat'ta Oruç	6
1.2. İncil'de Oruç.....	13
1.3. Cahiliye Dönemi'nde Oruç	17
İKİNCİ BÖLÜM	
KUR'ÂN'I KERİM'DE ORUÇ'LA İLGİLİ KONULAR	
2.1. Takva	24
2.2. Sayılı Günler.....	27
2.3. Hastalık.....	28
2.4. Sefer/Yolculuk.....	31
2.5. Zorlanma	34
2.6. Ramazan Ayı	36
2.6.1. Ramazan Ayının Özellikleri	37
3.6.1.1. Kur'ân-ı Kerim'in Ramazan Ay'ında İndirilmesi.....	38
3.6.1.2. Farz Olan Orucun Ramazan Ayı'nda Olması	41
2.7. Kolaylık	44

2.8. Sayıyı Tamamlama.....	48
2.9. Tekbir ve Hidayet.....	50
2.10. Siyah ve Beyaz İplik.....	52
2.11. Orucun vakti.....	56
2.12. Dua.....	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORUÇTA CİNSEL HAYAT İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

3.1. Oruçta Rafes.....	67
3.2. Libas (Örtü).....	70
3.3. İhanet.....	73
3.4. Mübaşeret.....	77
3.5. İtikâf.....	81
3.6. Hududullah.....	87

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ORUCUN FİDYE VE KEFARET İLİŞKİSİ

4.1. Fidyeye.....	91
4.2. Kefaret.....	96
4.2.1. Hac İbadetinde Kefaret Orucu.....	98
4.2.2. Yemin Kefareti Orucu.....	101
4.2.3. Zıhar (Boşama) Kefareti Orucu.....	103
4.2.4. Kâtl Kefareti Orucu.....	105
SONUÇ.....	109
KAYNAKÇA.....	112
ÖZGEÇMİŞ.....	120

KISALTMALAR DİZİNİ

a. s.	Aleyhisselam
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
Bkz	Bakınız
Çev	Çeviren
DiA.	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
Haz	Hazırlayan
Hz	Hazreti
Neşr	Neşreden
s	Sayfa
t.s	Tarihsiz
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Terc	Tercüme Eden
Thk	Tahkik Eden
vb	Vefatı
y.y	Ve benzeri
Yay	Yayın yeri yok
Yay.Haz	Yayınlar Yayına Hazırlayan
S.a.s	Sallallahu aleyhi vesellem

GİRİŞ

I. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Yaşadığımız asırda insanlık maneviyattan yoksun bir şekilde hayatlarını sürdürmektedirler. Her hastalığın bir ilacı olduğu gibi bu manevi hastalığın ilacı da hiç şüphesiz yanı başımızdaki yüce kitabımız olan Kur'ân-ı Kerim'de mevcuttur.

Şüphesiz tarih boyunca insanlar fitrat olarak kendilerini koruyan ulvî ve yüce bir varlığa inanma ihtiyacını hissetmişlerdir. Dolayısıyla kişinin bu inanma duygusu onu disiplinli bir hayat sürmesine neden olmakta ve kendisini günahlardan sakınmaktadır. Bu bağlamda nefsanî arzuların kırılması, kendisine verilen nimetlerin geçici olduğu ve toplumun buna ihtiyaç duyduğu oruç konusunun işlenmesini gerekli gördük.

Âyet-i kerimede açıklandığı üzere daha önceki toplumlarda farz kılınan oruç, bizlere de farz kılınan bir ibadet olmuştur. Oruç ibadeti İslâm'ın beş şartından birisi olup Kur'ân ve sünnet ile sabit olmuştur. Bu iki kaynakta belirtildiği üzere bu farz ibadeti yerine getirenlere çeşitli mükafatlara ulaşacağı müjdelenmiştir. Dolayısıyla oruç konusu toplumun birbirini anlama konusunda ve disiplinli bir hayat sürmesi adına gerekli olan temel ibadetlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

II. Araştırmanın Metodu

Çalışmamıza savm/sıyam'ın kavramsal çerçevesi konusunda genel bir açıklamayla başladık. Doğrudan veya dolaylı olarak savm/sıyam anlamına gelen kavram ve ifadeleri açıklayarak İslâm öncesi Cahiliye şairlerin şiirlerinden ve sözlüklerden faydalandık. Daha sonra bu ifadenin istilahî anlamını getirerek âlimlerin konu hakkındaki görüşlerine değindik.

Çalışmamızın giriş bölümünden sonra birinci bölümde bizden evvelki Semavî dinlerde ve Cahiliye dönemi oruç konusu ele alındı. Konuyu araştırırken özellikle Semavî dinlerin mukaddes kitapları olan Tevrat ve İncil'de geçen oruç hakkında olan sözleri ele aldık. Daha sonra bu iki semavî dinde oruç konusu hakkında yazılan eserleri kaynak olarak belirttik. Akabinde de İslâm öncesi toplum olan Cahiliye orucu hakkında bilgi vererek birinci bölümü bitirildi. İkinci bölümde ise Kur'ân-ı Kerim'de geçen oruç ile ilgisi olan konuları toplam on beş başlık halinde ele alarak geniş ve detaylı işlendi.

Konuyu araştırırken genel olarak ahkam tefsirlerinden yararlanıldı ve konumuzun çok fazla fikhî mesellere girmesinden ziyade tefsirî bir çalışma olmasına gayret gösterildi. Bu anlamda bazı yerlerde de fikhî kaynaklara da başvuruldu. üçüncü bölümde Müslümanların bu farz ibadeti yerine getirirken genel anlamda nelere dikkat etmeleri ve nelerden sakınılması gerektiği oruçta cinsel hayat ile ilgili olan kavramları ele alındı. Kavramlar ele alınırken bu anlamda ahkam tefsirleri yanı sıra diravet tefsirleri olan *Keşşaf* ve *Bahru'l Muhit*'te geçen Zemahşerî ve Ferra gibi âlimlerin kavramlar hakkında olan görüşlerine yer verildi. Son olarak dördüncü bölümde ise orucun fidye ve kefaret ilişkisinin genel olarak hangi konulara şamil geldiği üzerinde duruldu. Kur'ân-i Kerim'de bu ifadenin altı başlık halinde geldiğini ve bunların hangi konular olduğu ahkam ve rivayet tefsirlerinden faydalanarak açıklamaya çalışıldı.

III . Savm/Sıyam'ın Kavramsal Çerçevesi

III.a. Savm/Sıyam Kelimesinin Sözlük Anlamı:

Oruç ifadesi sözlükte, ister yeme ve içme olsun ister dolaşma olsun kişinin kendini alıkoymasındır.¹ Bu anlamda Arapça savm/sıyam, Farsça ise rûze kelimesinin Türkçeye çevrilmiş şeklidir. Savm/sıyâm ve anlamdaşları Kur'ân-ı Kerim'in on üç yerinde geçmektedir.²

صَوْمًا وَصِيَامًا kelimeleri صَامَ fiilinin mastarlarıdır. Araplar konuşmayı terk ettiklerinden dolayı susan kimseye bu anlamda صَائِمٌ demişlerdir.³ Âyet-i kerimede bu anlamdaki kullanımı Hz. Meryem'in sözünden anlaşılmaktadır:

إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَانِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا

“Şüphesiz ben, Rahman (Allah) için orucu (konuşmamayı) nezrettim. Bugün hiçbir insanla konuşmayacağım”⁴ buyrulmuştur.

Arap edebiyatında savm kelimesinin değişik kullanımlarına ilişkin şunlar geçmektedir: Güneş iyice yükselip öğlen sıcağının iyice vurduğu zaman صَوْمُ النَّهَارِ denilir.⁵ Bu anlamda İmriü'l-Kays (v. 540) şöyle demiştir:

¹ Râgıb el-İsfahanî, *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kalem, Dımeşk, 2009, 500. Bkz., Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerif Cürcanî, *Mu'cemu'l-Ta'rifât*, Dâru'l-Fadile, Kahire, 1413, 116; Luvîs Ma'lûf el-Yesûî, *el-Müncid fi'l-Luğa ve'l-Alâm*, et-Tab'atül-Kasulikiyye, Beyrut, 1965, 441; Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul, 1995, 495.

² Ali İhsan Yitik, “Savm”, *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIII, 414.

³ İbrahim Mustafa, vd. *Mu'cemu'l-Vasit*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989, 529.

⁴ Meryem, 19/26.

فَدَعَهَا وَسَلَّ الْهَمَّ عَنْهَا بِحَسْرَةٍ دُمُولٍ إِذَا صَامَ النَّهَارُ وَهَجَّرَا

“Bırakın güneş tam tepeye yükselip şiddetlendiğinde, ona ait hüznünü büyük hasret ile gider, teselli et...”⁶

O başka bir şiirinde ise şöyle demiştir:

كَأَنَّ الثُّرَيَّا عُلِقَتْ فِي مَصَامِهَا بِأَمْرَاسٍ كَتَّانٍ إِلَى صَمِّ جَنْدَلٍ

“Süreyya yıldızı sanki tam tepe noktasında keten ipliklerle cendelin sert kayalıklarına bağlanmış gibidir”⁷

Bir başkası da şöyle demiştir: *حَتَّى إِذَا صَامَ النَّهَارُ وَاعْتَدَلَ* “Ta ki güneş, gündüzün tepe noktasına yükselip dimdik olduğu zaman” Rüzgâr durduğu zaman anlamında *صَامَ الْفَرَسُ* denilir.⁸ Nitekim bu kavram *صامت الرِّيح* , otunu yemeyip ayakta duran ata’da

خَيْلٌ صِيَامٌ وَ خَيْلٌ غَيْرُ صَائِمَةٍ تَحْتَ الْعَجَاجِ وَأُخْرَى تَعْلَأُكُ الْأَجْمَا

“Tozun dumanın altında bir yanda duran ve yayılmayan, bir yandan da yayılan, otlayan atlar; bir de ağızlarındaki gemlerini çiğneyenler.” Nâbiğa’nın (v. 65/685) şiirinde bu anlamda kullanılmıştır.⁹

Çıkrık dönmeyip de durduğu zaman *بَكْرَةٌ صَائِمَةٌ* denilir. Mesela; *وَالْبَكْرَاتُ شَرُّهُنَّ الصَّائِمَةُ* “Çıkrıkların en şerli olanı, (saime) yani tutukluk yapıp dönmeyenlerdir.”¹⁰ Anlamındaki recezde *صائمة* kelimesi bu anlamda kullanılmıştır.

Güneş’in, gündüzün ortasında gelmiş olduğu tepe noktasına, *مَصَامُ الشَّمْسِ* yine aynı anlamda yıldız için de *مَصَامُ النُّجْمِ* denilir.¹¹

Oruç kelimesi, Farsça bir kelime olup, Kur’ân-ı Kerim’de “sıyam” olarak geçmektedir. Kur’ân-ı Kerim’de “sıyam” kelimesinin olduğu yerde oruç tutmak anlamında olduğu “savm” kelimesi ise Meryem suresinin 26. âyetinde görüldüğü üzere “Kimse ile konuşmamak, susmak” anlamına geldiğini görülmektedir.

⁵ Mustafa, vd. *Mu’cemu’l-Vasit*, 529.

⁶ Ebû Vehb (Ebû’l-Hâris / Ebû Zeyd) Hunduc b. Hucr b. el-Hâris Âkilü’l-Mürâr, *Divânu’l-İmriu’l-Kays*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 2004, I, 95.

⁷ İmriu’l-Kays, *Divânu’l-İmriu’l-Kays*, I, 50.

⁸ Yusuf eş-Şeybani ebi Hayyan el-Endulusi, *Bahru’l-Muhit*, Dâru’l-Kutub’ul-İlmiye, Beyrut, II, 30.

⁹ Mustafa Sadık b. Abdurrâzık b. Ahmet b. Abdulkâdir er-Rafî, *Tarihu’l-Kitabu’l-Arap*, trsz., I, 237.

¹⁰ Yesûî, *el-Müncid fi’l-Luğa ve’l-Alâm*, 441.

¹¹ Mustafa, vd. *Mu’cemu’l-Vasit*, 529.

Dolayısıyla örneklerden de anlaşılacağı üzere “savm” kelimesi Arapça da uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak, sıcaklığın yükselmesi, sıcaklığın tepe noktasına yükselmesi, rüzgârın durması, atların otlanması veya otlanmaması, çıkrık anlamında (kuyudan kovayla suyu çıkarana alet) ve yıldız gibi anlamlara gelmektedir.

III.b. Savm/Sıyam Kelimesinin İstilahî Anlamı

Yukarıda savm/sıyam kelimelerinin anlamı hakkında yaptığımız açıklamadan sonra fikhî anlamıyla ilgili bilgilere yer vermek istiyoruz. Konuyla ilgili âlimlerin görüşü şu şekildedir:

Vehbe Zühaylî (v.1437/2015) şöyle demiştir: “Tutmaya ehil kimselerin niyet ederek fecrin doğuşundan Güneş’in batışına kadar orucu bozan şeylerden korunmalarıdır. Yani oruç belli bir zaman midenin ihtiyaçlarından ve cinsî arzularından, fiili olarak organlara girecek olan ilaç ve benzeri her şeyden uzaklaşmasıdır.”¹²

İbn-i Kayyim el-Cevzi (v.751/1350) de oruç hakkında şöyle der: “Oruç tutmaktan maksat, nefsin arzu ettiği çekici şeylerden uzaklaşmak, nefsin şehvânî kuvvetlerini kırmaktır. Açlık ve susuzluk, nefsin keskinlik ve şiddetini kırar, ona fakirlerin aç ve meşakkatli hâlini hatırlatır. Kulun yeme ve içme yollarının daralmasıyla şeytanın kulların kalbine girme yolları daralır.”¹³

İbn-i Âşûr (v.1389/1970) ise “Oruç tutmak; belirli bir müddet boyunca yeme ve içmeden, kadınlara yakınlaşmadan uzak durmaktır. Bununla amaç Allah’a yakınlaşmaktır.”¹⁴ Şeklinde yorumlamışlardır.

Uygulama açısından ibadetlere baktığımızda bedenî, malî, hem bedenî hem de malî ibadetler karşımıza çıkmaktadır. Bedenî ibadete örnek olarak namaz kılmak, Ramazan ayında oruç tutmak, malî ibadete örnek ise zekât vermek, Allah için infâkta bulunmak, hem malî hem de bedenî olan ibadet ise malî durumda zengin olan Müslümanların hac farızasını yerine getirmesi örnek verilebilir. Bu açıklamaya baktığımızda oruç da bir bedenî ibadet olarak sağlığı yerinde olan Müslümanların Ramazan ayının gelmesiyle bir ay boyunca kendilerine mübah olan bütün nimetlere karşı sebat ederek bedenî ibadet olan orucu tutarak bunu yerine getirmeleridir.

¹² Vehbe Zühaylî, *el-Fukhu'l İslami ve Edilletuhu*, Dâru'l-Fikir, Dımeşk, 1985, I, 566.

¹³ İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî, *Zâdu'l-Meâd*, trc. (Muzaffer Can) Cantaş Yayınları, İstanbul, 1990, II, 621.

¹⁴ Muhammed Tâhir İbn-i Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru'l-Tunusiyye, Tunus, 1984, II, 154.

Dolayısıyla terim olarak oruç; tan yerinin ağarmasından güneşin batmasına kadar şer'an belirlenmiş ibadeti yerine getirme yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmayı ifade eder.

Konumuzun daha iyi anlaşılması için sırasıyla semavî dinlerdeki oruç kavramı ele alınacaktır. Kaynaklarda geçtiği üzere oruç Hz. Âdem'den bizim şariatımıza kadar süregelen bir ibadet çeşididir.¹⁵ Bu bakımdan konumuz Kur'ân-ı Kerim'de oruç olduğu için öncelikli olarak âyetleri, daha sonra her iki semavî dinde oruç ile ilgili bilgileri vereceğiz. Semavî dinlerde, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm'dan önce geldiği için ilk önce Yahudilikteki oruç konusunu Tevrat kapsamında ele alınacaktır.

¹⁵ Tahsin Feyizli, *İslam'da ve Diğer İnanç Sistemlerinde Oruç-Kurban*, Milli Eğitim ve Spor Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1988, 11.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUTSAL KİTAPLAR'DA VE CAHİLİYE DÖNEMİ'NDE ORUÇ

Yahudilik M.Ö XV. yüzyılda Hz. Musa'ya vahiyle başlayan bir dindir. Yahudî olmanın ilk şartı; Yahudî bir anne babadan olmaktır. Günümüzde Yahudiler, yaşamlarını ilk olarak İsrail sonra Amerika ve Dünya'nın başka bölgelerinde sürdürmektedirler. Yahudilik tarihi Hz. İbrahim ile başlar. Onlara göre ilk Yahudi, Hz. İbrahim'dir. Tarih süresi içinde Yahudiler pek çok adla anılmışlardır. İbranî, İsrailî ve Yahudî bu isimlerin başında gelmektedir.¹⁶

1.1. Tevrat'ta Oruç

Yahudilere gönderilen Tevrat'ta farklı ibadetlerden bahsedilmektedir. Onlardan birisi de konumuz olan oruç ibadetidir. Yahudilikte oruç, bazen nefsi kırma, bazen cefa vasıtası, bazen de Allah'a yakınlaşma vesilesi kabul edilmiştir. Yahudilikteki oruçların bir kısmının matem alameti, bir kısmının tehlike karşısında savunma ve niyaz için tutulduğu anlaşılmaktadır.¹⁷

Kur'ân-ı Kerim'de Yahudilere de orucun farz kılındığı, onların da oruç tuttuğu şöyle geçmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

“Ey iman edenler! Sizden öncekilerin üzerine yazıldığı gibi sakınasınız diye sizin üzerinize de oruç farz kılındı.”¹⁸

Hamdi Yazır (v. 1361/1942), yukarıdaki âyet hakkında şöyle demiştir: “Rivayete göre Ramazan orucu, aynı şekilde ve miktarda Yahudi ve Hristiyanlara da yazılmıştır. Yahudiler bunu terk etmiş ve senede bir gün oruç tutmaya başlamışlardır. Bugünün, Firavun'un suda boğulduğu gün olduğu iddiasında bulunmuşlardır. Oysa bunda da yanılmışlardır. Halbuki Firavun Aşura Günü suda boğulmuştur.”¹⁹

¹⁶ Baki Adam, *Yaşayan Dünya Dinleri*, DİB Yayınları, İstanbul, 2007, 205.

¹⁷ Ali Osman Ateş, *İslâma Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, Beyan Yayınları, Ankara, 1996, 90.

¹⁸ Bakara, 2/183.

¹⁹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Thk., İsmail Karaçam, Emin Işık, Nurettin Boleli, Abdullah Yücel, Ayyıldız Matbaacılık, İstanbul, 2014, I, 612.

Rivayetlerde Hz. Musa'nın otuz gün oruçla mükellef olduğu daha sonra on gün daha eklendiği geçmekte ve bu rivayeti aşağıdaki âyet-i kerimeye dayanmadırılmaktadır.

وَوَعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمَّمْنَاهَا بِعَشْرِ فَنَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً

“Musa'ya otuz gece süre belirledik, buna on (gece) daha kattık. Böylece Rabbinin belirlediği vakit kırk geceye tamamlandı.”²⁰

Hamdi Yazır, bu âyeti yorumlarken şunu nakletmektedir: “Musa (a.s) Mısır'da iken İsrailoğullarına, Allah düşmanlarını helâk ederse kendilerine bir kitap getireceğini vademiş ve Firavun helâk olunca Musa, o vadolunan kitabı Allah'tan niyaz etmiş, Allah Teâlâ da ona otuz gün oruç tutmasını emretmişti ki o ay Zilkade idi ve Zilhicce'den tutulacak on günle kırk güne erişiyordu.”²¹

Tevrat'ta Hz. Musa'nın oruç tuttuğuna dair bir bilgi şöyle geçmektedir: “Musa (a.s) Tûr-u Sina'da kırk gün kırk gece Rab'le birlikte kaldı. Ağzına ne ekmek koydu ne de su içti. Antlaşma sözlerini, on buyruğu taş levhaların üzerine yazdı.”²² Bu iki bilgiye göre Hz Musa'nın Sînâ Dağı'nda kırk gün oruçla geçirdiği anlaşılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın (c.c) Hz. Meryem'e hitabına baktığımızda da Hz. Meryem'in nezri susma orucu olduğu bu susma orucunun da kimse ile konuşmama olduğu görülmektedir.

فَكُلِّي وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا فَإِمَّا تَرَيَنَّ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا

“Ye iç, gözün aydın olsun! İnsanlardan birini görürsen de ki: ‘Ben, çok esirgeyici olan Rahmân'a adakta bulundum; artık bugün hiçbir insanla konuşmayacağım.’”²³

Râzî (v.606/1210), yukarıdaki âyet-i kerimede geçen savm ifadesinin susmak manasında geldiğini söylemiştir.²⁴

²⁰ Araf, 7/142.

²¹ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IV, 139. Bkz., Ebû Mansûr Şehredâr b. Şîrûye b. Şehredâr ed- Deylemî, *Kitâbü'l-Firdevs bi-Me'sûri'l-Hiâb*, Dâru'l-Kutub'l-İlmiyye, Beyrut, 1986, III, 427, Hadis No: 5309.

²² Kitab-ı Mukaddes, Tevrât, Mısırdan Çıkış, 34:28, (İbrânî, Kildânî ve Yunanî Dillerinden Tercüme), Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2010.

²³ Meryem, 19/26.

²⁴Ebû Abdillâh Ebu'l Fadl Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Dâru'l-Fikir, Beyrut, 1981, XXI, 207, 208.

Savm kelimesi hakkında şöyle de denilmiştir: “Savm, susmak değil bizzat oruç tutmak anlamına gelmektedir. Ancak o zamanın insanları oruç tuttuklarında konuşmadıklarından dolayı ‘susmak’ anlamında ‘savm’ kelimesi zikredilmiştir. Oruç tutarken konuşmama şeklindeki nezrin, onların şeriatında caiz olduğu da söylenmiştir.”²⁵

İbn Kesîr (v. 774/1373), şu yorumda bulunmuştur: “*Ben Rahman’a oruç adadım bugün kimse ile konuşmayacağım*” âyetinde konuşmaktan amaç işaret ile konuşmak olduğu dil ile olmadığı, dolayısıyla bundan da “*Bugün kimse ile konuşmayacağım*” âyetindeki ifadeye aykırı olmasın.²⁶ Anlamında bir yorum yapmıştır. yani maksadın işaret ile konuşmak olduğu dil ile yapılan bir diyalog olmadığını söylemiştir.

Nesefî’nin (v. 687/1289) görüşü şöyledir: “Onlara oruç adanmış olduğunu işaretle bildirdi. İşarete de ‘söz’ ve ‘konuşma’ adı verilebilir. Bu sözden sonra susmanın vacip olduğu yahut bu kadarını söyleyebilmesinin mümkün olduğu söylenmiştir.”²⁷

Allah Teâlâ, Hz. Meryem’i suçlayanlara karşılık susmasını emretmesi iki sebepten dolayı olduğu söylenilmiştir: Birincisi, şüpheyi giderme konusunda, Hz. İsâ’nın konuşması Hz. Meryem’in konuşmasından daha etkili olduğu. İkincisi ise cahillerle tartışmaya girilmesinin gereksiz olduğu belirtilmiştir.²⁸ Dolayısıyla savm kelimesinin anlamının konuşmamak olduğu verilen örneklerde görülmektedir.

Aynı şekilde susma anlamına gelen oruç Hz. Zekeriyâ’nın olayında da görülmektedir. Allah’tan kendisine bir varis vermesi için dua etmiş ve Cenab-ı Hakk duasını kabul buyurarak kendisine Yahya adında bir erkek çocuğu müjdelemiştir. O, kalbinin buna mutmain olması için “*Rabbim bana bir işaret ver!*” demesi üzerine Allah, kendisine şöyle buyurmuştur:

قَالَ إِنِّيكَ إِلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَ لَيَالٍ سَوِيًّا

²⁵ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XXI, 207, 208.

²⁶ Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesir b. Davî b. Kesir el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfîî, *Tefsîrü’l-Kur’ân’il-Azim*, Dâru’l-Marife, Beyrut, 1997, III, 124.

²⁷ Ebü’l-Berekât Hâfizüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mâhmûd en-Nesefî, *Medârikü’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vil*, Dâru’l-Kelimi’t-Tayyibe, 1998, Beyrut, I, 333.

²⁸ İbn Kesir, *Tefsîrü’l-Kur’ân’il-Azim*, III, 124.

Allah “Sana işaret, tam üç gün insanlarla konuşmamandır!”²⁹ buyrulması Hz. Zekeriyâ bu işarete karşılık üç gün boyunca kimseyle konuşmaması aynı anlamı taşımaktadır.

Said Havva (v. 1410/1989) bu âyet-i kerimenin tefsiri hakkında şunu demiştir: “Âzan ve dilin yerli yerince olmakla birlikte, sen bu süre zarfında konuşmayacaksın.”³⁰ Yani bu yoruma göre Hz. Zekeriyâ’nın organlarının tam olmakla beraber burada konuşmama emri vardır. Nitekim Nesefî’nin yorumu da öyle gelmiştir: “Senin alâmetin, organların sağlıklı, dilsizlik illeti olmaksızın konuşmaktan alıkonulman ve konuşmamandır.”³¹

Her iki âyeti celileden de anlaşılacağı üzere önceki şeriatlarda -özellikle Yahudilikte- susmak da bir oruç çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hz. Meryem ile Hz. Zekeriyâ’nın oruçları arasındaki fark şudur; birinin kendisini ve çocuğunu korumak için diğerinin ise Rabbine karşı bir şükür mahiyetinde oruç tutması ama ortak olan ise ikisinin de susma orucu olarak dediğimiz insanlarla konuşmama yoluna gittiğini, âyet-i kerimede görmekteyiz.

Yahudiliğin kutsal kitabı olan Tevrat’ta; nefsi kırma, cefa çekme, Tanrı’ya yakınlaşma vesilesi olarak oruçtan söz edilmektedir.³² Yahudilik dininde dört önemli oruç bulunmaktadır:

Birincisi, 17 Temmuz Orucu: Bu, “Orşelim” olayını, yani Kudüs kalelerinin düşmana yenilmesini hatırlamak için tutulan oruçtur.³³

İkincisi ise 9 Ağustos Orucu: Bu oruç birinci ve ikinci tapınakların düşmesi ve İsrailoğullarının en son sürgününü ifade eder matem günüdür.³⁴

Üçüncü olarak 8 Ekim Orucu: Yedinci ayın orucu ismiyle meşhurdur ki Cedelya Niyozara tarafından Kudüs’de Mûsevî vali olarak atanmış ve düşman tarafından

²⁹ Meryem, 19/10.

³⁰ Said Havva, *el-Esâs fi’t-Tefsir*, Dâru’l İslâm, Beyrut, 1985, I, 325.

³¹ Nesefî, *Medarikü’t Tenzi’l-ve Hakaiku’t-Te’vil*, I, 328.

³² Tevrât, Mezmurlar, 33:13-14, 69:10, 109:24.

³³ Feyizli, *İslamda ve Diğer İnanç Sistemlerinde Oruç-Kurban*, 24; Yusuf Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, İstanbul, 2001, I, 727

³⁴ Feyizli, *İslamda ve Diğer İnanç Sistemlerinde Oruç-Kurban*, 24; Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, I, 727.

basılması üzerine öldürülmüş olduğundan on Mûsevî şehidinden anısına tutulan oruçtur.³⁵

Dördüncüsü ise Tibet 10 Orucu: Bu oruç, Kudüs'ün kuşatılmasının başlangıcı için onuncu ayın içinde tutulan oruçtur. Ortodoks Mûsevileri tarafından kabul edilir.³⁶

Bu dört açıklamaya bakıldığında Yahudilerin, bugünlerde oruç tutmasının sebebi kendi tapınaklarına ve ölen Mûsevî şehitleri uğruna oruç tuttıklarını görmektedir. Bundan da Yahudilerin başlarına gelen musibetten dolayı kendilerini daha iyi hissetmek için oruç tuttıklarını anlaşılmaktadır.

Yahudilik inancında bu dört önemli orucun yanında farklı günlerde veya farklı sebeplerden dolayı da oruç tutulduğu görülmektedir. Konumuzun fazla uzamaması adına bunları kısaca ele almaya çalışacağız. Bunlar şu şekildedir:

Ester Orucu: Bu oruç normal yıllarda mart ayının on üçünde, sene-i kebîse denilen Mart ayının on dördünde tutulur.³⁷

İlk Doğan Erkek Çocuğun Orucu: Hz. Mûsâ'nın olağanüstü bir şekilde kurtuluşuna dair tutulan oruçtur.³⁸

Küçük Yevm-i Kipur Orucu: Birçok Mûsevî cemaati bu oruca hamursuz bayramını izleyen pazartesi ve perşembe günlerini takip ederek tutarlar.³⁹

Sükût Orucu: Bu oruç Yahudilerden aşırı dindar olan kimselerin sabahtan akşama kadar konuşmaktan kendilerini sakınmaları şeklindedir. Ayrıca damadın evlendiği gün tuttuğu oruç, kişinin anne ve babasının ölümünün senesinde ve yeni ayın ilk hilalinden önce tutulan oruçlar da vardır.⁴⁰

Yahudilerin yerleştikleri çeşitli ülkelere göre değişen yerel oruçları da vardır. Bu oruçlar, Yahudilerin o ülkelerde çektikleri acıları sembolize etmektedir. Bunlardan

³⁵ Tahir Olgun, *Müslümanlıkta İbadet, Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, 150; Tivrât, Yeremya, 41: 1-3; Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, I, 727.

³⁶ Feyizli, *İslâm'da ve Diğer İnanç Sistemlerinde Oruç-Kurban*, 25; Tivrât, Zekeriya, 8: 18; Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, I, 727.

³⁷ Olgun, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, 151.

³⁸ Ateş, *İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, 92.

³⁹ Olgun, *Müslümanlıkta İbadet, Tarihi*, 151.

⁴⁰ Olgun, *Müslümanlıkta İbadet, Tarihi*, 151.

hâlka ağır gelen kanunları protesto etmek veya ülkede kıtlık baş gösterdiğinde yağmur yağması için hahamlar tarafından konulan ve tutulması zorunlu olan oruçlardır.⁴¹

Yahudilerde oruç tutma vakti ise günün aydınlanmasından iki yıldızın doğmasına kadar devam eder. Kefaret günü tutulan oruç ile Ağustos'un dokuzuna rastlayan oruçlar, bir akşamdan diğer akşama kadar yaklaşık yirmi beş saat sürer.⁴² Oruç tutma yaşına gelince, Yahudilikte mecburi olan oruç, bir erkek için on iki yaşına girdikten sonra başlar. Artık o çocuk "Bar Misva" yani "Şeriatın Oğlu" olur. Bu yaşa gelen bir çocuk Yahudi şeriatına uymak zorundadır. Artık anne ve babası ondan sorumlu değildir. Yom Kippur'dan⁴³ önceki akşam oruca başlar. Kadınlar, âdet ve lohusa anında da oruç tutarlar. Ancak hamile kadınlar oruç tutmazlar.⁴⁴

Yahudilerin oruç tutmalarıyla ilgili genel bilgiler verdikten sonra onların kutsal kitabı olan Tevrat'ta geçen oruçla alakalı birkaç söze de yer vermek istiyoruz. Bunlar şu sözlerden ibarettir:

*"Bütün İsraililer, bütün halk çekilip Beytel'e döndü. Orada Rabb'in önünde durup ağladılar ve o gün akşama dek oruç tuttular."*⁴⁵

*"Mispa'da toplanan İsraililer kuyudan su çekip Rabb'in önüne döktüler. O gün oruç tuttular ve Rabb'e karşı günah işledik dediler."*⁴⁶

*"Sonra kemiklerini toplayıp Yaveş'teki ilgin ağacının altına gömdüler ve yedi gün oruç tuttular."*⁴⁷

*"Kılıçtan geçirilen Saul, oğlu Yonatan ve Rabb'in hâlki olan İsraililer için akşama dek yas tutup ağladılar, oruç tuttular."*⁴⁸

"Davut, çocuk için Tanrı'ya yalvarıp oruç tuttu, evine gidip gecelerini yerde yatarak geçirdi, hizmetçileri 'Neden böyle davranıyorsun?' diye sordular. 'Çocuk

⁴¹ Feyizli, *İslam'da ve Diğer İnanç Sistemlerinde Oruç-Kurban*, 27.

⁴² Ebu'l Hasen Ali Hasenî En- Nedvî, *Dört Rükün*, İslami Neşriyat, Konya, 1969, 188; Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, I, 727.

⁴³ Yom Kippur, Yahudilerin en kutsal günüdür. İbranice kefarete gününü anlamına gelir; Bkz. Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, I, 15.

⁴⁴ Hayrullah Örs, *Musa ve Yahudilik*, Yükselen Yayınevi, İstanbul, 1966, 373; Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, I, 727.

⁴⁵ Tevrat, Hâkimler, 20: 26.

⁴⁶ Tevrat, Samuel, 7: 6.

⁴⁷ Tevrat, 2. Samuel, 31: 13.

⁴⁸ Tevrat, 2. Samuel, 11: 2.

*yaşarken oruç tuttun, ağladın ama ölünce kalkıp yemek yemeye başladın.’ Davut şöyle cevap verdi: ‘Çocuk yaşarken oruç tutup ağladım. Çünkü ‘Kim bilir Rab bana lütfeder de çocuk yaşar.’ diye düşünüyordum. Ama çocuk öldü, neden oruç tutayım? Onu geri getirebilir miyim ki? Ben onun yanına gideceğim ama o bana geri dönmeyecek.”*⁴⁹

*“Ahav bu sözleri dinledikten sonra, giysilerini yırttı, çula sarınıp oruç tutmaya başladı.”*⁵⁰

*“Bütün yiğitler gidip Saul’la oğullarının cesetlerini Yaveş’e getirdiler. Sonra kemiklerini Yaveş’teki yabani fıstık ağacının altına gömdüler ve yedi gün oruç tuttular.”*⁵¹

*“Kralın buyruğunun ve fermanının ulaştığı her ilde Yahudiler büyük yas tuttular, ağlayıp feryat ettiler, oruç tuttular. Git Sus’taki bütün Yahudileri topla. Benim için oruç tutun, üç gün, üç gece hiçbir şey yemeyin, içmeyin. Hizmetçilerimle beraber ben de sizin gibi oruç tutacağım.”*⁵²

*“Kraliçe Ester’le birlikte daha önce kararlaştırdıkları gibi Purim günlerini belirlenen tarihte kutlamalarını emrediyordu. Bu kutlamalara kendilerinin de soylarından gelenlerin de katılmalarını, oruç tutmada ve ağıt yakmada belirlenen kurallara uymalarını istedi.”*⁵³

*“Beytel halkı her şeye egemen olan Rabb’in tapınağındaki kâhinlere, peygamberlere ‘Yıllardır yaptığımız gibi beşinci ay oruç tutup ağlayalım mı?’ diye sormuş ve Rabb’e yalvarmaları için Sareser’i, Regem-Melki’yi ve adamlarını göndermişti.”*⁵⁴

Zikredildiği üzere semavî dinlerin ilki olan Yahudilerin oruçla muhattap oldukları görülmektedir. Nitekim Hz. Meryem ve Hz. Zekeriya’nın oruç tuttukları verilen âyetlerde de anlaşılmaktadır. Daha sonra Yahudilerin işledikleri bir günahtan dolayı, nezir (adak) veya başlarına gelen bir musibetten dolayı pişmanlık duyup Allah’a adak adayarak oruç tuttıkları zikredilen bilgilerden anlaşılmaktadır.

⁴⁹ Tevrat, 2.Samuel, 12:16-23.

⁵⁰ Tevrat, Krallar, 21: 27.

⁵¹ Tevrat, Tarihler, 10: 12.

⁵² Tevrat, Ester, 4:3-16

⁵³ Tevrat, Ester, 9: 31.

⁵⁴ Tevrat, Zekeriya, 7: 2

1.2. İncil’de Oruç

Hristiyan, Mesih’e bağlı olan demektir. Kur’ân-ı Kerim’de Hristiyanlar için “Nasranî” veya “Nasara” kelimeleri kullanılmıştır.⁵⁵

Hristiyanlık M.S I. yüzyılda Roma İmparatorluğu’nda ortaya çıkmıştır. Günümüzde ise iki milyarı aşkın mensubuyla Dünya’nın en yaygın dinsel geleneğine sahiptir. Hristiyanlığın gölgesinde gelişip kurumsallaşan Roma İmparatorluğu, dinsel yönden çoğulcu bir yapıya sahiptir. Yunan ve Roma inançları öncelikli olarak öndeydiler. MÖ I. yüzyılda imparatoru yüceltmek, ona ibadet etmek, bağlılığın bir sembolü olarak imparatorlukça teşvik edilmekteydi. Ayrıca imparatorluk çatısı altında bulunan Orta Doğu kökenli olan “Sır Dinleri”⁵⁶ oldukça revaçtadır.⁵⁷

Yahudilikteki orucu işlerken işaret ettiğimiz Bakara suresinin 183. âyet-i kerîmesi geçmiş ümmetlerden olan Hristiyanların da bu oruçla mükellef oldukları yani orucun onlara da farz kılındığını belirtmiştir. Aynı mezkûr âyetten anlaşılacağı üzere Hristiyanlar, Yahudilerden sonra geldikleri için aynı hükme tabi olmuşlardır.

Bu âyetin yorumunda Hamdi Yazır şöyle demiştir: “...Hristiyanlara gelince, onlar da Ramazan’da oruç tutarlardı. Nihayet oruç çok şiddetli bir sıcağa denk geldiğinde, âlimlerinin görüşleri alınarak yaz ile kış arasında orta olan, güzel bir mevsim olan bahar ayını belirlemişlerdir. Bu değişikliğe kefarete olmak üzere de on gün eklemişlerdir. Böyle olunca oruçları kırk güne çıkmıştır. Sonra kendilerini yöneten kişi hastalanmış veya aralarında salgınla ölüm olayı ortaya çıkmış, bunun için de on gün daha ekleyip orucu elli güne çıkarmışlardır. Daha sonra şeklinde de değişiklik yaptılar ki buna perhiz demişlerdir.”⁵⁸

Görüldüğü üzere Hristiyanlar kendilerine farz olan orucu zamanla tahrif etmişlerdir. Bununla kalmayıp orucu belirli günlere sığdırıp heva ve isteklerine göre orucu şekillendirip orucun sayısında eksiltme veya günlerinde çoğaltma yapmışlardır.

Hasan Nedvî, (v. 1420/1999) Hristiyanlıktaki oruç hakkında bizlere şöyle bilgi vermektedir: “Hristiyanlıktaki orucu detaylı anlatmak hem zor hem de uzundur. Çünkü

⁵⁵ Barkara, 2/62; Âl-i İmran, 3/67.

⁵⁶ Sır Dinleri: Birbirlerinden ayrı düşünen insanların inançlarını ödünç alan ve böylece zamanla ortak özellikler taşıyan bir din olmuştur. Bkz., Mahmut Aydın, *Yaşayan Dünya Dinleri*, DİB Yayınları, İstanbul, 2007, 77.

⁵⁷ Aydın, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 77.

⁵⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, I, 612.

Hristiyanlık, siyasi şartlara göre değişkenlik gösteren, tarihi döngüleri içinde fikhî anlamda hükümleri en az olan bir dindir. Bundan dolayıdır ki Hristiyanlığa şeriat ismini vermek zordur. Hz. İsa, peygamberliğinden önce kırk gün oruç tuttuğu, bu orucun, Yahudi şeriatında olan ‘Kefaret’ orucu olduğu ve bu orucu koyu bir Yahudi’nin tuttuğu gibi tutmuştur.”⁵⁹ Bu bilgiyi İncil’deki bir cümlenin desteklediğini görmekteyiz. “İsa kırk gün ve kırk gece oruç tuttuktan sonra acıktı.”⁶⁰

İncil’de orucun dinî bir emir olduğuna dair Hz. İsa’nın oruç hakkında sarf ettiği sözleri şöyledir: “Oruç tuttuğunuz zaman ikiyüzlüler gibi surat asmayın. Zira onlar oruç tuttuklarını insanlara belli etmek için kendilerine perişan bir görünüm verirler. Sizlere doğrusunu söyleyeyim, onlar ödülleri almışlardır. Siz oruç tuttuğunuz zaman, başınıza yağ sürüp yüzünüzü yıkayın. Öyle ki insanlara değil, gizlide olan Babanıza oruçlu görünesiniz. Gizlilik içinde yapılanı gören Babanız sizi ödüllendirecektir.”⁶¹

Aynı şekilde İncil’de Ferisi şakirtlerin oruç tuttuğunu, Hz. İsa’nın şakirtlerinin ise niçin oruç tutmadıkları sorulduğu olayı geçmektedir. Hz. İsa da “Güvey aralarındayken, davetliler yas tutar mı? Ama güveyin aralarından alınacağı günler gelecek, işte o zaman oruç tutacaklar”⁶² şeklindeki cevabı Hz. İsa hem şakirtlerine hem de kendisine inananlara orucu tavsiye etmiştir.

Hristiyanların elimizde bulunan dinî kaynaklarında, ilk Hristiyanların oruç tuttuklarına dair bilgi şöyledir: “Antakya’daki kilisede peygamber ve öğretmenler vardı. Bunlar, Barnaba, Niger denilen Şimon, Kireneli Lokius, bölge kralı Hirodes’le birlikte büyümiş olan Menahem ve Saul. Bunlar Rabb’e tapınıp oruç tutarlarken Kutsal Ruh kendilerine şöyle dedi: ‘Barnaba’yla Saul’u kendilerini çağırmış olduğum görev için bana ayırın.’ Böylece oruç tutup dua ettikten sonra, Barnaba’yla Saul’u üzerine ellerini koyup onları yolcu ettiler.”⁶³

Yahudilik’te dört önemli oruç olduğu gibi günümüz Hristiyanlık dünyasında iki çeşit orucun olduğu görülmektedir:

⁵⁹ Nedvî, *Dört Rükün*, 189.

⁶⁰ İncil, Matta, 4: 2.

⁶¹ Kitab-ı Mukaddes, İncil, Matta, 6:16-18, (İbrani, Kildâni ve Yunâni Dillerinden Tercüme), Kitab-Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2010.

⁶² İncil, Matta, 9:14-15.

⁶³ İncil, Elçilerin İşleri, 13:2-3.

Birincisi, Okaristik Orucu: Haftanın son günü olan Pazar gününde yapılan alkollü içkiler içmemek şeklinde eda edilir. İkincisi ise Eklesiyastik (Kiliseye Mensubiyet) Oruçları: Hristiyan mezheplerince önemsenen farklı şekillerde uygulanan oruçların en önemlisi ve en uzun süreli olanıdır. Hz. İsa'nın çölde kırk gün süresince tuttuğu orucun aynısını yaşatmak için tutulan bir oruç çeşididir.⁶⁴

Hristiyanlık'ta bu iki önemli orucun yanında bu dinin içinde doğan mezheplerin de kendilerine ait bazı oruçlarının olduğu görülmektedir. Bunlara kısaca değinmek istiyoruz.

Anglikan Mezhebindeki⁶⁵ Oruçlar:

Lent Orucu: Bu oruç Paskalya'ya hazırlık niteliğindedir. Ayrıca papazların kendilerine özel olarak tuttukları oruç, her cuma deniz mahsülleri hariç et yemeği yemeyip hafif yiyecekler yiyerek tutulan oruçtur.⁶⁶

Katolik Mezhebindeki⁶⁷ Oruçlar:

Kırk Gün Orucu: Bu oruç, ara sıra tular özellikle pazar günleri tutulmaz. Ayrıca haftanın çarşamba ve cuma günleri tutulan oruçlar ve mevsim orucu olarak belirledikleri oruçlar da vardır.⁶⁸

Hristiyanlıkta oruç tutma yaşı ve günlerine gelince şöyledir: Hristiyanlıkta oruç, haftanın üç günüdür. Çünkü Hristiyanlara göre çarşamba günü Hz. İsa'nın yakalandığı cuma günü öldürüldüğü ve cumartesi günü de gömüldüğü gündür. Hristiyanlıkta oruç tutma yaşına gelince, oruç tutmaya başlama yaşı farklılık göstermektedir. Katolik mezhebine göre yirmi yaşını dolduranlar oruç tutmak zorundadır ve zorunluluk altmış yaşına kadar sürer. Hastalık, bedenî arızalar, psikolojik sorunlar, ayrıca kuvvetsizlik,

⁶⁴ Ali İhsan Yitik, "Oruç", *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIII, 415.

⁶⁵ " Anglikan Kilisesi ya da diğer adıyla Anglikanizm, İngiltere'de ortaya çıkıp uzun süre devam eden reform çabaları sonucu kurulan ve İngiltere'nin resmi kilisesi hâline gelen yarı reforme olmuş bir kurumdur. " Bkz., Mustafa Bıyık, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 178.

⁶⁶ Feyizli, *İslam'da ve Diğer İnanç Sistemlerinde Oruç-Kurban*, 35.

⁶⁷ " Katolik, ifadesi Antakyalı Aziz Ingotius (MÖ 107) tarafından kullanılmıştır. Bu ifade tarihi süreç içerisinde çeşitli anlamlara gelmiş olup en genel kullanımı şu anlama gelmektedir: Yerel cemaatlere karşın Hristiyan kilisesinin evrenselliğini, aykırı ve ayrılıkçı inançlar karşısında doğru inancı ve bu inanç ile uygulamaların tarihsel devamlılığını ifade eder. " Bkz., Mehmet Katar, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 102.

⁶⁸ Feyizli, *İslam'da ve Diğer İnanç Sistemlerinde Oruç-Kurban*, 35.

fakirlik, askerlik vb. ağır ve yorucu işte çalışanlar oruç tutmazlar. Süryani ve Ortodoks kiliselerinde oruç tutma yaşı on dört ya da on beştir.⁶⁹

Konumuzu toparlayacak olursak Hristiyanlığın oruç hakkında belirgin bir ibadet alışkanlığının olmadığı görülmüştür. Zaman içinde yapılan ibadetlerin belli kişilerce kendi nefislerine kolaylık olsun diye sayısında azaltma, çoğaltma veya mevsimlerinde değişiklik yapıp kendilerine göre yorumladıkları müşahade edilmektedir. Hz. İsa'nın oruçtan söz etmesine rağmen Hristiyanlığın ilk yıllarından beri oruç ibadetinin çerçevesi belirlenmemiştir.

Semavî dinlerin ilki olan Yahudilikte oruç mefhumunun var olduğunu bunu kendi mukaddes kitapları olan Tevrat'ta zikredildiğini görüyoruz. Ama bu ibadeti yeterince uygulamadıkları hatta belli bayram ve günlere mahsus bir ibadet olarak telakki ettikleri görülmektedir.

Hristiyanlık inancında ise onlara da oruç ibadetinin farz olduğunu Hz. İsa'nın oruç tuttuğunu ve bunu kendi şakirtlerine de tutturduğunu İncil'deki sözlerde de geçmektedir. Hristiyanların da Yahudilerden geri kalır yanı olmadığı belli olmaktadır. Bunlar Allah Teâlâ'nın, üzerlerine farz kıldığı orucu tutmayıp kendi heva ve heveslerine alet ettikleri orucu, sayısında veya hangi aya, mevsime denk geleceği hakkında kendilerine göre uyarlayıp orucu tutukları müşahade edilmektedir.

Dolayısıyla “*Sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı.*”⁷⁰ âyeti Ramazan orucunun sadece Müslümanlara değil önceki toplumlara da farz olduğunu açıklayan bu delilin Ramazan ayı orucunun bu ümmete mi yoksa daha önceki toplumlara da mı farz olup olmadığı bir tartışma konusu olmuştur ve kaynaklarda çeşitli şekillerde yorum ve rivayetler yer almıştır. Genel olarak baktığımızda iki farklı yorum ortaya çıkmıştır. Birincisinde, rivayetler ve bunlarla alakalı olan yorumlarda önceki toplumlar olan Yahudi, Hristiyan ve diğer tüm insanlara farz kılınan orucun zaman, adet, miktar şeklinde olmayıp hüküm ve nitelik yönüyle İslâm'daki oruçla aynı olduğu ileri sürülmüştür. İkincisinde ise Müslümanlara farz kılınan orucun adet, miktar hem de

⁶⁹ Ateş, *İslâma Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, 108; Ali İhsan Yitik, “Oruç”, *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIII, 415.

⁷⁰ Bakara, 2/184.

nitelik ve zaman yönüyle önceki toplumlara farz kılınan oruçla aynı olduğu söylenmiştir.⁷¹

1.3. Cahiliye Dönemi'nde Oruç

Üç çeşit Cehalet olduğu söylenmiştir: Birincisi, kişinin var olan bilgiden habersiz olması. İkincisi, bir şeyi gerçeğinden farklı bir şekilde inanmak. Üçüncüsü ise bir şeye hakkını vermeyip aykırı davranmak.⁷²

Kur'ân-ı Kerim'de dört çeşit cahiliye kavramı zikredilmiştir bunlar şöyledir:

“*Yoksa Cahiliye Devri'nin أَفْحَكَمَ الْجَاهِلِيَّةُ يَبْعُونَ*”⁷³ “*Cahiliye zannı*” ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةُ *hükümünü mü istiyorlar?*⁷⁴ “*Cahiliye hamiyeti/taassubu*”⁷⁵ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ “*Cahiliye teberrücü.*”⁷⁶ Birincisi, doğruyu araştırmadan konuşmak. Allah hakkında iyi olmayan düşüncelerden bulunmak. İkincisi, Allah'ın iradesine uygun olmayan hükümler. Üçüncüsü, kendisine olan enaniyet ve kibirden dolayı Allah'a ve elçisine kin beslemek ilahî emirlere uymamak. Dördüncüsü ise kadınların kendilerine farz olan örtünme emrine karşı gelerek Allah ve Resulüne karşı gelmek.⁷⁷

Cahiliye Dönemi'nde Araplar “Recebü'-Esam” ve “Şehr-i Mudar” dedikleri ve Kâbe'nin içindeki putları zayaret edip, “Atire” diye kurban kestikleri Recep ayında oruç tutarlardı.⁷⁸

Cahiliye Dönemi'nde görülen bir oruç da “sukut orucu”dur. Cahiliye Arapları bir gün süresince susup konuşmaz ve bunu ibadet sayarlardı.⁷⁹

Bu dönemdeki Cahiliye Araplarının böyle bir orucu tutmalarının sebebi Yahudilerle iletişim halinde olmaları olabilir. Nitekim İslâm sukût orucunu kabul etmemiştir. Bu konudaki delil Hz. Peygamber'den gelen şu hadis-i şeriftir:

لَا يُنْمُ بَعْدَ اِخْتِلَامٍ، وَلَا صُمَاتَ يَوْمِ إِلَى اللّٰلِ

⁷¹ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Basrî el-Mâverdi, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 2010, I, 236.

⁷² İsfahanî, *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, 209, Bkz., Cürcanî, *Mu'cemu'l-Ta'rifât*, 72; Mustafa Fayda “Cahiliye” *DİA*, İstanbul, 1993, VII, 17. İsmail Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, TDV, Ankara, 2012, 79; Mustafa Fayda “Cahiliye” *DİA*, İstanbul, 1993, VII, 17.

⁷³ Âl-i İmran, 3/154.

⁷⁴ Mâide, 5/150.

⁷⁵ Fetih, 48/26.

⁷⁶ Ahzâp, 33/33.

⁷⁷ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 79.

⁷⁸ Olgun, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, 147.

⁷⁹ Ateş, *İslama Göre Cahiliye ve Ehli Kitap Örf ve Âdetleri*, 111.

“İhtilam olunduktan (bülüğa erdikten) sonra yetimlik yoktur. Gündüzden geceye kadar da susmak yoktur.”⁸⁰

Bir diğerk delil de şöyledir: “Hz. Ebû Bekir, Ahmes’ten Zeynep denilen bir kadının yanına girdi, onun konuşmadığını görünce, niçin konuşmadığını sordu. Orada bulunanlar, ‘Konuşmadan hac yaptı.’ dediler. Hz. Ebû Bekir kadına: ‘Konuş, çünkü bu helal olmaz bu iş Cahiliye fiillerindedir.’ dedi. Bunun üzerine kadın konuştu.”⁸¹

İslâm kaynaklarında Cahiliye Devri’nde Kureyşliler ve Hz. Peygamber’in oruç tuttuğu kaydedilmektedir. Bu dönemde oruç tutulduğuna dair gelen bir rivayet şöyledir:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: «كَانَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ نَصُومُهُ فُرَيْشٌ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصُومُهُ فَلَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ صَامَهُ وَأَمَرَ بِصِيَامِهِ فَلَمَّا نَزَلَ رَمَضَانَ كَانَ رَمَضَانَ الْفَرِيضَةَ، وَتُرِكَ «عَاشُورَاءَ، فَكَانَ مَنْ شَاءَ صَامَهُ وَمَنْ شَاءَ لَمْ يَصُمْهُ»

“Cahiliye Dönemi’nde Kureyş ehli Aşure orucunu tutuyordu, Hz. Peygamber de oruç tutuyordu. Medine’ye hicret ettiği zaman hem oruç tuttu hem de ashabına tutulmasını emretti. Ramazan orucu farz kılınca Aşure orucunu terk etti ve isteyen tutsun isteyen terk etsin dedi.”⁸²

Tahir Olgun (v. 1371/1951) Aşura orucunun Cahiliye Araplarına nereden geldiği hakkında şöyle demiştir: “İhtimal ki Aşure orucu, kendilerine Hz. İsmail’den kalmış yahut Yahudilerden intikal etmiştir. Yine bu dönemde Kureyş’in işledikleri bir günaha kefarete olmak üzere veya kıtlık tehlikesine karşı şükran borcunu ödemek için oruç tuttıkları nakledilmektedir.”⁸³

Haniflikteki oruç ibadeti konusunda, Kur’ân-ı Kerim’de bir ifadeye rastlanılmamakla beraber bazı kaynaklarda Hz. İbrahim’in orucundan söz edilmekte ve her ay üç gün oruç tuttuğu geçmektedir.⁸⁴

Hz. İbrahim’den önce de oruç ibadeti, olduğu kaynaklarda geçmektedir. Tufan olduğu zaman Hz. Nuh’un Muharrem orucu tuttuğu ve İslâmdeki Aşure orucuna

⁸⁰ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen-i Ebi Dâvûd*, Mektebetu-Asriyye, Beyrut, 2009, Hadis No: 2873, III, 115.

⁸¹ Buharî, Menâkibu'l-Ensâr, 26.

⁸² Ebû Abdillâh Muhammet b. İsmâil b. İbrahim el-Cu’fî el-Buhârî, *Sahihi'l Buhârî*, Dâru’t-Tasili, Beyrut, 2012, Siyam, 68.

⁸³ Olgun, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, 148.

⁸⁴ Ebû'l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *el-Bidaye ve’n-Nihaye*, Mektebetu-Meârif, Beyrut, 1990, I, 118.

kaynaklık ettiği gör÷lmektedir. Hz. Nuh'un dinî iki bayram hariç, yıl boyunca oruç tuttuğu bildirilmektedir.⁸⁵

Dolayısıyla yukarıda zikredildiği üzere İslâmdan önceki Cahiliye Araplarının oruç ibadetini bildikleri bunu Recep ayında ve Aşura Günü'nde oruç tuttıkları gör÷lmektedir.

Yahudi, Hristiyanlık ve Cahiliye Dönemi oruç ibadetini kısaca açıkladıktan sonra şimdi ise İslâmda bizlere farz olan oruç ibadetini işleyeceğiz. Bu çalışmamızda oruç hakkında inen âyet-i kerimelerdeki kavramları teker teker ele alıp araştırmamızda âyetlerle beraber müfessirlerin ilki olan Hz. Peygamber Efendimizin sözleriyle de konumuzu detaylandıracağız.

⁸⁵İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, I, 118; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el- Hidayrî es- Süyûtî eş- Şafiî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sur*, Trc., Hüseyin Yıldız, Ocak Yayınları, İstanbul, 2012, II, 170.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN'I KERİM'DE ORUÇ'LA İLGİLİ KONULAR

İslâm, miladi 610 yılında Mekke'de ortaya çıkmış, insanların dünya ve ahiret mutluluğunu sağlayan en son ve en mükemmel ilahî dindir. Bu gerçeği şu âyet-i kerimede görmekteyiz:

الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا

“Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâmı seçtim”⁸⁶ buyurulmuştur.

İslâm, sözlükte “kurtuluşa ermek, boyun eğmek, teslim olmak; teslim etmek, vermek; barış yapmak” anlamlarında silm (selm) kökünden türemiştir.⁸⁷ Terim olarak ise Allah’a dönmek, ona teslim olmak ve tevhit inancına bağlanmak anlamına gelmektedir.⁸⁸

Allah’ın emir ve yasaklarına bağlılığın olduğu ve ismini bu ifadelerden alan İslâm, en son resulün beyan ettiği dinin özel adıdır. Böyle olmakla birlikte tebliğlerinin başlıcası Allah’ın var ve bir olduğu, onun hükmüne teslim olma prensibinin oluşturduğu önceki resullerin açıkladıkları dinin özel ismidir.⁸⁹

Günümüzde Dünya’nın hemen her tarafında yaşayan bir buçuk milyar insanı bünyesinde barındıran İslâm, diğer dinlere kıyas edildiğinde daha sistemli, genç, dinamik, açık ve anlaşılır ilkeler ortaya koymaktadır.⁹⁰

İslâm’ın ibadet sistemi içerisinde oruç ibadetinin bireysel ve toplumsal işlevi çok önemli bir yer tutmaktadır. İslâm’da Ramazan ayında 29 veya 30 gün tutulması farz olan oruç, Hz. Peygamber, Mekke’den Medine’ye hicretinin ikinci yılında (624) farz olmuştur.

⁸⁶ Maide, 5/3.

⁸⁷ İsfahanî, *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur’ân*, 423, Bkz., Cürcanî, *Mu’cemu'l-Ta’rifât*, 23; Mustafa Sinanoğlu, “İslâm” *DİA*, İstanbul, 2001, XXX, 1.

⁸⁸ Şinasi Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri*, DİB Yayınları, İstanbul, 2007, 36.

⁸⁹ Ömer Faruk Harman, “İslâm”, *DİA*, İstanbul, 2001, XXIII, 5.

⁹⁰ Harman, “İslâm”, *DİA*, XXIII, 5.

Oruç ifadesi, sözlükte “bir şeyden uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak” manasına gelen Arapça savmın (sıyâm) Farsça ise rûze ifadesinin Türkçeye çevrilmiş şeklidir.⁹¹

Terim olarak oruç, Güneş’in doğmasından batmasına kadar şeran belli olan ibadeti yerine getirmek amacıyla yeme, içme ve cinsel birleşmeden uzak durmak anlamına gelmektedir.⁹²

Hamdi Yazır, orucun yararları ve hikmetleri hakkında: “Oruç dinin en büyük rükünlerinden ve şeriatın en kuvvetli kanunlarından. Nefs-i emmare, bu cihatla terbiye edilir. Kötülüğe olan hırslar oruçla sakinleşir. Oruç, bir kalp işi, bütün gün yiyecek, içecek ve cinsî münasebet gibi isteklerden nefsi alıkoymaktan oluşan kutsal bir cihattır.”⁹³ Şeklinde sıralamıştır. Buna göre oruç bir nefis tezkiyesidir. Oruç tutan kimse kendi benliğini her türlü kötülükten ve günden sakındırır. Aynı zamanda yüce yaratıcısının şu kutsi hadisine mazhar olur:

قَالَ اللَّهُ كُلُّ عَمَلٍ ابْنِ آدَمَ لَهُ إِلَّا الصِّيَامَ ، فَإِنَّهُ لِي ، وَأَنَا أُجْزِي بِهِ

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: “İnsanın oruç dışında her ameli kendisi içindir. Oruç benim içindir, mükâfatını ben vereceğim.”⁹⁴

“İnsanın her amelinin kendisi içindir” buyurulmuş olması, oruç dışındaki her amelde gösteriş ile ilgili bir tarafının olmasındandır. Başkaları ne kadar takva ehlidir dedikleri için kişi namaz kılar veya hacca gider ya da fakir fukara babasıdır demeleri için zekât verir. Ancak oruçta böyle bir riya veya gösteriş yoktur. Bunun içindir ki yüce yaratıcı mükâfatını ben vereceğim demiştir.

Ayrıca aşağıdaki âyetlerden oruç ibadetinin hikmet ve değerini ortaya koymaktadırlar:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

⁹¹ Yitik, “Oruç” *DİA*, XXXIII, 114; Bkz., İsfehani, *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur'an*, 500; Mustafa, vd., *Mu'cemu'l-Vasit*, 529.

⁹² Yitik, “Oruç” *DİA*, XXXIII, 114; Bkz., İsfehani, *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur'an*, 500; Mustafa, vd., *Mu'cemu'l-Vasit*, 529.

⁹³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 610.

⁹⁴ Buhârî, Savm, 9.

“Ey iman edenler oruç sizden öncekilere farz kılındığı gibi sizlere de farz kılındı.”⁹⁵

Âyet-i kerimede de açıklandığı üzere oruç bizden evvelki ümmetler için de farz kılınan bir ibadet idi. Bundan dolayı bizlere de oruç farz kılınmıştır. Burada şunu ifade etmekte fayda vardır: Oruç bir nefis tezkiyesidir, oruç tutan kendisini yaratana daha yakın olmak için benliğini dünyanın bütün zevklerinden mahrum bırakıp ona iltica etmektedir. Orucu tutma şekilleri değişik olsa da her çağda insanlar tek olan yüce yaratıcıya daima iltica etmiş ve bununla dünya ve ahiret saadetine ulaşmaya çalışmışlardır. Böyle kimseler hakkında yüce yaradan onları şöyle tanımlamıştır:

وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ ...

“Gönlünü ibadete vermiş erkeklerle, gönlünü ibadete vermiş kadınlar, sadaka veren erkeklerle, sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkeklerle, oruç tutan kadınlar.”⁹⁶

Âyet-i kerimeden de anlaşılacağı üzere gönlü Allah Teâlâ’ya bağlı olan kulların özellikleri sırayla zikredildikten sonra Allah için oruç tutan erkek ve kadınlardan da söz edilmiştir. Başka bir âyet-i kerime de şöyle geçmektedir:

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ عِبَادَتَهُمْ الْغَامِضُونَ السَّاجِدُونَ الرَّكَعُونَ السَّائِدُونَ الْأَمْرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

“O tövbekârlar, ibadet edenler, hamededenler, dünyada seyahat edenler gibi yaşayanlar, rükûya varanlar, secde edenler, iyiliği teşvik edip kötülükten alıkoyanlar, Allah’ın sınırlarını gözetener; müjdele o müminleri!”⁹⁷ Bu âyet-i kerimede mümin kulların Allah Teâlâ’ya olan bağlılıkları sıralanırken “dünyada seyahat edenler gibi” lafzı hakkında tefsirlerde Hz. Aişe’den (r.a) gelen bir rivayette şöyle geçmektedir: “Bu ümmetin seyahati oruç tutmaktır”⁹⁸

⁹⁵ Bakara, 2/183.

⁹⁶ Ahzap, 33/35.

⁹⁷ Tevbe, 9/112.

⁹⁸ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr B. Yeziz el Âmülî et- Taberî el- Bağdadi, *Câmiu’l-Beyân fî Tefsir’il Kur’ân*, Mektebetu İbn-i Teymiyye, Kahire, 2001, XII, 11.

Ayrıca Ebu Hureyre, Hz. Peygamber'den (s.a.s) merfu bir hadis olarak şöyle rivayet etmiştir: “*Ümmetimin seyahati oruç tutmaktır.*” diye buyurmuştur.⁹⁹ Diğer bir âyet-i kerimede de şöyle geçmektedir:

عَسَىٰ رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبَدِّلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكَ مَسْلَمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ
تَيَّبَاتٍ وَأَبْكَارًا

“Eğer sizi boşayacak olursa, Rabb’i ona, sizin yerinize sizden daha iyi olan, Allah’a teslimiyet gösteren, yürekten inanan, içtenlikle itaat eden, tövbe eden, kulluk eden, dünyada seyahat edenler gibi yaşayan, dul ve bâkire eşler verir.”¹⁰⁰ Burada da “*dünyada seyahat edenler gibi yaşayan*” lafzı oruç tutan kadınlar anlamında kullanılmıştır.¹⁰¹

Başka bir yerde de “*sabrederek ve namaz kılarak (Allah’tan) yardım dileyin*”¹⁰² âyeti hakkında şöyle denilmiştir: Âyet-i kerimede geçen sabır ifadesinin oruç tutmak olduğu ve sabır ile her türlü ma’siyetten kendini muhafaza edilebileceği belirtilmiştir.¹⁰³

Orucun İslâmın binasının oluşumundaki işlevi hakkındaki hadiste de Resulullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَىٰ خَمْسٍ: شَهَادَةٌ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ, وَإِقَامُ صَلَاةٍ, وَإِيتَاءُ
الزَّكَاةِ, وَالْحَجُّ, وَصَوْمُ رَمَضَانَ.

“İslâmın temeli şu beş şey üzerine kurulmuştur “*kelime-i şehadet, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan orucunu tutmak, Kâbe’yi hacetmek.*”¹⁰⁴ İslâmın temelinden bahseden hadiste de görüldüğü üzere sorumluluklar en hafiften başlayıp zora doğru sıralanmış olup, sorumlulukların en zoru olan oruç ve hac ile sonlandırılmıştır.

Orucun bizden önceki ümmetlere farz olduğu gibi bu sorumluluğun bizlere de farz kılındığını görülmüştür. Bu noktadan sonra konumuzla alakalı olan Kur’ân’ı Kerîm’de geçen oruç âyetlerindeki olan konular teker teker ele alınacaktır.

⁹⁹ Ebü'l Abbâs Ziyâüddin Ahmed b. Ömer b. İbrahim el- Ensâri el- Kurtubî, *el-Câmiu’li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, er- Risale, Beyrut, 2006, X, 393; Süyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr fi’t-Tefsîr bi’t-Me’sur*, VII, 515.

¹⁰⁰ Tahrîm, 66/5.

¹⁰¹ Kurtubî, *el-Câmiu’li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, X, 393.

¹⁰² Bakara, 2/45.

¹⁰³ Mehmet Seyid Geçit, *Molla Sadrâ’nın Kur’ân Yorumu Kur’ân’ın Aklî, Naklî ve İrfanî Yorumu*, Endülüs Yayınları, İstanbul, 2019, 393.

¹⁰⁴ Buhari, İman, 2.

2.1. Takva

Takva, kişinin nefsinin korkulan şeylerden korumasıdır. Korku takva diye isimlendirilmiş bu ikisi birbirinin yerine kullanılmıştır. Terim olarak ise kişinin kendisini ma'siyetten uzak tutması anlamında söylenmiştir.¹⁰⁵

Cürcânî, (v. 816/1413) takva kelimesi hakkında şöyle der: “Takva, Allah’a itaat ederek azabından sakınmaktır, bu da ceza almayı haklı kılan davranışlardan nefsi korumak suretiyle gerçekleşir.” şeklinde tarif etmiştir.¹⁰⁶

Görüldüğü üzere takva, Allah Teâlâ’nın emirlerini yerine getirmek, yasaklarından da sakınmaktır. Buna binâen âyet-i kerimede Yüce Rabbimiz bizlere takva hakkında şöyle buyuruyor:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

“Ey iman edenler! Sizden öncekilerin üzerine yazıldığı gibi sakınasınız diye sizin üzerinize de sayılı günlerde oruç yazıldı.”¹⁰⁷

Müfessirler bu âyette geçen لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ... “sakınmanız için, sakınasınız diye” ifadesi hakkında şu yorumlarda bulunmuşlardır:

Kur’ân Yolu Tefsirinde şöyle denilmiştir: “Bu ifade oruç ibadetinin hikmetine ışık tutmaktadır. Dinde (takva-ittika) günahlarla ilgili bir sakınmadır, günahlardan uzak durmak, günaha girmemek için çaba göstermektir.” Günahlardan uzak durmanın ve bunun çarelerinin neler olduğunu göstermek için yasakları ikiye ayırmışlardır.

Birincisi, alkol, kumar, çalmak ve saldırganlık gibi ihlallerden kurtulmanın çaresi, bunların zararları üzerinden düşünmektir. Yasak olmasının cezası veya gözdağının verilmesi, başkalarının başına gelenler, verilen nasihat ve öğütler üzerinden bilinçli bir şekilde düşünen kişi bu tuzaklardan uzaklaşabilir. İkincisi, bir kısım yasaklarda vardır ki bunlar; öfke ve şehvet gibi insanın iç dürtüleridir yani iç duygulardır. Bunlardan uzaklaşabilmek için yukarıdaki gibi yalnızca nasihat ya da yasaklama yetmez. Bu iç duyguları kontrol altına alabilmek ve iç duyguların isteklerini azaltacak ve bu isteklerin

¹⁰⁵İsfehânî, *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur’ân*, 881. Bkz., Süleyman Uludağ, “Takva”, *DİA*, İstanbul, 2010, XXX, 484. Mehmet Seyid Geçit, “*Molla Sadra’nın Tefsirinde Tasavufî Özellikler*”, İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı No: 13, Nisan, 2019, 59.

¹⁰⁶ Cürcânî, *Mu’cemu'l-Ta’rifât*, 116.

¹⁰⁷ Bakara, 2/184.

karşı iradenin gücünü çoğaltacak uygun araçlara ve eğitime ihtiyacı vardır. İşte burada oruç ideal bir yoldur.¹⁰⁸

Buradan da anlaşılacağı üzere oruç tutan kimse kendini her türlü kötülükten beri tutar ve yalnızca ilahî rıza doğrultusunda eğitir, nefsinin gemlerini elinde tutarsa işte o zaman dünya ve ahiret saadetine erişmiş olur. Nitekim Allah Resulu (s.a.v) şöyle buyurur:

مَنْ صَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ.

*“Her kim Ramazan orucunu, inanarak ve mükâfatını yalnız Allah’tan umarak tutarsa, kendisi için, geçmiş günahları mağfiret olunur.”*¹⁰⁹

Başka bir hadis-i şerifte de oruç tutan kimseler hakkında Efendimiz şöyle buyurur:

إِنَّ فِي الْجَنَّةِ بَابًا يُقَالُ لَهُ الرَّيَّانُ يَدْخُلُ مِنْهُ الصَّائِمُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يَدْخُلُ مِنْهُ أَحَدٌ غَيْرُهُمْ يُقَالُ أَيْنَ الصَّائِمُونَ فَيَقُومُونَ لَا يَدْخُلُ مِنْهُ أَحَدٌ غَيْرُهُمْ فَإِذَا دَخَلُوا أُغْلِقَ فَلَمْ يَدْخُلْ مِنْهُ أَحَدٌ.

*“Cennette, er-Reyyan denilen bir kapı vardır. Bu kapıdan kıyamet gününde yalnız oruç tutanlar girer; ondan oruç tutanlardan başka hiçbir kimse giremez. ‘Oruç tutanlar nerede?’ denilir. Oruç tutanlar kalkarlar ve o kapıdan girerler. Onlardan başka hiçbir kimse buradan giremez. Onlar girdiği zaman kapı kapatılır artık bu kapıdan hiçbir kimse giremez.”*¹¹⁰

Râzî de (v. 606/1210) لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ kelimesini dört gruba ayırarak şöyle demiştir:

Birincisi, Allah bu ifade ile orucun şehveti yok ettiğini, nefsin arzularını günahlardan sakındırdığı için takvayı beyan etmiştir. Oruç tutan kişi midenin ve iç güdülerinin etkisini yok eder. Nitekim nefsanî arzular oruç tutan kişiye basit gözükür ve böylelikle takvanın belirtileri ortaya çıkar. Râzî’ye göre âyetin anlamı şöyle olur: *“Ben size, kendisi ile kitabımda medhu sena ettiğim ve bu Kur’ân’ın kendileri için hidayet rehberi olduğunu ilan ettiğim müttakilerden olasınız diye orucu farz kıldım.”*¹¹¹

¹⁰⁸ Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, Ankara, I, 277; Bkz., İbn-i Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, II, 158.

¹⁰⁹ Buhârî, İman, 28.

¹¹⁰ Buhârî, Savm, 4.

¹¹¹ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, V, 75.

Orucun kendisinde olan bu özelliğinden dolayı Allah Teâlâ orucu farz kılarken, لعلمك تتقون diye açıklaması uygun bir ifade olmuştur. Çünkü nefsî günahlardan ve kötülüklerden uzaklaştıran şeyin mutlaka farz olması gerekir. Hz. Peygamber'in günahlara set çekmek hakkındaki hadis-i şerifi farz olan bir ibadetin mümin için ne kadar değerli olduğunu bizlere şöyle göstermektedir:

إِنَّ بَيْنَ الرَّجُلِ وَبَيْنَ الشِّرْكِ وَالْكَفْرِ تَرْكُ الصَّلَاةِ

“Muhakkak ki kişi ile şirk ve küfür arasında namazın terki vardır.”¹¹²

Yani üzerinize farz olan bir ibadetin sebep ve hikmeti vardır. Bunları yerine getiren kurtulur. Yerine getirmeyen ise hüsrana ve azaba uğrar anlamındadır. İşte oruç tutan kimse bütün günahlara set çeker, midesini, şehvetini dünyadaki bütün lezzetlere sırt çevirip kendisini yaratana kulluk eder.

İkincisi ise umulur ki tuttuğunuz oruçla şehvî istekleri terk etmenizden dolayı Allah'tan korkarsınız. Çünkü bir şeye meyletmek ne kadar güçlü olursa, ondan sakınmak da o derece zor olur. Mide ve şehvî arzularından sakınmak zordur. Kişi oruç tuttuğu takdirde bu şeylere karşı olan arzusu hafiflenir ve bunlardan korunması kolay olur.¹¹³

Üçüncüsü, Cenab-ı Hakkın لعلمك تتقون âyetindeki kastı “O orucu ihmalden ve dereceleri ile asaletin büyüklüğünden dolayı ona devam etmemekten sakınasınız diye...” manasındadır.¹¹⁴

Râzî, takva kavramı ile ilgili şu yorumu da yapmıştır: İhtimal olur ki oruç ibadeti sayesinde takva sahibi insanların derecesine girersiniz. Çünkü oruç, takva sahibi olanların belirtisidir.¹¹⁵

Görüldüğü üzere takva, günahlardan sakınma, uzak durma, Allah'ın emrettiği güzel şeyleri yapma günahlardan sakınma anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Takva kavramını hayatımıza uygulamak için bunu ibadetle süslemek gerekmektedir. Takvasız ibadet olamayacağını oruç ile gelen takvayı görüyoruz. Çünkü oruç, yukarıda görüldüğü

¹¹² Ebu'l-Hüseyin b. el-Haccâc el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmiu's-Sahih*, Dâru't-Tasili, Beyrut, 2014, İman, Hadis No: 74, I, 424.

¹¹³ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, V, 75.

¹¹⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, V, 75.

¹¹⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, V, 75.

üzere insanı her türlü kötülükten sakındırır. Dünyadaki makam ve mevkiyi insanın gözünden değersizleştirir.

2.2. Sayılı Günler

Sayılı günlerden maksat, Allah Teâlâ'nın kullarına hep kolaylık yollarını göstermesidir. Buradaki başlığımızda göreceğiz ki oruç ayı sayılı günlerde farz kılınmıştır. Yılın bütün aylarında olmayıp sadece belli bir aya mahsus bir ibadet olduğu bilinmektedir. Nitekim

أَيَّاماً مَّعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضاً أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ

*“Oruç sayılı günlerdir. Sizden kim hasta, ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar.”*¹¹⁶ Âyet-i kerimede buna ışık tutmaktadır.

Oruç âyetinde geçen sayılı günler hakkında âlimlerimiz ihtilaf etmişlerdir. Bu günlerin ramazan ayının günleri olup olmaması bakımından iki görüş belirtilmiştir. Âlimler, bu konu hakkında görüşlerini şöyle getirmişlerdir:

İbn-i Abbas (v. 68/687) ve Katade'ye (v. 117/735) göre sayılı günlerden maksat, her aydan üç gün oruç tutmaktır. Daha önce Müslümanlara bu ayların üç gününde oruç tutmaları farz kılınmıştı. Ramazan orucu farz kılındıktan sonra bugünlerde oruç tutmanın farzı kaldırılmıştır. Bu konuda Muaz b. Cebel'den gelen bir rivayet şöyledir: *“Resulullah Medine'ye geldiğinde Aşure Günü'nde ve her ayın üç gününde oruç tutuyordu. Sonra Allah Teâlâ, Ramazan ayında oruç tutmanın farz olduğunu bildiren âyetini indirdi.”*¹¹⁷

İbn-i Ebi Leyla'ya (v. 83/702) göre de bu âyet-i kerimede bahsedilen “sayılı günler”den maksat, Ramazan ayının günleridir yani her aydan üç gün değildir. Dolayısıyla bu günlerde oruç tutmak sünnettir. Âyet de farz olan orucu iletmektedir. Ramazan ayı haricinde bir orucun farz kılınıp sonra o orucun da neshedildiğine dair herhangi bir kanıt yoktur.¹¹⁸ Diğer görüş ise sayılı günlerden maksadın Ramazan ayının sayılı günleri olduğunu yukarıda açıkladığımız görüşün tam tersinde ve yerinde olan bir görüştür.

¹¹⁶ Bakara, 2/184.

¹¹⁷ Taberî, *Câmiu'l Beyân fi Tefsir'il Kur'ân*, III, 157.

¹¹⁸ Taberî, *Câmiu'l Beyân fi Tefsir'il Kur'ân*, III, 157.

Âlimler Ramazan'da sayılı günler olduğunu belirterek delilleri şöyle sunmuşlardır:

İbn-i Abbas ve Hasan el-Basrî (v. 110/728) sayılı günlerden maksat Ramazan ayıdır demişlerdir ve delillerini şöyle getirmişlerdir:

Allah Teâlâ en başta كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ “Üzerinize oruç yazıldı” buyurmuştur. İfadeye baktığımızda bir, iki, üç... Belki daha fazla günler de olabilir. Daha sonra Allah Teâlâ شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ “kendisinde Kur’ân’ın indirildiği Ramazan ayı...”¹¹⁹ diye indirip bu sayılı günlerden amacın Ramazan ayı olduğunu belirtmiştir.¹²⁰

Hamdi Yazır, “sayılı günler” hakkında şöyle der: “Size farz kılınan oruç sayılı günlerdir” âyetinde şu kastedilmiştir: Yani senenin bütün günleri değil sadece belli olan günlerdedir. Böylece tutulan oruç, sağlığını bozmayacak gücünüzü de tüketmeyecektir. Oruç, mazeretlerinizi gözeterek farz kılınmıştır.¹²¹

Dolayısıyla “sayılı günler”den maksadın Ramazan ayı olduğu Arapların Müslüman olmadan önce bir ay süresince oruç tutmadıkları için “Ramazan ayına ulaşan, onda oruç tutsun.” emri gelmeden önce müminler, psikolojik olarak oruç tutmaya alıştırmıştır. Bundan dolayı mazereti olanların nasıl olacağı veya nasıl davranacağı genel olarak oruç tutmanın insana ne vereceği üzerinde durulmuştur.¹²²

2.3. Hastalık

İslâm dini, herhangi bir zorluğu ve katı kuralları olan kendisine inananları zora sokacak veya ibadetini yerine getirirken bıkkınlık yaratacak bir din değildir. Bunun içindir ki inanan mümin, kulluk görevini yerine getireceği zaman yaşayacağı sıkıntıdan dolayı Allah Teâlâ, ona bir kolaylık ruhsatı vermiştir. Bundan dolayı kişi oruç tutacağı vakit hastalık gibi bir durumla karşılaşarsa kendisine verilen bu kolaylık ilkesinden faydalanmalıdır. Bu konuda yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ

¹¹⁹ Bakara, 2/185.

¹²⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, V, 78.

¹²¹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, I, 614.

¹²² Karaman, *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, I, 278.

“Sizden kim hasta veya yolculukta bulunursa, diğer günlerden onların sayısınca oruç tutsun”¹²³ âyetinden maksat hasta olan ya da yolculukta bulunan kimselerin oruçlarını başka günlere erteleyip tutabilmeleridir.

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا

“Sizden kim hasta olursa” âyetinden maksadın ne olduğu hakkında Şafîî fâkihî Kaffâl (v. 365/976) şöyle demiştir: Allah Teâlâ orucu farz kılmakla, dikkat çektiği güzelliğe bakınız. Hak Teâlâ, âyetin öncesinde, orucu farz kılmakla ümmet-i Muhammed için, daha önceki ümmetlerde örneğinin olduğunu açıklamıştır. Daha sonra ise orucun farz kılınmasındaki amacın ne olduğunu söylemiştir ki bu da takvanın olmasına etki etmiştir. Çünkü eğer oruç ibadeti olmasaydı bu şerefli amaç da olmazdı. Allah Teâlâ, üçüncü olarak da orucun belli ve sayılı günlerde olduğunu beyan etmiştir. Bunun akabinde dördüncü olarak orucun, Kur’ân’ın kendisinde indirildiği en şerefli ay olan Ramazan ayında tutulacağını belirtmiştir. Beşinci olarak da orucun farz kılınmasından sonra yolculuk ve hastalık gibi durumların nasıl olacağıyla ilgili bu zorluğu atlatıncaya kadar oruçlarını sonraya erteleme ruhsatı verilmiştir.¹²⁴

Diğer bir görüş ise şöyledir: “Ağır bir hastalığın oruç tutmama konusunda bir özür ifade ettiği ve bunun için oruç tutulmayacağı âlimler arasında ittifak vardır. Hafif hastalıklara gelince bunun mazeret olup olmama sınırı hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. Birçok müçtehidin katıldığı ortak açıklama sağlam bir kimsenin oruç tuttuğunda yaşayacağı, ağrı, yorgunluk, açlık, susuzluk getiren, artan veya tedavisi zorlaşan hastalık şeklinde olamıdır.”¹²⁵

Zühaylî ise hasta olan kimsenin orucunu daha sonra kaza edeceği konusunda şöyle bir açıklamada bulunmaktadır: Hasta olan kişi oruç tutacaksa buda ona ölüm riski veya hastalığın uzamasına etki edecekse o zaman hastalık bu kişiye oruç tutmama ruhsatı vermektedir.¹²⁶

Hastalığın, oruç tutup tutmama noktasında âlimlerin görüşlerini açıkladıktan sonra bu noktada dört mezhebe göre oruç tutan birinin hasta olduğu zaman orucunu bozmayı mübah hale getiren durumun detaylarını ele alacağız.

¹²³ Bakara, 2/184.

¹²⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, V, 79.

¹²⁵ Karaman, vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, I, 278.

¹²⁶ Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fukhu'l İslami ve Edilletuhu*, Dâru'l Fikir, Dımeşk, 1985, II, 644.

Hanefî mezhebine göre oruç tutmamayı mübah haline getiren durum şu şekildedir: Bir belirti ya da adaleti bilinen Müslüman bir doktorun muayene etmesi sonucunda hasta olan veya oruç tuttuğu takdirde gücünün elden gideceğinden korkan sağlıklı kişi hasta gibidir. Savaşa giden askerin durumu da böyledir. Sefer uzunluğu olmasa da cihat, oruç tutmamayı helal kılan nedenlerden birisidir. Bunun nedeni düşmana karşı güçlü olmaktır. Nitekim Mekke'nin fethi olacağı gün Hz. Peygamber (s.a.s) ve ashabı oruçlarını yemişlerdir.¹²⁷

Şafiî mezhebine göre ise hastanın kendisine verilen ruhsatından faydalanması gerekir. Eğer bu ruhsattan faydalanmazsa hasta vebale girer. Hasta olan kişi hastalığı sırasında oruç tutarsa, bu farz olan oruç yerine geçer. Çünkü oruçla mükellef olan kişi tarafından tutulmuştur.¹²⁸ Hanefî mezhebinde olduğu gibi Şafiî mezhebinde de hastalık oruç tutmamayı mübah kılmıştır.

Hastanın oruç tutmaması konusunda Hanbelî ve Malikî mezheplerine göre ise durum şöyledir: Hanbelilere göre hasta olduğu vakit oruç tutmamak sünnet oruç tutmak ise mekruhtur. Bunu söylemelerinin nedeni şu âyet-i kerimedir: “*Sizden her kim hasta olur veya seferde bulunursa, diğer günlerde tutamadığı günler sayısınca oruç tutsun.*” âyetidir. Malikî mezhebine göre ise hastanın hiçbir şekilde oruç tutamayacak durumunda olması ya da hasta olan kişi, sıkıntı çekerek oruç tutuyorsa, oruç tutmaması caizdir. Malikiler bu konuda Şafiî ve Hanefiler gibi düşünmektedir. Hastanın güçlüğüle oruç tutması ve bundan dolayı hastalığı artarsa orucunu yemelidir. Oruç tutmanın hasta için güçlük olmaması fakat oruç tuttuğu zamanda hastalığın çoğalmasından korkarsa orucunu yiyebilmesidir.¹²⁹

Dolayısıyla müminin, kulluk görevini yerine getirdiği vakit yaşanacak bir güçlük karşısında rahmet olan dinimiz hep kolaylık yolunu seçmiştir. Nitekim oruçta meydana gelebilecek zorluklar karşısında bu zorlukları izale etmek için iyileşip rahata erişinceye kadar oruçlarını erteleme imkânı vermesi, yine oruç tuttuğu zaman artan veya

¹²⁷ Zühaylî, *age.*, II, 645; Bkz., Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-Tahâvî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, I, 398.

¹²⁸ Zühaylî, *age.*, II, 646; Bkz., Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikir, Beyrut, 1996, I, 261.

¹²⁹ Zühaylî, *age.*, II, 646; Bkz., Muhammed Ali es-Sabuni, *Revaiü'l-Beyan Tefsiru'l Âyati'l-Ahkam Mine'l-Kur'ân*, Mektebetu Gazali, Dımeşk, 1980, I, 201; Kurtubî, *el-Câmiu'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, III, 128.

tedavisi gecikecek olması durumunda adaleti bilinen bir doktordan bunun bilgisini almışsa, bu noktada da orucunu sonraya erteleyebilir.

2.4. Sefer/Yolculuk

“Sefer” kelimesi sözlükte “açmak ortaya çıkarmak” anlamına gelmektedir. Çünkü yolculuk, insanların durumunu ve huylarını ortaya çıkardığı için bu anlamı almıştır. Süpürge yerin toz ve toprağını süpürge için *مَسْفَرَةٌ* denilmiştir. İki kişi arasında bulunan düşmanlığı ortadan kaldırdığı için sulh eden kimseye “sefir” ışık veren lambaya da *المُسْفِرُ*, “Sabah aydınlandı.” anlamında *اسْفَرَ الصُّبْحُ* denilmiştir. Lafızları ve bunların manalarını açıkladığı için kitaplara *اسْفَرُ*, kadının yüzündeki peçesini kaldırdığı için *اسْفَرَتِ الْمَرْأَةُ عَنْ وَجْهِهَا* denilmiştir.¹³⁰

Ezherî, (v. 370/980) şöyle demiştir: “Yüzünün örtüsünü açtığı ve uçsuz bucaksız yollara düştüğü için yolcuya *المُسَافِرُ* yolcuların yüzünü gözünü açıp onların huylarını ve gizli hâllerini ortaya çıkardığı için de yolculuğa sefer demiştir.”¹³¹

Sefer, kelimesinin istilahî anlamı da şöyledir: Şerân aranan şartlar içerisinde belirli uzaklıkta olan bir yere gitmeyi konu edinir.¹³² Oruç meselesinde sefer kavramıyla ilgili olarak Allah şöyle buyurmaktadır:

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ

“Sizden her kim hasta olur veya seferde bulunursa diğer günlerden sayılı günleri oruç tutsun...”

Seferin mesafesinin ne olduğu hakkında Kur’ân’da herhangi bir delil bulunmamaktadır. Ancak Hz. Peygamber (s.a.s) tarafından gelen bir hadis-i şerifle bu mesafenin sınırının ne kadar olduğunu anlamaktayız:

لَا يَجِلُّ لِامْرَأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، تُسَافِرُ مَسِيرَةَ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ إِلَّا مَعَ ذِي مَحْرَمٍ عَلَيْهَا

“Allah’a ve ahiret gününe iman eden bir kadının mahremsiz olarak bir gün bir gecelik mesafeye yolculuk yapması helal olmaz.”¹³³ Bu hadisten de anlaşılacağı üzere yolculuk mesafesinin yirmi dört saat olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde mest üzerine

¹³⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 80; Fahrettin Atar, “Sefer”, *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVI, 294; İbrahim Mustafa, vd., *Mu’cemu'l-Vasit*, 432; Ebu Hayyan, *Bahru'l-Muhit*, II, 32.

¹³¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, V, 80.

¹³² Atar, “Sefer”, *DİA*, XXXVI, 294.

¹³³ Buhârî, Kasr’u Salat, 3.

mesh yapmanın yolcu olmayanlar için aynı sürenin kaynaklarda geçtiği görülmektedir.¹³⁴

Dört mezhep ve Cumhura göre seferde oruç tutmamayı mübah kılan mazeretler neler olduğu hakkında çeşitli görüşler şöyledir:

İmam Kurtubî'nin (v.671/1273) görüşü şöyledir: “Yüce Allah'ın ‘veya yolcu olursa...’ emrinde sözü geçen ve oruç açmayla namazı kısaltmanın caiz olduğu yolculuk hakkında ilim adamlarının çeşitli görüşleri vardır. Bununla birlikte yolculuğun cihat ve hac gibi ibadet yolculuğu olması durumunda, hükümde itifak ve icma hâlinindedir.”¹³⁵

Zühaylî, bu konuda şöyle der: Yolculukta oruç tutmamayı sebep kılan ölçüt dört rekatlı namazları iki rakat olarak caiz kılan mesafedir. Bu da 89 kilometredir.¹³⁶

Cumhura göre ise durum şöyledir: Oruçlu kimsenin seferde orucunu yemesi için, sabah vakti olmadan önce yolda olması ve namazları kısaltacak kadar uzaklığa ulaşması gerekir. Çünkü kişinin, sabah oruçlu olarak sefere çıkması, sonra orucunu bozması caiz değildir. Bunun nedeni mukim ile sefer yan yana gelince mukimin hükmünü sefer hükmüne üstün tutmaktır. Bir kimse bulunduğu şehrin binalarını sabah vakti olmadan sefere başlarsa, orucunu yemesi mübah daha sonra kaza etmesi gerekir.¹³⁷

Fakihlerin başka bir görüşü ise şöyledir: Bir kimse oruçlu olarak sefere çıkar da sonra dayanılmaz genel bir meşakkatle karşılaşarsa orucunu yiyip sonradan kazasını yapar. Bu kişilerin dayandıkları delil ise şu hadis-i şeriftir.

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ عَامَ الْفَتْحِ فِي رَمَضَانَ، فَصَامَ حَتَّى بَلَغَ كِرَاعَ الْغَمِيمِ وَصَامَ النَّاسُ، ثُمَّ دَعَا بِقَدْحٍ مِنْ مَاءٍ، فَرَفَعَهُ حَتَّى نَظَرَ النَّاسُ ثُمَّ شَرِبَ

“Resulullah (a.s) fetih günü Mekke'ye çıktı ve Kurâ'u'l-Ğamim'¹³⁸ denilen yere kadar oruç tuttu. İnsanlar da onunla beraber oruç tuttular. Efendimiz bir bardak su getirterek su içti, insanlar da kendisine bakıyorlardı.”¹³⁹

¹³⁴ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kâhirî, *Muğnil Muhtac İla Marifeti Meâni Elfâzi'l Minhac Âla Metni Minhâcât Tâlibin*, Dâru'l-Ufist, İstanbul, 1985, I, 64.

¹³⁵ Kurtubî, *el-Câmiu'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, III, 129.

¹³⁶ Vehbe ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, Dâru'l-Fikir, Dîmeşk, 2009, I, 499.

¹³⁷ Hac, 22/78.

¹³⁸ Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, I, 499.

¹³⁹ Kurâ'ul-Ğamim: Medine dışında Usfan önündeki bir vadinin adıdır.

Hanefî, Şafiî ve Malikî mezheplerine göre sefere çıkan kişinin yolculuk mesafesi, namazları kısaltmayı caiz kılan uzaklık olmalıdır. Sefere Güneş doğmadan önce başlanması ve Güneş'in doğuşundan önce yolculuk mesafesinin başladığı noktaya ulaşması gerekir. Eğer seferilik mesafesinin namazı iki rekât kılacak mesefese değilse orucu yemek caiz olmaz.¹⁴⁰

İmam Malik ve İmam Şafiî, oruç tutmaya gücü yeten kimse için yolculukta oruç tutması daha efdaldır demişlerdir.¹⁴¹ Malikî ve Şafiî, bu konuda yolcuyu orucu tutup tutmama noktasında serbest bırakmışlardır. Bu konudaki delillerini Enes (r.a) gelen bir hadiste şöyle demektedir: “*Ramazan ayında Hz. Peygamber (s.a.v) ile birlikte yolculuk yaptım. Oruç tutan, tutmayı ayıplamadığı gibi oruç tutmayan da tutanı ayıplamamıştır.*”¹⁴²

Taberî tefsirinde sahabe müfessirlere dayandırılan bir görüş şöyledir: “Ramazan da yolculuk yapan kimsenin orucunu yemesi, Allah tarafından ona tanınmış olan bir ruhsattır. Yolcu, Ramazan ayında orucunu tutacak olursa borcunu ifa etmiş olur. Orucunu yiyecek olursa Ramazan'ın dışındaki günlerde onları kaza eder.” demişlerdir.¹⁴³

Bu konuda Taberî'nin kendi görüşü ise şöyledir: Âyetteki kolaylık, seferi ve hasta olan kişiye verilmiştir. Hasta olan kişi kendini zorlayarak oruç tutmak isterse bu orucu sahihtir sonra îadesi gerekmez. Hasta ve yolcu ifadesi beraber gelmiştir Birine kolaylık vardır öbüründe yoktur açıklaması yalnızdır. Çünkü âyet bu muallaklığı kaldırmıştır. “*Allah sizin için kolaylık diler zorluk dilemez.*”¹⁴⁴

Malikiler seferilik sebebiyle orucu yemenin caiz olabilmesi için şöyle demişlerdir: “Yolcunun dört rekâtlı namazlarını iki rekâta indirecek kadar uzun bir yola gitmesi ve yolculuğunun mübah olması, yani harama götürecek bir yolculuk olmaması,

¹³⁹ Müslim, Siyam, Hadis No: 1132, III, 326.

¹⁴⁰ Abdurrahman b. Muhammet b. İvaz, el-Cezîrî, *el-Fıkh' Âle'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, I, 521.

¹⁴¹ Cezîrî, *el-Fıkh' Âle'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, I, 521.

¹⁴² Buhari, Savm, 37; Kurtubî, *el-Câmiu'li-Ahkâmi'l-Kur'an*, III, 134.

¹⁴³ Taberî, *Câmiu'l Beyân fi Tefsir'il Kur'an*, III, 163.

¹⁴⁴ Taberî, *Câmiu'l Beyân fi Tefsir'il Kur'an*, III, 163.

sefere imsaktan önce başlamış olması, orucunu yiyeceğine gecedan karar vermiş olması gerekmektedir.”¹⁴⁵

Yolculuğa çıkacak kişinin oruçlu olarak sabahladıktan sonra orucunu yemesi gerekirse Şafîî ve Hanbelî mezheplerine göre caizdir ve orucunu bozmasında herhangi bir günah yoktur. Ama Hanefî ve Malikî mezheplerine göre ise bu durumdaki kişinin orucunu yemesi haramdır. Bundan dolayı günah işlemiş olur. Malikilere göre bundan için hem kaza hem de kefaret vermesi gerekir. Çünkü bu kişi Ramazan orucunu yemiştir.¹⁴⁶

Âlimlerin, “Sizden her kim hasta olur veya seferde bulunursa diğer günlerden sayılı günleri oruç tutsun...” âyet-i kerimedeki açıklamalara baktığımızda kişinin seferde iken yaşayacağı zorluklar göz önüne alınarak farklı görüşler öne sürülmüştür. Bu noktada bizce en uygun görüş, İmam Taberi’nin açıklamasıdır. Kişi oruç ibadetini yerine getirirken Allah Teâlâ kolaylık dilediğini zorluk dilemediğini dolayısıyla oruç tutarken kendi takati hâlinde verilen ruhsattan faydalanabileceği anlaşılmaktadır.

2.5. Zorlanma

الطاقة kelimesi insanın güçlkle bir şeyi yapabilmenin adıdır.¹⁴⁷ Bu da bir şeyi saran hâlkaya benzetilmiştir. Nitekim âyet-i kerimede şöyle gelmektedir:

رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ

“Ey Rabbimiz, takatimizin yetmediğini bize yükletme.”¹⁴⁸

Konumuzun bu bölümünde oruç tutmaya güç yetiremeyen kişi hakkında âlimlerin görüşünü ele alınacaktır. Bu başlık altında temel konumuz olan oruç âyetleri olacaktır. Konu hakkında gelen âyet-i kerime şöyledir:

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ

“Orucu tutmakta zorlananlar...”¹⁴⁹

¹⁴⁵ Zühaylî, *el-Fukhu'l İslami ve Edilletuhu*, II, 643.

¹⁴⁶ Zühaylî, *el-Fukhu'l İslami ve Edilletuhu*, II, 643.

¹⁴⁷ İsfahanî, *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur'an*, 532; Mustafa, vd. *Mu'cemu'l-Vasit*, 571.

¹⁴⁸ Bakara, 2/286.

¹⁴⁹ Bakara, 2/184.

Cenab-ı Hakk'ın “*Oruç tutmaya gücü yetmeyenler de...*” anlamına gelen emrinde yer alan يُطِيفُونَهُ kelimesi hakkında ihtilaf edip görüşlerini şöyle dile getirmişlerdir:

Cumhur, “tı” harfini esreli “ya” harfini sakın olarak okumuştur.¹⁵⁰

İbn-i Abbas'tan gelen yaygın kıraate göre “tı” harfini şeddesiz, vav harfini ise şeddeli “*zorlukla bu oruca güç yetirenler*” anlamında يُطَوِّفُونَهُ şeklinde okumuştur.¹⁵¹

Mücahid'in de يَطِيفُونَهُ (v.103/721) olarak okuduğuna dair bir rivayet gelmişse de bu kıraat geçerli değildir. Çünkü burada fiil الطوق gelmiştir. Bu fiilde “vav” harfinin olması gereklidir. Bu fiilde “ye” harfinin bir alakası yoktur.¹⁵²

Râzî'nin görüşü şöyledir: Bu, âyet hasta ve yolcuyla alakalı bir açıklamadır. Çünkü hasta ve yolcu olan kimselerden, oruç tutanlar olduğu gibi bazen de oruç tutamayanlar da vardır.¹⁵³ Oruç tutamayanlar hakkında Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur:

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ

“*Kim hasta olur veya yolculukta bulunursa, tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde tutar*”¹⁵⁴ yani burada eğer oruç tutmaya gücünüz yetmez ise hemen önceki âyette belirtildiği gibi tutamadığı günler sayısınca bunu kaza etmeniz gerekir.

Râzî'nin diğer bir görüşü ise şöyledir: Oruç tutan hasta ve yolcuya gelince, bunlara Cenab-ı Hak وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيفُونَهُ “*zorlukla bu oruca güç yetirenler*” diyerek işaret etmiştir. Allah Teâlâ, bu âyetle hasta ve yolcunun durumundan söz etmiştir. Bunların birincisinde, bu kişilerin oruçlarını yiyip sonra bunu kaza etmeleri söylenmiş. İkincisi ise o kimsenin oruç tuttuğu zaman orucun kendisine zor gelmediği belirtilmiştir. Bu durumda yolcu orucu tutup tutmama noktasında serbest bırakılmıştır.¹⁵⁵ Burada da İslâm'ın müminlere sağladığı kolaylık ortaya çıkmaktadır. Böylece İslâm'ın hem oruç tutma hem de yeme arasında bir serbestlik bırakarak zorluğu kolaylık ilkesine dönüştürdüğünü anlıyoruz.

¹⁵⁰ Kurtubî, *el-Câmiu 'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, III, 143.

¹⁵¹ Kurtubî, *el-Câmiu 'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, III, 143

¹⁵² Kurtubî, *el-Câmiu 'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, III, 143.

¹⁵³ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, V, 85.

¹⁵⁴ Bakara, 2/184.

¹⁵⁵ Râzî, *age.*, V,85.

Diğer bir görüş ise şöyledir: يُطِئُونَهُ fiili hem dil bilimi hem de kıraat farklılıkları bakımından farklı anlamlara açık olduğu için bu bölümü “*Orucu tutabilecek durumunda olanlar*” şeklinde yorumlanmıştır. Bu yoruma göre ilk başlarda, müminler oruç tutmaya alışincaya kadar böyle bir yöntem getirilmiş, orucu tutabilecek durumunda olanlara, isterlerse oruç tutmayarak fidye vererek bu ibadeti yerine getirmelerine izin verilmişti. Daha sonra bu kolaylık kaldırılıp oruca gücü yetenlerin bu ibadeti yerine getirmeleri farz kılınmıştır.¹⁵⁶ Yani İslâm’ın ilk dönemlerinde isteyen oruç tutar, isteyen de fidye vererek oruç tutmazdı. Dolayısıyla ilk Müslümanlar bu konuda muhayyer idi. Orucun farziyeti ile ilgili Bakara suresinin 183. âyeti inince bu hüküm neshedildi.¹⁵⁷

Bilindiği üzere oruç, Mekke döneminde farz kılınmayıp Medine’ye hicret edildikten sonra farz kılınan bir ibadet olmuştur. Eğer oruç Mekke döneminde farz olsaydı bundan dolayı müminler çok zorlanacaklardı. الَّذِينَ يُطِئُونَهُ “*Oruca gücü yetenler*” olarak anladığımız bu kelime, önceleri gücü yeten kimseler de oruç tutmayıp fidye vermekteydiler. Daha sonra müminler kuvvetlendiler ve oruca da alıştılar. Böylece güç yetenlerin kesinlikle oruç tutmaları gerektiği, gücü yetmeyenlerinse fidye vererek bu kolaylık ilkesinden faydalanmaları sağlanmış oldu.

2.6. Ramazan Ayı

Ramazan ayı ifadesi, Kur’ân-ı Kerim’de “Şehr-i Ramazan” şeklinde geçer.¹⁵⁸ Sözlükte ise ortaya çıkarmak manasına gelir. “Şehr” kavramı, gökte hilal biçiminde görünmesi, dolunay olması, hilal biçiminde incelip ve tekrar büyümesi suretiyle ayın dünya etrafında dönmesinden ibaret olan zamana denir.¹⁵⁹

Âlimler, رَمَضَانَ kelimesi hakkında ihtilaf etmişlerdir ve görüşlerini şöyle dile getirmişlerdir:

Mücâhid’e (v.324/934) göre “Ramazan” kelimesi Allah Teâlâ’nın ismi şeriflerindedir. “Şehr-u Ramazan” diyen kimsenin bunu değiştirip “şehru’l-lah” demesi gerekir, demiştir. Bu görüşünü şu hadis-i şerifle de delillendirmiştir:

¹⁵⁶ Karaman, vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, I, 278; Bkz., Sabunî, *Revaiü’l-Beyan Tefsiru Âyati’l-Ahkam Mine’l-Kur’ân*, I, 208.

¹⁵⁷ Kurtubî, *el-Câmiu’li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, III, 146.

¹⁵⁸ Bakara, 2/185.

¹⁵⁹ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, V, 89; İsfahanî, *Mufredâtu Elfâzi’l-Kur’ân*, 468.

لا تقولوا: هذا رمضان ولا ذهب رمضان ولا جاء رمضان فإن رمضان اسم من أسماء الله

عزوجل

“Bu Ramazan’dır, Ramazan geldi, Ramazan gitti şeklinde konuşmayınız. Ramazan ayı geldi, Ramazan ayı gitti deyiniz. Çünkü Ramazan, Allah Teâlâ’nın isimlerinden bir isimdir.”¹⁶⁰

Diğer bir görüşe göre ise Ramazan kelimesi, Güneş’in sıcaklığından dolayı taşların ısınması anlamındaki رَمَضَن kelimesinden alınmıştır. Bu kökten olan “Ramazan” kelimesi, sıcak bir yerde çıplak ayakla yürümek demektir. Bu kelimenin başına “şehr” kelimesinin eklenmesiyle İslâmın beş temel yasasından biri olan oruç ayına özel ad olarak verilmiştir. Bu ay içinde Allah için oruç tutulur açlık ve susuzluk çekilir ve bundan dolayı oruç ile günahlar yakılır.¹⁶¹

Başka bir görüş ise Ramazan kelimesini الرَّمَضُ kelimesinden türemiştir. Güneş’in sıcaklığından dolayı, taşın çok fazla ısınması anlamına gelmektedir. الرَّمَضُ kelimesi isimdir. Böylece bu ay için, ya o insanların bu aydaki çektikleri açlıkla ve sıcaklığından kızmış olmaları ya da bu ayın zor ve sıkıntısına katlanmaları gerektiğinden dolayı bu aya Ramazan adını vermişlerdir.¹⁶²

Bu konuda şöyle bir yorum da yapılmıştır: Araplar yıl içindeki ayların adlarını eski dillerden alırlardı, o ayları o ay içinde oluşan zaman ve durumlara göre isimlendirirlerdi.¹⁶³

Dolayısıyla Ramazan kelimesi Allah’ın ismi olduğu ve bu ismin direk ağza alınmasının uygun olmadığı şehrullah denmesinin daha uygun olacağı ve daha sonra bu ismin başına şehr kelimesinin eklenmesiyle Ramazan ayı alamına geldiği söylenilmiştir.

2.6.1. Ramazan Ayının Özellikleri

Tevbe suresinin 36. âyetinde görüldüğü üzere Allah’ın ayları olarak geçen âyet-i kerimede bu aylar on iki olarak geçmektedir.¹⁶⁴ Muhakkak ki bu kamerî aylar olarak telakki edilen aylardan birisi de Ramazan ayıdır.

¹⁶⁰Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, Dâru’l-Kitabu’l-İlmiyye, Beyrut, 2003, IV, 339.

¹⁶¹İsfahanî, *Mufredâtu Elfâzi’l-Kur’ân*, 366; Karagöz, *Kur’ân’dan Öğütler*, 189.

¹⁶²Râzî, *age.*, V, 90.

¹⁶³Râzî, *age.*, V, 90.

¹⁶⁴Tevbe, 9/36.

3.6.1.1. Kur'ân-ı Kerim'in Ramazan Ay'ında İndirilmesi

Yukarıda da değindiğimiz gibi her ayın kendine has özellikleri vardır. İşte bu aylardan birisi olan Ramazan ayının en önde gelen özelliklerinden birisi, kendisine Müslümanların şerefyar olduğu Kur'ân-ı Kerim'in indirilmesidir. Bu konuda gelen âyet-i kerime şöyledir:

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ

“O Ramazan ayı ki Kur'ân o ayda indirildi.”¹⁶⁵

Hız. Muhammed Efendimiz kırk yaşlarına geldiğinde daha önce kendisinde olmayan bazı durumlar belirlenmeye başlar. Hayatında bir örneğini yaşamadığı rüyalar görüyor, gaipten sesler duyuyordu.¹⁶⁶ Yine kırklı yaşlarda iken yalnız olmaya ve tefekküre dalma isteğiyle Hira mağarasına gider, orada yanında götürdüğü yemeği bitinceye kadar mağarada kalırdı. Burada kendisinde olan yeni durumları anlamaya çalışıyor ve Rabb'ine ibadet ediyordu.¹⁶⁷ Dört veya beş yıl kadar devam ettiği bu hazırlıktan sonra vahiy meleği Cebrâil, 610 yılında Ramazan ayının Kadir Gecesi'nde ilk defa yanına gelerek ona “Oku!” dedi. “Ben okuma bilmem!” cevabını alınca melek, Peygamberimizi tutup iyice sıktı ve bıraktı. Sonra yine “Oku!” dedi. Hız. Muhammed yine “Ben okuma bilmem!” deyince Cebrail tekrar onu sıktı ve bıraktı. Aynı durum üç defa tekrar edildi sonra şu âyet-i kerimeyi vahiy etti:

إِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ۚ اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ۚ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ

عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ

“Yaratan Rabb'inin adıyla oku! O, insanı alaktan (asılip tutunan zigottan) yaratmıştır. Oku! Kalemlle (yazmayı) öğreten, (böylece) insana bilmediğini bildiren Rabb'in sonsuz kerem sahibidir.”¹⁶⁸ Hız. Cebrail, âyetleri okuyup ardından uzaklaşıp gitti. Daha önce böyle bir olayla karşılaşmayan Hız. Peygamber evine dönerek eşi Hız. Hatice'ye “Beni örtünüz” dedi. Biraz dinlendikten başından geçen olayı eşine anlattı. Hız. Hatice, Allah'ın kendisini mahcup etmeyeceğini kendisinin yanında olduğunu ve inandığını telkin ederek sakinleştirdikten sonra amcasının oğlu olan Varaka b. Nevfel'e

¹⁶⁵ Bakara, 2/185.

¹⁶⁶ Müslim, İman, Hadis No: 149, VII, 500.

¹⁶⁷ Ebu Muhammed Cemâlüddîn b. Hişâm b. Eyyûp el-Himyerî el- Meâfiri el-Basrî el-Mısrî, *es-Siretu Nebeviyye*, Dâru'l-Kitabu'l-Arabiyye, Beyrut, 1990, I, 264

¹⁶⁸ Alâk, 96/1-5.

gittiler. Varaka, Hz. Peygambere gelen daha önce de Hz. Musa'ya gelen "namus" olduğunu, tebliğde bulunduğunda eğer ölmezse kendisine iman edeceğine ve yardım edeceğini söyledi.¹⁶⁹

Bilindiği üzere Kur'ân-ı Kerim Ramazan ayı içerisinde olan Kadir gecesinde başlayıp yirmi üç yıl boyunca peyderpey olaylara ve bulunduğu ortama binaen Hz. Peygamber Efendimize Cebrail vasıtasıyla indirilmiştir. Ramazan ayının içinde, hem Yüce Allah için oruç tutulması hem de yüce kelamın bu ayda indirilmesi bu ayın, bütün aylar içinde mübarek bir ay olduğunun göstergesidir.

Kur'ân-ı Kerim'in inzalî hem Kadir suresinde hem de Duhan suresinin ikinci ve üçüncü âyetlerinde şöyle bildirilmektedir:

حَمِّ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ

*"Hâ-mîm Apaçık olan kitaba yemin olsun! Biz onu mübarek bir gecede indirdik; biz daima uyarmaktayız."*¹⁷⁰

İslâm bilginlerini ekseriyetine göre yukarıdaki âyette bahsedilen mübarek gece Kadir Gecesi'dir. Kur'ân-ı Kerim'in Kadir Gecesi'nde inzal edildiği Kadir suresinde belirgin bir şekilde bildirilmektedir.

Âlimler bu âyette geçen "*mübarek bir gece*" ile neyin kastedildiği konusunda ihtilaf etmiş ve delillerini şöyle getirmişlerdir:

Âlimlerin çoğunluğu "*mübarek bir gece*"den kasıt Kadir Gecesi olduğunu söylerken İkrime (v. 105/723) ve başka bir grup âlim, bunun Beraat Gecesi Şaban ayının on beşinci gecesini olduğunu söylemişlerdir. Birinci görüşte olanlar yani bu geceden kasıt Kadir Gecesi olduğunu beyan edip görüşlerinin doğruluğuna şunları delil getirmişlerdir:

Birincisi, Allah Teâlâ "*Şüphesiz biz, o (Kur'ân'ı) Kadir Gecesi'nde indirdik*" demiştir. Burada ise "*Gerçekten biz onu mübarek bir gecede indirdik.*" buyurmuştur.

¹⁶⁹ İbn Hişam, *es-Siretu Nebeviyye*, I, 269; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, Çev. Salih Tuğ, Yeni Şafak Yayınları, Ankara, 2003, 82.

¹⁷⁰ Duhan, 44/1-3.

Dolayısıyla burada özü edilen mübarek gecenin, bu iki âyet arasında bir zıtlık olmaması için, Kadir Gecesi olması daha mantıklıdır.¹⁷¹

İkincisi ise Cenâb-ı Hak, “*Ramazan ayı ki onda Kur’ân indirildi...*” âyetinde Kur’ân’ın kerimin Ramazan ayında nazil edilmeye başladığını söylemiştir. Burada ise “*Biz onu mübarek gecede indirdik.*” buyurmuştur. Dolayısıyla bu gecenin Ramazan ayının bir gecesi olması gerekir. Bu gecenin Ramazan ayı içerisinde olduğunu söyleyenler, bunun Kadir Gecesi olduğunu belirtmişlerdir. Böyle olunca bu gecenin Kadir Gecesi olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷²

Üçüncü olarak, Allah Teâlâ, Kadir Gecesi’nden söz ederken “*Melekler ve ruh, o gecede, Rablerinin izniyle her bir iş için iner de iner. O gece, bir selamdır.*” buyurmuştur. Duhan suresinde ise “*Her hikmetli iş, katımızdan bir emir ile onda ayrılır*” buyurmuştur ki bu ifade, Kadir suresindeki o ifadeye uygunluk arz etmektedir. Cenâb-ı Hak Duhan’da “*Her hikmetli iş*” Kadir suresinde ise “*Rablerinin izniyle her bir iş için...*” yine Duhan’da “*Rabbinden bir rahmet olarak*” Kadir’de ise “*O gece bir selamdır*” buyurmuştur. Bu özellikler birbiriyle karşılaştırıldığında, bu iki gecenin aynı gece olduğu söylenilmiştir.¹⁷³

Dördüncü görüş ise Süfyan b. Uyeyne (v. 198/814) şöyle demiştir: Hak Teâlâ’nın *شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ* buyruğunun manası “*O ayın fazileti hakkında Kur’ân indirildi.*” şeklindedir demiştir.¹⁷⁴

Hamdi Yazır, bu konuda şöyle der: *أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ* Bu ifade Kur’ân’ın Ramazan’da inzal edildiğinin nişanesidir. Kur’ân-ı Kerim’de bu aydan başka övgüye layık olmuş bir ay yoktur. Dolayısıyla orucun farz kılınması da bu aya özel kılınmıştır.¹⁷⁵

Allah Teâlâ, bu âyet-i kerimelerde oruç ayı olan Ramazan’ı diğer aylar arasından özellikle övmektedir. Allah Ramazan ayını diğer aylardan üstün tutmuştur. Rivayetlerde de diğer semavî dinlerin kutsal kitaplarının Ramazan ayında indiğini belirtmektedir. Bu konuda şu hadis-i şerif örnek verilebilir:

¹⁷¹ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XXVII, 238.

¹⁷² Râzî, *age.*, 238.

¹⁷³ Râzî, *age.*, 238.

¹⁷⁴ Râzî, *age.*, 238.

¹⁷⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, I, 632.

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : (أنزلت صحف إبراهيم أول ليلة من شهر رمضان ، وأنزلت التوراة لِسِتِّ مَضت من رمضان ، وأنزل الإنجيل لثلاث عشرة مضت من رمضان ، وأنزل الزبور لثمان عشرة خلت من رمضان ، وأنزل القرآن لأربع وعشرين خلت من رمضان

Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “İbrahim’in (a.s) sayfaları Ramazan-ı Şerif’in ilk gecesinde indirildi. Tevrat, altıncı gecesinde; İncil, on üçüncü gecesinde; Zebur, Ramazan’ın on sekizinci gecesinde, Kur’ân-ı Kerim de yirmi dördüncü gecesinde indirildi.”¹⁷⁶

Zikredildiği üzere Kur’ân-ı Kerim’in ve diğer iki semavî dinin mukaddes kitapları Ramazan ayı içerisinde gönderildiği belirtilmektedir.

3.6.1.2. Farz Olan Orucun Ramazan Ayı’nda Olması

Bir ay farz olan orucun Kur’ân’da Ramazan ayının içerisinde olduğu geçmektedir. Nitekim gelen âyet-i kerime şöyledir:

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ

“İçinizden kim bu aya ulaşırsa oruç tutsun”¹⁷⁷ emridir. Bilindiği gibi kiblenin Kâbe tarafına çevrilmesinden bir ay sonra, Peygamber Efendimizin Medine’ye hicretinin 18. ayı başlarında, oruç Şaban ayında farz kılınmıştır.¹⁷⁸

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ

Âyetinde zikredilen شَهِدَ fiili “görmek” değil “erişmek ve hazır bulunmak” anlamındadır. Bu nedenle âyetin “Ramazan hilalini gören oruç tutsun.” şeklinde bir anlamı yoktur. Kamerî aylar içerisinde olan Ramazan’ın giriş hilalini görünce oruca başlamak, çıkış hilalini görünce de orucu bitirip bayramın olması, ayın görülmemesi hâlinde ise bir önceki ayı otuza tamamlamak ve ertesi günü, yeni ayın biri kabul edilmesi âyetle değil Resulullah’ın uygulamasıyla sabit olmuştur.¹⁷⁹

Âlimlerimiz, “Her kim bu aya ulaşırsa oruç tutsun” âyeti hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bu görüşlerini şöyle getirmişlerdir:

¹⁷⁶ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Musned*, Muessesetu er-Risale, Beyrut, 1999, Hadis No:16984, XXVIII, 191.

¹⁷⁷ Bakara, 2/185.

¹⁷⁸ M. Kamil Yaşaroğlu, “Şaban” *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII, 207.

¹⁷⁹ Karaman, vd. *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, I, 282.

Hamdi Yazır şöyle demiştir: شَهْرٌ esasen “gıyap”ın zıddı olan hazır bulunmak anlamındadır. Şehadet ve müşahede hazır veya huzur cümlesinin içindedir. Bundan dolayı شهر kelimesi mefulü fihi ya da mefulü bihi olması olasıdır. Birincisine göre bu ayda bulunmak, vatanında olup seferi olmayan demektir. İkincisi de شهر açık ilimle müşahade eden demektir.¹⁸⁰

Hamdi Yazır, şunu da ilave etmiştir: Zaman kavramı gözle görülmeyeceğinden dolayı buna şahit olmak demek kesin olan bilgi ya da hilalin görünmesi anlamlarından birini ifade eder. Bunun da iki ihtimalin olduğu söylemiştir:

Birincisi, kim hilali görürse oruç tutsun anlamında, diğeri ise hilali göremeyenler hakkında olup bu konu herhangi bir şey söylenmemiştir. İkincisi de herhangi birisinin hilali görmesi sonucu orucun tutulması anlamında kullanılmıştır. Bunda da kesin bir görme ile hilali görmek ve şahitliği kabul edilen biriyle de bunu delillendirmek ki bununla Ramazan orucunun tutulması caiz olsun.¹⁸¹

Buna göre فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ “Her kim bu aya ulaşırsa oruç tutsun” ifadesinin şu anlamlara ihtimal verilir: Sizden her kim Ramazan ayında evinde ise seferde değilse oruç tutsun ya da sizden her kim Ramazan ayını bilirse oruç tutsun. Son olarak kim Ramazan’ın hilalini kesin görürse oruç tutsun.¹⁸²

Râzî, bu konu hakkında şu yorumda bulunur: فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ açıklaması şart ve cevaptan meydana gelmiştir. Şart Ramazan ayında bulunmak, cevap ise oruç tutma emridir. Şart bulunmazsa cevap (ceza-netice) olmaz. Buna göre “şehir” lafzının cümlelerin şart bölümünde olan şehrin cüzlerinden birine hamletmek gerekir. Buna göre âyetin anlamı şöyle olur: “Kim Ramazan ayının cüzlerinden bir cüzüne sağ olarak bulunursa bütün ayı oruçla geçirsin.”¹⁸³ Bu açıklamaya göre Ramazan ayında bulunmak bu ayın bir bölümünde bulunmakla olur. Böylece şart olduğu için ceza olur ki bu ceza da Ramazan ayının hepsini oruçla geçirmek demektir.

Görüldüğü üzere “şehir” kavramını âlimlerimiz yorumlamış olup hadis-i şeriflerde de şöyle geçmektedir:

¹⁸⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, I, 632.

¹⁸¹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, I, 632.

¹⁸² Yazır, *age.*, I, 632.

¹⁸³ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, V, 96.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْهَلَالِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ

“Ey Muhammed! Sana hilalleri soruyorlar. De ki o insanlar için vakitlerdir.”¹⁸⁴

Bu âyet-i kerime bize gösteriyor ki vakti belli eden delil, hilaldir. Bundan başka hilalin nasıl olacağını Hz. Peygamber’in hadislerinde belirtilmektedir.

قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : الشَّهْرُ تِسْعٌ وَعِشْرُونَ ، فَإِذَا رَأَيْتُمُ الْهَلَالَ فَصُومُوا ،
وَإِذَا رَأَيْتُمُوهُ فَأَفْطِرُوا ، فَإِنْ غَمَّ عَلَيْكُمْ فَأَقْدِرُوا لَهُ

“Ay yirmi dokuzdur. Görmedikçe tutmayın ve görmedikçe yemeyin. Eğer üzeriniz bulutlanırsa miktarını hesap ediniz.”¹⁸⁵ Buradaki hesap miktarına gelince bunu şu hadislerle de öğreniyoruz:

أن رسول الله -صلى الله عليه وسلم- ذكر رمضان، فقال: لا تصوموا حتى تروا الهلال، ولا
تفطروا حتى تروه، فإن غمَّ عليكم فأكملوا العدة ثلاثين

“Hilali görünceye kadar oruç tutmayın. Eğer üzeriniz bulutlanırsa otuz günü ölçü yapınız.”¹⁸⁶

أن رسول الله -صلى الله عليه وسلم- قال: «صوموا لرؤيته وأفطروا لرؤيته فإن حال بينكم وبينه
غبرةٌ سحاب أو قترَةٌ فأكملوا العدة ثلاثين

“Hilal görüldüğü için tutunuz ve görüldüğü için bozunuz. Eğer sizinle hilalin manzarası arasında bir bulut veya pus girerse otuzu sayınız.”¹⁸⁷

صوموا لرؤيته ، وأفطروا لرؤيته ، فإن حال بينكم وبينه غمامة أو ضبابة ، فأكملوا شهر شعبان
ثلاثين ، ولا تستقبلوا رمضان بصوم يوم من شعبان

“Ramazan’ın görüldüğü için tutunuz. Eğer aranızda bir bulut veya sis girerse, Şaban ayının sayısını otuza tamamlayınız. Ramazan’ı, Şaban’dan bir gün oruç tutmakla karşılamayınız.”¹⁸⁸

إِنَّا أُمَّةٌ أُمِّيَّةٌ، لَا نَكْتُبُ وَلَا نَحْسِبُ، الشَّهْرُ هَكَذَا وَهَكَذَا وَهَكَذَا، وَعَقَدَ الْإِبْهَامَ فِي الثَّلَاثَةِ «وَالشَّهْرُ
هَكَذَا، وَهَكَذَا، وَهَكَذَا» يَعْنِي تَمَامَ ثَلَاثِينَ

¹⁸⁴ Bakara, 2/189.

¹⁸⁵ Buhârî, Savm, 5.

¹⁸⁶ Buhârî, Savm, 11.

¹⁸⁷ Müslim, Siyam, Hadis No: 1092, III, 282.

¹⁸⁸ Ebu abdurrahmân Ahmed b. Şuâyb b. Ali en- Nesaî, *es Sunen*, Dâru’t-Tasili, Beyrut, 2012, Siyam, 5.

“Biz ümmî bir ümmetiz, ne yazarız ne de hesap ederiz. Ay, şöyle şöyledir. Üçüncü defa parmağını birleştirerek ay şöyle şöyledir. Yani tamamı otuzdur” dedi.¹⁸⁹

Bu sahih hadisler *يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ* “Ey Muhammed sana hilalleri soruyorlar. De ki onlar vakitlerdir...”¹⁹⁰ âyetine uygun olarak gelmiştir.

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ “Sizden her kim o aya şahit olursa onda oruç tutsun.”¹⁹¹ Âyetteki aya gelince hadisler, hilali görmenin Ramazan orucunu tutmaya sebeptir demişlerdir.

Hamdi Yazır şunu demiştir: Bu ifadeler de hilalin belirtisi otuz gündür. Ay otuz gün olarak bilinse başka bir kanıtı gerek yoktur. Ama ay yirmi dokuz gün olsa buna kanıt gerekir ki bu kanıtta hilal’in görünmesidir.¹⁹²

2.7. Kolaylık

Allah Teâlâ üzerimize farz kıldığı ibadeti yerine getirmekle mükellef olmuş bir ümmetiz. Bu noktada ibadetleri hakkıyla yerine getirirken bıkınlığa veya zora girmeme adına Yüce Allah, bize hep kolaylık yolunu vermiştir. Nitekim oruç ibadetini yerine getirirken şöyle buyurmuştur:

يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ

“Allah böylece orucu farz kılmakla sizi zora, sıkıntıya sokmak istemez, tersine size kolaylık vermek ister.”¹⁹³

Arapçada *الْيُسْرُ* kelimesinin anlamı “kolaylık” olarak gelmektedir. Zenginlik ve genişlik anlamında da *يَسَارٌ* denilmiştir. Hareketlerde sağ ele yardımcı olduğu için sol ele de “yed-i yüsra” denilmiştir.¹⁹⁴

Mücâhid (v. 324/934) ve Dahhâk (v. 105/723) *الْيُسْرُ* ve *الْعُسْرُ* kelimelerindeki sin harfinin sakin veya ötre olması hakkında şöyle demişlerdir: *اليسر* seferde orucu yemek anlamında, *والعسر* kelimesi ise seferde oruç tutmak anlamında kullanılmaktadır.¹⁹⁵

¹⁸⁹ Müslim, Sıyam, Hadis No: 1092, III, 284; Buhari, Savm, 11.

¹⁹⁰ Bakara, 2/189.

¹⁹¹ Bakara, 2/185.

¹⁹² Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, I, 634.

¹⁹³ Bakara, 2/185.

¹⁹⁴ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, V, 98.

¹⁹⁵ Ebu Hayyan, *Behru’l-Muhid*, II, 49; Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib İbni Atiyye el- Endelüsî, *el-Muharrerü’l-Vecîz fi Tefsîri’l-Kitâbi’l-Azîz*, Dâru’l İbn-i Hazm, Beyrût, 2010, 165.

Konumuz açısından bağlantılı olma hasebiyle burada da Zamehşeri' görüşünü vermekle fayda buluyoruz. O, “*Allah sizin için kolaylık ister, zorluk çekmenizi istemez.*” âyeti hakkında şöyle demiştir: Kişi sefer veya hasta hâlinde iken oruç tutarsa Allah Teâlâ'nın kendisine ruhsat olarak verdiği kolaylığı yapmamış zor olanı seçmiş olur ve bundan dolayı Allah'ın dilemediği şeyi yapmış olur.¹⁹⁶

Zamehşeri'nin bu görüşüne Râzi'nin cevabı şu şekilde olmuştur: “Kolaylık ve zorluk usûl-u fıkhıta ‘kendisine elif lam dâhil olan müfret lafızlar umum ifade etmezler’ şeklinde yer aldığı için bu kelimeler de umum ifade etmezler. Biz bunların umum ifade ettiğini kabul etsek bile bazen daha önce geçmiş olan belli şeylere hamledilir.”¹⁹⁷

Zamehşeri'ye verilen bir diğer cevap ise şöyledir: Allah'ın bu âyet hakkındaki açıklaması, yolculuk sırasında oruç tutmamanıza ruhsat vermek sizin için kolaylık dilemektedir. Bunun için âlimler yolculuk hâlinde iken oruç tutmanın daha faziletli olduğu, tutmamanın ise bir kolaylık olduğu hakkında icma etmişlerdir. Buna karşın oruç tutmak istemeyene kolaylığı, tutmak isteyene de zorluğu dilemiştir denir. Allah Teâlâ'nın iradesi her zaman geçerlidir. Birinde geçerli diğerinde geçersiz demek doğru değildir.¹⁹⁸

“*Allah sizin için kolaylık ister*” âyeti hakkında Zamehşeri'ye şu cevap da verilmiştir: Allah'ın bu âyetteki maksadı oruç tutmamaktan sakındırmak değil kolaylaştırmayı dilemektedir. Bu ilahî açıklamada Allah'ın “*kolaylık dileme*” âyeti oruç tutma manasına da gelebilir. Sonuç olarak burada Allah'ın kolaylık dilediği zorluk dilemediği anlaşılmaktadır.¹⁹⁹

Sefer ve yolculuk hâlinde iken meşakkat doğabilir. Bundan dolayı vücuda zarar getirecek herhangi bir sıkıntıdan dolayı ruhsatlar verilmiştir. Nitekim oruçlu olduğu halde bilmeden yiyen veya içen biri olursa bu orucun hikmeti sayılmış ve nebevî hadiste de buna “*Allah'ın ziyafeti*” denilmiştir.²⁰⁰

¹⁹⁶ Ebü'l Kasım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el- Hârizmî ez- Zamehşeri, *el-Keşşâf 'An Hakâ 'İki Ğavâmidî't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vil*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1998, I, 383.

¹⁹⁷ Râzi, *Mefâtihu'l-Ġayb*, V, 99; Ebü's-Senâ Şihâbüddin Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Huseynî el-Âlusî, *Ruhu'l Meâni fi Tefsiri'l Kur'an'il Azim*, Dâru'l-Ehyar, Beyrut, 2008, II, 62.

¹⁹⁸ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Mâtürîdî es-Semerkindî, *Te'vilâtü'l Kur'an*, Dâru'l-Mizan, İstanbul, 2005, I, 361.

¹⁹⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'an*, I,361.

²⁰⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 639.

Yine bu kolaylık ruhsatından dolayı bunama, delilik, gibi herhangi bir sıkıntısı olmayan aklı başında fakat oruç tutacak gücü yok ya da oruç tutsa sağlığı tehlikeye girecek çok yaşlı olanlar aynı şekilde genç olduğu halde kendisine musallat olan ağır bir hastalık geçiren kişiler hakkında bu kolaylık ruhsatı devreye girmiştir. Malî durumları da yerinde olan kimseler fide ruhsatından faydalanmıştır. Çünkü yukarıda sayılan durumlar zor olduğundan kolaylık fide şeklinde açıklanmıştır.²⁰¹

Seyid Kutup, (v.1386/1966) “Allah, sizin için kolaylık ister de zorluk dilemez” âyeti hakkında şöyle demiştir: “İmanî mükellefiyetlerin hepsinde ortak olan en büyük kural işte budur. Bu din kolaylık dinidir. Zorluk dini değildir. Bu din iman zevkine eren gönüllere, hayatın her safhasında kolaylığı emreder. Müslümanın gönlüne zorluktan ve tekellüften eser bulunmayan hoşgörü mührünü basar.”²⁰²

Din-i mübin İslâm’ın müminlere kolaylaştırıcı olduğu asla ve asla zorlaştırıcı ilkesi olmadığı verdiğimiz bilgilerden de kolayca anlaşılmaktadır. Müminlere düşen düşen görev ve sorumlulukları layıkıyla yapmaya gayret etmek ve bu uğurda çaba göstermektir.

Âyet-i kerimeyi açıkladıktan sonra İslâm’ın binası olan hadislerle de Efendimizin kolaylaştırıcı olduğunu ashabına zorlaştırıcı ilkesini göstermediğini belirtilmektedir. Efendimizin bu konudaki hadisleri şöyledir:

إِنَّ الدِّينَ يُسْرٌ، وَلَنْ يُشَادَّ الدِّينَ أَحَدٌ إِلَّا غَلَبَهُ، فَسَدِّدُوا وَقَارِبُوا، وَأَبْشِرُوا، وَاسْتَعِينُوا بِالْعَدْوَةِ
وَالرَّوْحَةِ وَشَيْءٍ مِنَ الدَّلْجَةِ

“Şüphesiz ki bu din kolaylıktır. Hiç kimse yoktur ki bu din hususunda amellerim eksiksiz olsun diye kendini zorlasın da din ona galebe etmesin ve erinip büsbütün amelden kesilmesin, öyle olunca ortalama yol gidin. Eğer en iyisini yapamazsanız, Ona yaklaşın az da olsa devamlı amel ve ibadetten dolayı sevinin, sabah akşam ve gecenin bir kısmında Allah’tan yardım isteyin.”²⁰³

إِنَّ خَيْرَ دِينِكُمْ أَيْسَرُهُ إِنَّ خَيْرَ دِينِكُمْ أَيْسَرُهُ

²⁰¹ Yazır, *age*. I, 639.

²⁰² Seyyid Kutub b. İbrahim b. Hüseyin eş- Şâzilî, *Fizilâli'l-Kur’ân*, Dâru’l Şeruk, Beyrut, 2003, I, 172.

²⁰³ Buhârî, İman, 30

“Şüphesiz sizin dininizin (ibadetiniz) en hayırlısı, en kolay olanıdır. Muhakkak dininizin en hayırlısı, en kolay olanıdır.”²⁰⁴

إن الله يحب أن تؤتى رخصته كما يكره أن تؤتى معصيته

“Şüphesiz Allah, günahların işlenmesini istenmediğini gibi ruhsatların işlenmesini sever.”²⁰⁵

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ ، فَرَأَى زَحَامًا وَرَجُلًا قَدْ ظَلَّلَ عَلَيْهِ ، فَقَالَ : مَا هَذَا ؟
، فَقَالُوا : صَائِمٌ ، فَقَالَ : لَيْسَ مِنَ الْبِرِّ الصَّوْمُ فِي السَّفَرِ

“Resulullah (s.a.v) bir sefer idi. Bir ara hâlkın kalabalığı üzerine, güneşe karşı gölgelik tutulmuş bir kişi gördü ‘Bu nedir?’ diye sordu. Sahabeler: ‘Oruçludur.’ dediler. Bunun üzerine Resulullah: ‘Seferde oruç tutmak bir (halis ibadet) cümlesinden değildir.’” buyurdu.²⁰⁶

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا ، قَالَ : سَافَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رَمَضَانَ ، فَصَامَ
حَتَّى بَلَغَ عُسْفَانَ ، ثُمَّ دَعَا بِإِنَاءٍ فِيهِ شَرَابٌ ، فَشَرِبَهُ نَهَارًا لِيَرَاهُ النَّاسُ ، ثُمَّ أَفْطَرَ حَتَّى دَخَلَ مَكَّةَ
قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا : فَصَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَفْطَرَ ، فَمَنْ شَاءَ صَامَ ،
وَمَنْ شَاءَ أَفْطَرَ

“İbn-i Abbas (r.a) şöyle demiştir: Resulullah (s.a.v) Medine’den (fetih için) Mekke yönünde yola çıktı, yolda usfan mevkisine varıncaya kadar oruç tuttu. Sonra, bir miktar su istedi. Su dolu kabı, insanlara (orucunu bozduğunu) göstermek için, gündüz içip orucunu bozdu. Nihayet Mekke’ye geldi. Bu Ramazan ayında idi. İbn-i Abbas şöyle derdi: Resulullah (s.a.v) seferde bazen oruç tutmuş bazen de oruç tutmamıştır. Sahabelerden de isteyen seferde oruç tutmuş isteyen tutmamıştır.”²⁰⁷

Yukarıdan da anlaşılacağı üzere Cenab-ı Hak zor gibi görünen orucu farz kılmakla aslında mümin kullarına hayat mücadelesine alıştırtıyor, zorluktan kurtarıp kolaylığa sevk ediyor ve bıkkınlığa düşmemeyi öğretiyor. Kul, tuttuğu oruçla çok kolay bir şekilde nefisle savaşmayı öğreniyor. Bundan dolayıdır ki kişi sabrın yollarını öğrenerek, hayatın zorluklarını yenecek ve ahiret saadetine erişecektir. Böyle meşakkatleri, kolaylığa çevirecek olan oruç; hastalık, sefer ya da yaşlılık gibi

²⁰⁴ Ahmed İbn-i Hanbel, Hadis No: 2556, IV, 338.

²⁰⁵ Ahmed İbn-i Hanbel, Hadis No: 5873, X, 112.

²⁰⁶ Buhârî, Savm, 35.

²⁰⁷ Buhârî, Savm, 37.

durumlarda kolay olmaz, zor olabilir. İşte o zaman da kaza, fidye kolaylığı devreye giriyor ve müminlerin bu kolaylığa kavuşmaları sağlanmaktadır.

2.8. Sayıyı Tamamlama

Allah Teâlâ'nın bize kolaylık olarak verdiği ruhsatlardan biri de sayıyı tamamlama konusudur. Bu ruhsat, seferi veya hastalık gibi durumların seferi ise ikame yerine ulaştığı zaman ya da hasta ise iyileştiği vakit bu tutamadığı oruçları yerine getirilmesi gerekir. Konu hakkında gelen âyet-i kerime şöyledir:

وَلْتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“Sayıyı tamamlamanız, sizi doğru yola iletmesine karşı Allah’ın ululuğunu dile getirmeniz ve umulur ki şükredersiniz diye (uygun hükümler gönderiyor.”²⁰⁸

وَلْتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ “Sayıyı tamamlayasınız diye...” âyeti hakkında kıraat âlimleri ihtilaf edip bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamışlardır:

Âsım’ın râvisi Ebû Bekir Şu’be (v. 193/809) kâf harfinin fethasıyla ve mim harfinin şeddesiyle وَلْتُكْمَلُوا الْعِدَّةَ şeklinde okumuştur. Diğer kıraat âlimleri ise bunu tahfif ile yani şeddesiz وَلْتُكْمِلُوا olarak okumuşlardır. Arapçada bu fiilin şekilleri كَمَّلَ ve كَمَّلَ olup bunlar fâsîh birer lügat oldukları söylenmiştir. Bu bağlama göre وَلْتُكْمِلُوا “Tamamlamanızı” وَيُرِيدُ لِيُكْمِلُوا “Tamamlamanızı ister” anlamında kullanılmıştır. Buradaki “lâm”lar ise tâ’lil olmayıp, يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ “Sizi temizlemek ister”²⁰⁹ ve يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا “Söndürmek istiyorlar.”²¹⁰ âyetlerdeki “lâm”lar gibidir. Fakat “lâm”ları ta’lile yorarak âyetin sonunda شَرَعَ كُلَّ ذَلِكَ “Allah bütün bunları böyle meşru kıldı.” ifadesinin, beğenilmesi ince ve güzel bir leff ü neşri (sıralı açıklama) içine almakla daha açıklayıcı olduğu söylenmiştir.²¹¹

وَلْتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ âyetindeki lâm harf-i cerrinin neye taalluk ettiği hakkında âlimlerin görüşü şu şekildedir: Âlimler, burada illetli olan fiilin hafzedilmiş olduğu hakkında icma etmişlerdir. Bu konuda Arap dili dehalarından olan iki âlimin görüşü şöyledir:

وَلْتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

²⁰⁸ Bakara, 1/185.

²⁰⁹ Maide, 5/6.

²¹⁰ Saff, 61/18.

²¹¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, V, 99; Bkz., Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 384; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 641.

“Sayıyı tamamlayasınız, Allah’ın size hidayet etmesine karşılık onu ululayasınız ve şükredersiniz diye Allah Teâlâ yukarıda zikredilen şeyleri yapmıştır.”

Birincisi, yukarıdaki âyet hakkında Ferrâ’nın (v. 207/822) görüşü şu şekildedir: Bu sözü edilen şeyler, Allah’ın sayılı günlerde oruç tutmayı emretmesi, kaza orucunun nasıl edileceğini öğretmesi ve orucu bozma konusundaki kolaylıklardır.²¹² Allah Teâlâ bu üç konuyu açıkladıktan sonra, bunların ardından şu üç lafzı getirmiştir:

وَلْتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ “Sayıyı tamamlayasınız...” âyeti orucun sayıyı tamamlama emrinin nedenidir. وَلْتُكَبِّرُوا اللَّهَ “Allah’ı ululayasınız diye...” âyeti yenilen orucun kazasını nasıl edileceği hakkındadır. وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ “Şükredersiniz diye...” açıklaması ise kolaylıktan yararlanma ve orucun size zor gelmemesinin illetidir.²¹³

İkincisi ise Zeccâc’ın (v. 311/923) görüşü ise şöyledir: “Hasta olmayan mukimi Cenâb-ı Hakk’ın mükellef tutması, hasta ile yolcuya ise ruhsat vermesi ancak sayıyı tamamlamak içindir. Çünkü gücü yeten kimsenin sayıyı tamamlaması kolaydır. Hasta ve yolcuya tanınan ruhsat ile orucu kaza ederek sayıyı tamamlamak kolay olur.”²¹⁴

Râzî’nin bir diğer görüşü ise şöyledir: Cenab-ı Allah وَلْتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ “Sayıyı tamamlayasınız...” “Bu ayı tamamlayasınız diye...” söylememiştir. Çünkü Allah, “Sayıyı tamamlayasınız diye...” emrettiği zaman, bu açıklamanın içine Ramazan ayında bulunan günlerinin sayısı ve kaza etme günlerinin sayısı girer. Bunun için kaza edilecek günlerin sayısı, kaza edilmiş günlerin sayısı kadar olması gerekir. Eğer Cenab-ı Allah, “Bu ayı tamamlayasınız...” diye emretseydi bu orucun vaktinde tutmanın hükmünü göstermiş olurdu ve bu açıklamaya kaza etmenin hükmü girmezdi.²¹⁵

Tabâtabâi’nin (v.1402/1981) وَلْتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلْتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَيْكُمْ âyeti hakkındaki görüşü şu şekildedir: Âyette işaret edilen “lam”dan anlaşılacağı üzere iki cümlenin açık ifadeleri, oruç ibadetinde göz önünde bulunan amacı açığa çıkarmaktır. Bu sebeple “Ramazan ayı” açıklaması “Kur’ân onda indirilmiştir” açıklaması ile sınırlandırılmıştır. Farz olan orucun Ramazan ayında olması Kur’ân’ın bu ayda inzali ile ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla bu ifadeler ile varılmak istenen amacın anlamı şu

²¹² Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, V, 99.

²¹³ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, V, 100; Bkz., Zamehşeri, *el-Keşşaf*, I, 348; Ebu Hayyan, *Bahru’l-Muhit*, II, 50.

²¹⁴ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, V, 100; Bkz., Zamehşeri, *el-Keşşaf*, I, 348; Ebu Hayyan, *Bahru’l-Muhit*, II, 50.

²¹⁵ Râzî, *age.*, V, 100; Nesefî, *Medârikü’t-Tenzil ve Hakâiku’t-Te’vil*, I, 160.

şekilde ortaya çıkmıştır: Oruç tutma ibadeti, Âdemoğluna Kur'ân'ı inzal eden, böylece vahidul ehad olan Rabliğini izhar etmesi içindir.²¹⁶

Yukarıda izah edildiği üzere, sayıyı tamamlama konusu hakkında şunu diyebiliriz ki oruç ayı içerisinde herhangi bir durumda orucunu yiyen birinin kendisine sunulan bu kolaylık ilkesinden faydalanarak orucunu tamamlama yoluna gidilmiştir. Hasta olmayan mukimi oruç tutmakla mükellef tutması, hasta ve yolcuya ruhsat vermesinde anlıyoruz ki sayıyı tamamlama noktasında birine ruhsat vermesi diğerine ise bulunduğu Ramazan ayı içerisinde bunu tamamlaması gerektiği görülmektedir.

2.9. Tekbir ve Hidayet

Oruçta sayıyı tamamlama ve kolaylık kavramlarının zikri verildikten sonra âyet-i kerimenin sonunda gelen tekbir ve hidayet kavramlarına değinmek gerekmektedir. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَلْتَكْبِرُوا لِلَّهِ عَلَىٰ مَا هَدَيْكُمْ

“Allah’ın sizi hidayet etmesine karşılık onu yüceltesiniz diye...”

Allah Teâlâ’nın yüceliğini ve büyüklüğünü kalbi ile tasdik edip dile getirmeye “tekbir” denir. Allahu ekber lafzının anlamı “Allah en uludur, en büyüktür!” demektir. Bu açıklama aynı zamanda Allah’ın bir olduğunu ortağı olmadığını itirafıdır. Çünkü en büyük ve en yüce olandan başka her varlıkta bir eksiklik bulunmaktadır. Eksik olan bir varlık yüce olamaz. Namaz kılarken veya kurban keserken tekbir getiren inananlar, ibadetin ancak yüce olan Allah’a yapılacağı, ondan başkasına ibadet edilemeyeceğini dile getirmektedirler. Ramazan ayında oruç tutan, Kurban Bayramı’nda kurbanını kesen bayram namazına gidip ve orada bayram namazını kılıp tekbir getirmeleri ve bayram hutbesinde imamın tekbirler getirmesi aynı anlam ve hikmete yöneliktir.²¹⁷

Ramazan ayı süresince tutulan oruçlar, yapılan ibadet, hasenatlarla okunan Kur’ân-ı Kerim, insanın kendisini yaratan Rabb’ini tanımasını kolaylaştırır. İbadet, zikir, hayır ve salih amellerin amacı budur. Eğer Ramazan süresince ibadetler amacına

²¹⁶ Seyyid Muhammed b. Seyyid Sâdık b. Seyyid Mehdî Tabâtabâi Sengilecî Hüseyinî, *el-Mizan fi Tefsiri'l Kur'ân*, Trc., Vahdettin İnce, Kevser Yayınları, İstanbul, 1994, I, 34.

²¹⁷ Saffet Köse, “Tekbir”, *DİA*, İstanbul, 2011, XL, 341.

ve usulüne uygun yapılırsa, Ramazan ayının sonunda Allah'ı büyük bilmesinin ifadesi, dile getirilerek tekbirle ay taçlanacaktır.²¹⁸

Hamdi Yazır, bu âyet hakkında şöyle der: “Bu âyette tekbirin على haf-i cer ile sıralanması hamd manasının kapsamına dayalı olduğundan buna pek uygundur. Bu tekbirinse insanın Şevval hilalini gördüğü zaman kendi içinden yapacağı tekbir olması caiz olduğu gibi Selef âlimlerinden birçoğunun anladığı şekilde bayram namazına çıkarken yapılan tekbir veyahut bayram namazının tekbirleri olması da caizdir.”²¹⁹

İbn-i Abbâs'tan gelen bir rivayet şöyledir: “Müslümanların, Şevval hilaline baktıklarında bayramlarını bitirinceye kadar tekbir almaları, üzerlerine bir farzdır. Çünkü ‘Sayıyı tamamlamanız için ve size hidayet etmesi üzerine Allah'ı tekbir etmeniz için.’” buyurulmuştur.²²⁰ Yani emir vücûbu gerektirmektedir.

İbn Ömer'den gelen bir rivayet ise şöyledir: “Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı namazlarını camiye kılmaya gittiğimizde camiye varana kadar tekbirleri açıktan sesli okuyorduk, imam gelene kadar bu böyle devam ederdi.”²²¹

İmam Şafî (v. 204/820) وَلْتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَيْتُمْ âyetinin “Bu oruç ibadetini Allah size ilettiği için, Ramazan ayı bittiğinde Allah'ı yüceltip (tekbir getirip) Ramazan ayının günlerinin sayısını tamamlayasınız diye...” manasında olduğunu söylemiştir.²²²

İmam Şafî'nin bayram tekbirlerinin getirilmesi konusunda iki görüşü bulunmaktadır. İlk görüşü olan kavli-kadiminde (Kufe) selefın icmasına da istinaden Kurban Bayramı gecesinde tekbir getirmek evladır demiştir. Sonraki görüşü olan kavli-cedidinde (Basra) ise “Ramazan Bayramı gecesinde tekbir daha iyidir.” demiştir. Bu iki görüşünden sonra “Her iki bayramda da sesli tekbir getirmeyi severim.” demiştir.²²³

Allah'ın وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ âyetindeki hedef, oruç tutma gibi bir ibadete layık kıldığı için, Allah'a şükretmek ve Allah'ı yüceltmektir. Bu tekbir, söz ve salih amellerle tamamlanmaktadır. Söz ile tanımlanması Allah'ın sıfat ve isimlerini bilip, onu kendisine

²¹⁸ Ali Bulaç, *Dirâsâtu'l-Kur'ân Meâl ve Tefsiri*, Çıra Yayınları, İstanbul, 2016, I, 403.

²¹⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 643.

²²⁰ Kurtubî, *el-Câmiu'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, III, 174.

²²¹ Kurtubî, *age.*, III, 175.

²²² Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbâs eş-Şafî, *el-Umm*, er-Risale, Beyrut, 2001, II, 519.

²²³ Şafî, *el-Umm*, II, 519.

yakışmayan bütün her şeyden münezzehtir. Bütün bunlar, sağlam bir itikada sahip olmakla olur. Tekbirin salih amel ile tanımlanması ise malî ve bedenî ibadetleri yerine getirmekle olur. Tekbiri oruç ibadetine adanmak, bu tekbirin, her vakit namazlarında vacip olan tekbirden daha fazla bir özelliğe sahip olduğunu gösterir.²²⁴

Seyyid Kutub, (v.1386/1966) yukarıdaki âyette geçen emir hakkında şöyle demektedir: İman edenler Allah'ın kendilerine kolay kıldığı hidayetini öğrenmelidirler. Müminler, başka zamanlardan daha çok, oruçlu iken bu nimeti anlarlar. Onlar kalbin günahlarından uzak oldukları gibi beden de bu vesileyle günah işlemekten uzaktır. Müminler bu hidayeti anlayarak elleriyle dokunuyormuşçasına kavrarlar. Bu hidayeti verdiğiden dolayı, Allah'ı tekbir etmelidirler. Bu hidayet hakkını yerine getirerek yani ibadet ederek yerine getirmelidirler. Nitekim oruç âyetlerinin başında Allah Teâlâ şöyle buyuruyordu: “*Umulur ki sakınasınız.*”²²⁵

Görüldüğü üzere Allah'ın verdiği nimetlere karşılık sadece şükürü onu yüceltmeyi ve kulluk görevini yerine getirmemizi istemektedir. Nitekim Rabbimiz âyet-i kerimede bu gerçeği şöyle haber vermektedir:

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ

“*Eğer şükrederseniz size (nimetimi) daha çok vereceğim, nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım pek şiddetlidir! diye bildirmişti.*”²²⁶ Allah, âyet-i kerimede, bizlere verdiği nimetlere karşı sadece şükürü ve yukarıda izah edildiği üzere kendisinden sakınmayı istemektedir.

Yukarıda da görüldüğü üzere oruç ibadetini yerine getiren mümin, bu ibadetini yerine getirirken sefer veya hastalık gibi zamanlarda yararlandığı ruhsatlardan dolayı Rabb'i ondan hiçbir şey istemeyip sadece kulluğunda şükürü ve kendisini yüceltmeyi istemiştir.

2.10. Siyah ve Beyaz İplik

Allah'a yakınlaşma vesilesi olan veya gönlün huzur ve refahı için her ibadetin bir başlangıç ve sonu olduğu gibi oruca başlamak veya bitirmek için de yüce yaradan bir vakit düzenlemiştir. Bu noktada Allah Teâlâ orucun vaktiyle ilgili şöyle buyurmaktadır:

²²⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, V, 100

²²⁵ Kutub, *Fizilâli'l-Kur'ân*, I, 172.

²²⁶ İbrahim, 14/7.

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُمُوا الصَّيَّامَ إِلَى اللَّيْلِ

“Fecirden siyah ip, beyaz ipten sizin için ayırt edilir hâle gelinceye kadar yiyin ve için, sonra orucu geceye kadar tamamlayın.”²²⁷

“Sabahın beyaz ipliği, (aydınlığı) siyah ipliğinden (karanlığından) ayırt edilinceye kadar.” ifadesinde oruca başlamanın vakti açıklanmaktadır. Bu ifade gündüzün beyazlığı, gecenin karanlığından ayrılıp görülmeye başlanana kadar demektir. Burada aydınlığın ip diye isimlendirilmesi gündüzün ilk görünen parçasının ip gibi ince olması ve sonradan da yayılmasıdır.

Bu görüşün sahibi Zemahşerî (v.538/1144) âyeti daha iyi açıklamak için Ebû Duad’a (v. 240/854) ait şu beyti delil getirmiştir:

فَلَمَّا أَضَاءَتْ لَنَا سَدْفَةٌ وَلَاخٍ مِنَ الصُّبْحِ خَيْطٌ أَنَارَا

“Bir miktar ışık bizi aydınlatıp, sabahın nur saçan (fecir) çizgisi parlayınca...”²²⁸

Nesefî’nin (v.710/1310) görüşü ise şöyledir: “Siyah ip beyaz ipin karşıtıdır.” Birincisi yani aydınlık ince olduğundan ip diye isimlendirilmiştir. Siyah ip ise inceliğinden değil incenin karşılığında kullanılmasından böyle söylenmiştir. Bu yoruma göre beyaz ip gündüzün görünmeye başlaması, siyah ip ise gecenin karanlığıdır. Nesefî görüşüne delil olarak Ümeyye b. Ebi’s-Salt’ın (v. 8/630) şu beytini getirir:

الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ وَقْتُ الصَّبْحِ مُنْصَدِّعٌ وَالْخَيْطُ الْأَسْوَدُ جَوْنُ اللَّيْلِ مَرْكُومٌ

“Sabah vakti beyaz iplik açılır. Siyah iplik gecenin içine dolar.”²²⁹

Râzî, bu âyet-i kerimenin yorumunda bir problem olduğunu söylemiş ve doğrusunu şöyle açıklamıştır: “Siyah ipliğe benzetilen sabahın beyazlığı, fecr-i kâzibin beyazlığıdır. Çünkü bu, iplik gibi ufukta uzunca görünen bir beyazlıktır. Fecr-i sadığın beyazlığı ise ufukta yayılan bir beyazlık yani aydınlıktır. Bundan dolayı bu âyetin ifade ettiği manaya göre gündüzün başlangıcının fecr-i kazibin doğmasından itibaren olması gerekir.”²³⁰

²²⁷ Bakara, 2/187.

²²⁸ Zemahşerî, *Keşşaf*, I, 389.

²²⁹ Nesefî, *et-Teysîr fi’t-Tefsîr*, II, 360.

²³⁰ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, V, 118.

Sehl b. Sa'd es-Sâidî (v. 91/712) şöyle demiştir: “Bu âyet önce ‘siyah iplik beyaz ipten ayrılana kadar’ şeklinde inmiş ‘sabah vaktinden’ kısmı inmemişti. Bazı kişiler oruç tutmak istediklerinde ayaklarına beyaz ve siyah ip bağlıyor ve iplerin renkleri birbirinden ayrılincaya kadar yiyip içmeye devam ediyorlardı. Allah Teâlâ daha sonra *مِنَ الْفَجْرِ* ‘sabah vaktinden’ kısmını indirdi. Bunun üzerine bununla gece gündüzün kast edildiğini anladılar.”²³¹

Âdiy İbn-i Hâtim et-Tâi’den (v. 67/686) de şöyle bir rivayet gelmiştir:

عَنْ عَدِيِّ قَالَ أَخَذَ عَدِيٌّ عَقَالًا أَبْيَضَ، وَعَقَالًا أَسْوَدَ حَتَّىٰ كَانَ بَعْضُ اللَّيْلِ نَظَرَ فَلَمْ يَسْتَبِينَا، فَلَمَّا أَصْبَحَ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ: جَعَلْتُ تَحْتَ وَسَادِي عَقَالَيْنِ، قَالَ: إِنَّ وَسَادَكَ إِذَا لَعَرِيضٌ أَنْ كَانَ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ، وَالْأَسْوَدُ تَحْتَ وَسَادَتِكَ

Âdiy İbn-i Hatim (r.a) siyah ve beyaz edinerek gecenin bir bölümü olunca iplere baktı ama iplerin renkleri belli olmadı. Sabah olunca: “Ya Resulallah! Ben yastığının altına iki iplik koyup baktım ama hiçbir şey anlamadım” dedim. Hz. Peygamber ‘Şüphesiz senin yastığın bu takdirde çok genişmiş. Yanlış anlamışsın, çünkü bu, gecenin gündüzden, gündüzün de geceden ayrılmasıdır.’ buyurdu.”²³²

Â’meş, (v.148/765) bu âyet hakkında şöyle demiştir: Fecr-i sâdıkın çıkıp Güneş doğuncaya kadar gündüzün başınıda sonuna kıyas ederek, yemenin içmenin ve ilişkide bulunmanın caiz olduğunu iddia ederek şöyle demiştir: “Gündüzün sonu nasıl Güneş’in yuvarlaklığıyla batıyorsa, başlangıcı da Güneş’in yuvarlaklığıyla doğmaya başlar. Âyette geçen beyaz ve siyah iplikten amaç, gündüz ve gecedir. İpliklerle arasındaki benzerlik siyah ve beyazlıktır. Sonra Allah Teâlâ’nın *إِلَى اللَّيْلِ* ‘Sonra orucu geceye kadar tamamlayın.’ âyetine baktığımızda, Allah Teâlâ ışık olduğu hâlde Güneş’in batmasından sonraki zaman ‘gece’ olarak isimlendirmiştir. Bu durum, gündüzün başlamasında da aynı olması gerekir. Güneş’in doğmadan önceki zamanı geceye ait olur. Gündüz, Güneş doğduğu zaman başlar.”²³³

A’meş’in bu yorumunu açıklamak gerekirse şöyle demiştir: Siyah ve beyaz iplikten maksadın gündüz ve gece olduğudur. Bu nedenle gündüzün başlangıcı Güneş’in yuvarlaklığı tam olarak çıktığında Gecenin ise Güneş’in tam olarak battığında

²³¹ Neseî, *et-Teysîr fi’t-Tefsîr*, II, 360.

²³² Buhârî, Savm, 16; Ebü’l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü’rî, *el-Vasût fi Tefsîri’l-Kur’âni’l-Mecîd*, Dâru’l-Kitab’ul-İlmiyye, Beyrut, 1994, I, 287.

²³³ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, V, 119.

başladığını söylemektedir. Dolayısıyla bu iki zaman dilimi arasında olan sürede yeme içme ve cinsî münasebetin caiz olduğunu söylemiştir. Nitekim bu görüş âlimlerce benimsenmemiştir.

Râzî yukarıdaki görüş hakkında şunu demiştir: “Bazı kimseler gündüzün başlangıcının, fecrin doğuşundan itibaren olduğunu söylemiş ve gündüzün sonunu da buna kıyaslamıştır.” Bu görüşteki kimselerden bazıları da şöyle demişlerdir: “Orucu Güneş battıktan sonra ufuktaki kızılığın kaybolmasından sonra ancak bozmak câiz olur.” Bunlardan daha ileri giderek, “Yıldızlar görünmeye başladığı zaman ancak oruç bozulabilir.” diyenler de çıkmıştır. Bütün bu görüşler reddedilmiş olup fakihler bu görüşlerin batıl olduğu hakkında itifâk etmişlerdir.²³⁴

Bu konuda Mevdûdî'nin (v.1400/1979) görüşü şöyledir: “İslâm dini ibadetlerin uygulanması için her medeniyetin başlangıcında Dünya'nın herhangi bir yerinde yaşayan insanlar için uygulanabilecek zaman dilimleri yaratmıştır. Bundan dolayı ibadetlerin zamanı saat birimleriyle değil gökyüzündeki belirtilerle olmaktadır. Bu, her zaman ve değişik ülkelerde yaşayan insanlar için uyabilecek bir ölçüttür. Bazende bunun sebebini anlamayan kişiler olup farklı ve saçma fikirler söylemişlerdir.”²³⁵

Bu görüş konumuzun başında söylediğimiz gibi oruç ibadetinin zamanını belirli bir vakte tayin edildiğinin göstergesidir. Bu durum dünyanın ister kuzey kutbu ister güney kutbunda olsun fark etmez.

Âyet-i kerimedeki حَتَّى lafzına gelince bu kelimeyle ilgili âlimler şöyle demişlerdir: Geceleyin yemek, içmek ve cinsî ilişkinin caiz olması, şafağın doğmasına kadar uzanacağı için hükmün sonuna delalet eden حَتَّى lafzı zikredilmiştir. Dolayısıyla fecre kadar yemek yenebilir.²³⁶

Nitekim bu lafızla ilgili yani fecrin belli bir vaktine kadar yemek içmek hakkında Hz. Aişe'den gelen bir rivayet şöyledir:

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : إِنَّ بِلَالًا يُؤَدِّنُ بِلَيْلٍ ، فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يُؤَدِّنَ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ فَإِنَّهُ لَا يُؤَدِّنُ حَتَّى يَطْلُعَ الْفَجْرُ

²³⁴ Râzî, *age.*, V, 119.

²³⁵ Seyyid Ebu'l A'lâ el-Mevdudî, *Tefhimu'l Kur'ân*, Çev. Muhammed Han Kayani vd., İnsan Yayınları, İstanbul, tsz., I, 148.

²³⁶ Mahmut Ustaosmanoğlu, *Ruhu'l-Furkan Tefsiri*, Sıraç Kitapevi, İstanbul, 1991, II, 332.

“Muhakkak ki Bilal, geceleyin ezan okur yiyin için ta ki İbn Ümmü Mektûm’un ezan sesini duyuncaya kadar. Zira İbn Ümmü Mektûm asıl fecir doğunca ezanı okumaktadır.” buyurmuştur.²³⁷

Dolayısıyla Hz. Peygamber’in hadislerine ve âlimlerimizin yukarıdaki açıklamalarına baktığımızda oruç ibadetinde de oruç tutmak için belli bir vaktin olduğunu anlıyoruz. Bunun da müminlere bir rahmet kaynağı olduğu belli vakitlerle kolaylık sağlandığı ve bu kolaylık sayesinde de ibadetler zorlanmadan ve bıkmadan kolaylıkla yerine getiriliyor.

2.11. Orucun vakti

Oruç tutmak için belli bir vaktin olduğunu fecir kavramı ile veya siyah ve beyaz iplik kavramlarıyla ifade edildi. Şimdi ise âyetin devamı olan “Orucu geceye kadar tamamlayın.” âyeti ile orucun hangi vakite kadar başlanıp bittiği konusuna değinilecektir. Nitekim konu hakkındaki âyet şöyledir:

ثُمَّ أَنْمُوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ

“Sonra orucu geceye kadar tamamlayın.”²³⁸

Bu âyet-i kerime hakkında âlimlerimizin farklı yorumları olmuştur. Bunlar sırası ile şöyledir:

Mevdûdî, “Sonra orucu geceye kadar tamamlayın” âyeti hakkında şunu der: “Orucun akşamın başlamasıyla bittiği anlamına gelmektedir. Gecenin ise Güneş’in batmasıyla başladığı aşikârdır. Dolayısıyla oruç, doğu ufkunda Güneş’in batışıyla sona ermiştir. Doğuda yükselen bir karanlık görürseniz, bu orucu yememiz için bir işarettir. Yine doğu ufkunda şafağın aydınlığı görülmesi de oruca başlamaya delildir.”²³⁹

Bu açıklama, âyet-i kerimeyi zahiri anlamda almış ve bu şekilde yorumlamaktadır. Akşam olduğunda orucun bitişi veya şafağın görülmesiyle beraber oruç yasaklarının başladığını anlıyoruz.

Tabâtabâî’nin (v.1402/1981) bu âyet hakkındaki yorumu şu şekildedir: “Fecri belirledikten sonra, geceye kadar oruç tutmak, zorunluluğuna delil olduğu için, orucun

²³⁷ Buhari, Siyam, 17.

²³⁸ Bakara, 2/187.

²³⁹ Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’ân*, I, 150.

vaktine tekrar değinilmemiştir. Fakat geceye kadar olmasıyla ilgili bir delile yer verilmiştir. “*Tamamlayın...*” âyetinde, oruca tam ve kesintisiz bir ibadet olarak işaret edilmiştir. Dolayısıyla “tamamlama” ve “ikmal etme” fiilleri arasındaki ayrım meydana geliyor. Birinci fiil, farklı sonuçları olan cüzlerden olmayan bir şeyin mevcudiyetinin bittiğini bildirirken, ikinci fiil ise her bir cüzün kendine has farklı bir etkisi söz konusu olduğu ve birleşik bir şeyin meydana gelme sürecinin bittiğini ifade eder.”²⁴⁰

Bu noktada Tabâtabâî'nin buradaki görüşü anladığımız kadarıyla her bir sürecin başlangıç ve sonucunun var olduğudur. Oruç ibadetinde de bu sürecin şafağın ve akşam vaktinin birer görevlerinin olduğu, birbirinden bağımsız hükümler icra ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca şafağın çıkmasıyla mübah olan bütün şeylerin yasaklandığı tam tersiyle de akşamın yani karanlığın girmesiyle de bütün mübahların serbest olduğu da ortaya çıkmaktadır.

ثمَّ أَتَمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ âyetinde geçen إِلَى harf-i cer hakkında âlimler şöyle demişlerdir:

Râzî'ye göre âyette geçen إِلَى kelimesi devam eden bir şeyin sona erdiğine işaret etmek için kullanılmıştır. Buna göre âyetin anlamı gecenin girmesiyle orucun sona erdiğini gösterir. Dolayısıyla bir şeyin amacı o şeyin sona ermesine ve bitmesine delalet etmektedir.²⁴¹

Râzî'nin buradaki görüşü orucun gecenin içine dâhil edilip edilmeme konusu hakkındadır. Çünkü oruç hükmünü geceye dâhil edersek bu, oruç tutan mükellefler için büyük güçlük olur. Bu durum bıkkınlığa sebebiyet vermiş olur. Nitekim Caferi mezhebine bağlı olanlar, yıldızları görmeden iftar etmezler.

Ahmed İbn Yahya (v. 325/937) gecenin orucun içine dâhil olup olmamasına ilişkin bir örnekle şöyle der: أَكَلْتُ السَّمَكَةَ إِلَى رَأْسِهَا “Balığı başına kadar yedik.” örneğinde balığın başıyla beraber yenmesi mümkün olabilmektedir. Bu örneğe binaen akıllı kimse gecenin, oruç dışında kaldığını bilir. Bundan dolayı eğer gece, oruç tutma zamanı içinde olsaydı, zorluk ve meşakkat da artardı.²⁴²

²⁴⁰ Tabatabai, *el-Mizan fî Tefsîri'l-Kur'ân*, II, 70.

²⁴¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, V, 120.

²⁴² Râzî, *age.*, V, 120.

Kişinin belli olan vakitlerde orucunu açıp açmama konusuna Hz. Ömer'den gelen bir rivayet şöyledir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِذَا أَقْبَلَ اللَّيْلُ مِنْ هَاهُنَا، وَأَدْبَرَ النَّهَارُ مِنْ هَاهُنَا، وَغَرَبَتِ الشَّمْسُ، فَقَدْ أَفْطَرَ الصَّائِمُ

“Gece şuradan gelip, gündüz de şuradan çekilip gittiği ve Güneş de battığı zaman, oruçlu olan kimse orucu açar.”²⁴³

“Sonra orucu geceye kadar tamamlayın”²⁴⁴ Müfessirler bu âyet-i kerimede geçen “leyl” kelimesini temel alarak farklı yorumlar yapmışlardır. Ramazan orucuna gündüz niyet edilip edilmeyeceği, gusletmenin şafak vaktine kadar ertelenip ertelenemeyeceği ve savm-ı visal orucuna dair değişik yorumlar yapmışlardır. Savm-ı visal orucu (hiç iftar etmeden oruç tutma) hakkında tefsirlerimizde ve hadis kitaplarımızda gelen rivayetler şöyledir:

İbn Ömer'den (r.a) gelen bir rivayetle Hz. Peygamber'e “Ey Allah'ın Resülü, sen de visal orucunu tutuyorsun?” yani “Kendin yaptığın bir şeyden bizi nasıl nehyediyorsun?” denildi. Hz. Peygamber (s.a.s) de

إِنِّي لَسْتُ مِثْلَكُمْ إِنِّي أَظَلُّ عِنْدَ رَبِّي يُطْعِمُنِي رَبِّي وَيَسْقِينِي

“Ben sizin gibi değilim, çünkü ben Rabb'imın yanında geceliyorum; o beni yedirip, içiriyor.” buyurdu.²⁴⁵

Bazı müçtehitler de “Orucu geceye kadar tamamlayın.” âyetini delil getirerek oruçta niyetin var olduğunu söylemişlerdir.

Zühaylî şöyle der: “Güneş'in doğuşundan batışına kadar orucu bozan her şeyden uzak durmak gerekir. Cumhura göre şafaktan önce niyet şarttır. Çünkü oruç bir ibadettir, niyetsiz ibadet sahîh olmaz. Niyetin unutulmadan hatırdâ olması orucun tamamlayıcısı olan bir parçasıdır.”²⁴⁶

Hanefiler “Sonra orucu geceye kadar tamamlayın” âyeti hakkında şöyle der: Oruç ibadetine geceleyin niyet etmenin gerekmediğini söylemişlerdir. Dolayısıyla savm, kelimesinin anlamı kendini alıkoymak, geri durmak ve herhangi bir şeyden

²⁴³ Buhârî, Siyam, 42.

²⁴⁴ Bakara, 2/187.

²⁴⁵ Buhârî, Bereketu's-Sahur, 20.

²⁴⁶ Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, I, 523.

korunmak olduğu için tekrar niyete gerek kalmadığını belirtmişlerdir. Böylece kişi orucunu, Allah'ın *لَيْلِ الصِّيَامِ إِلَى اللَّيْلِ* “*Sonra orucu geceye kadar tamamlayın*” âyeti gereğince tamamlamış ve oruç hükümlerini yerine getirmiş olur.²⁴⁷

Bazı âlimler ise bu âyet-i kerimeyi delil olarak kullanarak cünüplüğün vaktini tayin etmeye çalışmışlardır.

Zühaylî'nin bu konu hakkında şöyle demiştir: Âlimlerin çoğunluğuna göre cünüp olarak sabahlayan kişinin orucunun makbul olduğunu söylemişlerdir. Çünkü cünüp olmanın oruç ile birlikte olması zaruret olduğunu, fecirden önce kişinin hanımıyla beraber olması caiz olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıyeten “*Fecrin beyaz ipliği siyah ipliğinden tarafınızdan seçilinceye kadar yiyin için*” âyeti Güneş'in aydınlanıncaya kadar cünüp kalabilme olasılığını da gösterir. Böylece kişi orucun bir parçasında cünüp olabilmektedir. Çünkü “*...kadar*” emri son vakti açıklamak için kullanılan bir ifadedir.²⁴⁸

İbnü'l-Arabî de şöyle demiştir: Cünüp olarak sabaha kadar bekleyen kişinin orucu âlimlerin icması ile caizdir. Çünkü sahabeler arasında bu konu hakkında sözler söylenmiş, cünüp olarak sabahlayan kişinin orucu makbul olduğu söylenmiştir.²⁴⁹

“*Sonra orucu geceye kadar tamamlayın*” âyetinde her ibadetin bir ilk ve son vakti olduğu gibi oruç ibadetinin de belirli vakitlerinin olduğunu hatta gündüz ve gecenin hiç belli olmadığı kutuplarda dahi oradaki insanların belirli bir yöneme göre hareket ettikleri müşahede edildi.

2.12. Dua

“Dua kelimesi, çağırmak, seslenmek, istemek; yardım talep etmek manasındaki da'vet ve da'vâ kelimeleri gibi mastar olup, küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya vâki olan talep ve niyaz anlamında isim olarak da kullanılır.”²⁵⁰

Ayrıca Allah Teâlâ'ya takdim denilen sözlü veya yazılı olarak dile getirilen metinlere de dua denilmiştir. İslâm kaynaklarında ise Allah'ın büyüklüğü karşısında

²⁴⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, V, 121.

²⁴⁸ Zühaylî, *Tefsiru'l-Munir*, I, 523.

²⁴⁹ Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî, *el-Câmiu'li-Ahikâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l Kitabu'l-İlmiyye, Beyrut, trz., I, 134.

²⁵⁰ İsfahanî, *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, 315.

kişinin aczini açıkça söylemesi, sevgi, yücelik duyguları içinde Allah'tan lütuf ve nusretini dilemesini ifade eder.²⁵¹

Duanın amacı insanın Allah'a halini bildirmesi ve ona yakarıшта bulunması olduğuna göre dua Allah ile kul arasında bir iletişim halidir. Bundan dolayı Allah Teâlâ insanı kendi varlığından bilgi sahibi yapmış, insan da varlığını bildiği Allah karşısında duyduğu saygı, hürmeti ve duygularını kendisinden daha üstün olanla Rabb'ine iletişim kurma ihtiyacı duymuştur. Dolayısıyla dua bir diyalog vasıtası görülerek mükemmele ulaşma gayretidir.²⁵²

Rabb ile kul arasında olumlu bir ilişki arz eden dua hakkında Allah şöyle buyurmuştur:

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ

“Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben yakınım, bana dua ettiğinde duacının dileğine karşılık veririm. Şu hâlde benim davetime gelsinler ve bana iman etsinler ki doğru yolu bulurlar.”²⁵³ âyet-i kerimenin yukarıda açıkladığımız oruç konusuyla mana bakımından irtibatlı olduğu konusunda âlimlerin görüşleri bulunmaktadır. Bundan dolayı bu kunuya değinildi. Bu görüşler sırasıyla şu şekildedir:

Birincisi, önceki âyetin sonunda Allah'ın eşsiz ve ortaksız, yüce bir varlık olarak bilinmiş ve kulların da bunu hatırlayıp Allah ile iletişim kurmaları istenip şöyle denilmiştir: “Allah size hidayet ettiği için Allah'ı yüceltesiniz (tekbir getiresiniz) ve şükredersiniz...” emrinde, âyetteki tekbir kavramı şöyle düşündürmektedir: Bu kadar büyük şanı yüce Allah, küçük, âciz, başı ve sonu belli olan bir varlıkla nasıl bir ilişkisi hâlinde olur? Cevap mükemmele layık bir şekilde şöyledir: Âyet, akıl almaz büyüklüğün sahibi olan Rabb'in kullarına her daim yakın olduğu, her yerde hazır bulunduğu kul ile arasında bir mesafenin bulunmadığını kendisine kulun şah damarından daha yakın olduğunu açıklamaktadır.²⁵⁴

Burada anlatılan yakınlık ve Allah ile iletişim hâlini arz eden şu âyet-i kerimelerde bulunmaktadır:

²⁵¹ Osman Cilacı, “Dua”, *DİA*, İstanbul, 1994, IX, 529.

²⁵² Selhattin Parlador, “Dua”, *DİA*, İstanbul, 1994, IX, 536.

²⁵³ Bakara, 2/186.

²⁵⁴ Karaman, vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, I, 284.

وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ

“Biz ona sizden yakınız, fakat göremezsiniz.”²⁵⁵

وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ

“Biz ona şah damarından daha yakınız.”²⁵⁶

وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ

“Allah kişi ile kalbinin arasına girer.”²⁵⁷

Şu hâlde denilebilir ki oruç tutan kul, kendisine her daim yakın olan Rabb’ine dua etmekten geri kalmamalıdır. Böylelikle dua, kulun şuurlu bir ibadet ile Allah’a yakın olma halidir.

İkincisi ise kulun Allah’a olan yakınlığına set çeken ve iletişim kesintisine sebep olan dünyanın zevküsefası olan yeme, içme ve cinsel ilişki gibi dünyevî zevkler vardır. İnsanlar bu zevklerle ilgilendikleri vakit uhrevî âlemlere açılan kapıların farkında olamaz ve Allah ile iletişim hali olan emsalsiz zevki yaşayamaz ve ilhamı alamazlar. Bundan dolayı zevküsefaya açılan pencereleri kapatan oruç, ilham kapılarının açılması için kula önemli fırsatlar sunmaktadır. Kul bu fırsatlardan hakkıyla yararlandığı vakit Allah’ın yakınlığını hissederek, yiyip içtiği günlerdekinden daha şuurlu bir ibadet ile yaşama imkânını bulacaktır. Böylelikle âyet, oruçluya her daim bunu hatırlatmakta, onu bu fırsatları değerlendirmeye çağırır.²⁵⁸

Üçüncüsü, İbn-i Kesir’in (v. 774/1373) bu âyet hakkındaki görüşüdür: “Yüce Allah’ın duaya teşvik eden bu âyet-i kerimeyi, oruç hükümlerini zikreden âyetler arasında zikretmesi, orucun sayısını tamamladıktan sonra duada özel bir gayret gösterilmesine yöneltsin diyedir.”²⁵⁹

Dördüncüsü ve son olanı, Allah Teâlâ, âyet-i kerimede duadan önce kendisinin yüceltilmesinin gerektiğini ifade etmek için ilk önce tekbiri emretmiştir. Daha sonra ise kullarını kendisiyle iletişim kurlmaları için dua etmeye teşvik etmiştir.²⁶⁰ Bu açıklamaya

²⁵⁵ Vaktâ, 56/85.

²⁵⁶ Kâf, 50/16.

²⁵⁷ Enfâl, 8/24.

²⁵⁸ Karaman, vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, I, 284.

²⁵⁹ İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur’âni'l Azîm*, I, 225.

²⁶⁰ Karaman, vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, I, 284.

bir örnek verilirse Hz. İbrahim (a.s) en güzel örnektir. Hz. İbrahim duada bulunduğu vakit Allah Teâlâ'yı yüceltmek için şöyle başlardı:

الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ . وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ . وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ . وَالَّذِي يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ
وَالَّذِي أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ

“O, beni yaratan ve bana doğru yolu gösterendir. Beni yediren ve içirendir. Hastalandığım zaman bana şifa verendir. Canımı alacak olan, sonra beni yeniden diriltecek olandır. Hesap günü hatalarımı bağışlayacağıma umduğum yine odur.”²⁶¹ Bu âyetlerde görüldüğü üzere Hz. İbrahim, Allah Teâlâ'yı methederek ve hamdederek niyazda bulunmuştur. İbrahim (a.s) duasında şunu da demiştir:

رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَالْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ

“Rabbim! Bana hikmet ver ve beni iyiler arasına kat.”²⁶² Burada aynı şekilde İbrahim (a.s) Cenab-ı Allah'a duada bulunmuş hikmet ve salihlerden olmayı dilemiştir.²⁶³

Orucun dua ile bir ilişkisinin olup olmama adına gelen bir diğer görüş ise şöyle gelmiştir:

Allah Teâlâ, daha önceki toplumlara orucu farz kıldığı gibi Hz. Muhammed'in ümmetine de oruç farz kılındı. Hz. Peygamber'in tebliğinin ilk yıllarında, oruçlu kimse iftar ettiği vakit, uyumadan ya da yatsı namazını kılmadan yemesi, içmesi ve ilişkide bulunması mübah olurdu. Şayet kişi namaz kılıp ya da yatsıyı kılmışsa bu mübah olan şeyler kendisine haram olurdu. Bu durum bazıları için zor hâle gelmiş ve nefislerine yenik düşmüşlerdi. Sonra bu yaptıklarından dolayı pişmanlık duyup durumlarını Hz. Peygamber'e iletip nasıl tevbe edeceklerini sordular. Allah Teâlâ onların duaları sonucunda tevbelerini kabul buyurması ve oruçtaki bu zor hükmü kaldırdığını iletmek için bu âyeti indirmiştir.²⁶⁴

Râzî buradaki âyetin sebab-i nüzulü hakkındaki bilgiyi hem bu âyet için hem de ileride göreceğimiz Bakara suresi 187. âyeti hakkında aynı bilgiyi verdiğini görüyoruz. Bunun sebebinin oruç hükümleri arasındaki dua âyetinin gelmesi olduğunu

²⁶¹ Şu'ara, 26/78-82.

²⁶² Şu'ara, 26/83.

²⁶³ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, V, 101.

²⁶⁴ Râzî, *age.*, V, 102.

ve daha önce de söz edildiği gibi şeriatın ilk yıllarında oruç tutmanın zorluğu ve yaşanan sıkıntılar, yeni Müslüman olan bu topluma zor gelmesi Allah'ın bu sıkıntılı süreçte kendilerini yalnız hissetmemeleri için bu âyet-i kerimeyi indirdiği anlaşılmaktadır.

Bu âyet-i kerimenin oruçla irtibatlı olduğunu âlimlerin görüşlerini verdikten sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v) oruçlu kişinin duası hakkındaki sözlerine yer vermek istiyoruz. Efendimizin bu konudaki beyanı şu şekildedir:

عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : ثَلَاثٌ لَا تُرَدُّ دَعْوَتُهُمْ، الْإِمَامُ الْعَادِلُ، وَالصَّائِمُ جِيْنٌ يُفْطِرُ وَدَعْوَةُ الْمَظْلُومِ يَرْفَعُهَا فَوْقَ الْعَمَامِ، وَتُفْتَحُ لَهَا أَبْوَابُ السَّمَاءِ، وَيَقُولُ الرَّبُّ عَزَّ وَجَلَّ: وَعِزَّتِي لِأَنْصُرَنَّكَ وَلَوْ بَعْدَ جِيْنٍ.

Ebu Hüreyre (r.a) rivayetle Resulullah şöyle dedi: “Üç kimsenin duası reddolunmaz. Adaletli devlet adamının; iftar edinceye kadar oruç tutanın ve zulme uğrayan kimsenin. Allahu Teâlâ mazlumun duasını kıyamet gününde herkesin görebileceği şekilde, ona göklerin kapılarını açar. Buyurur ki izzetime yemin ederim ki bir müddet sonra da olsa, mutlaka sana yardım ederim.”²⁶⁵

Dolayısıyla dua oruç ile mana bakımından bir ilişkisinin olduğu görülmektedir. Kul oruç ibadetini yerine getirirken dünyanın ve nefsanî arzuların ihtişamından sıyrılarak yalnızca ibadete yönelmesi kul için önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu fırsatları hakkıyla değerlendiren kişi her daim şuurlu bir ibadeti yerine getirmenin yanında daima Allah ile iletişim halinde olur.

²⁶⁵ Tirmizi, Cennet Sıfatları, 37, Hadis No: 2709.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORUÇTA CİNSEL HAYAT İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Önceki âyetlerde oruçla ilgili hükümler yer almaktaydı. Bu başlığımızda oruç gecelerinde Müslümanlara mübah olan hükümler ele alınacaktır. Bundan da konumuzun daha anlaşılır olabilmesi için kavramları teker teker ele almaya ve açıklamaya çalışılacaktır. Nitekim açıklama yapacağımız oruç konusu hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

أَجَلٌ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالآنَ بَاشِرُوا هُنَّ وَأَنْتُمْ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَبَيِّنَ لَكُمْ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُمُوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ.

“Oruç gecesinde kadınlarınızla birleşmek size helal kılındı. Onlar sizin için elbisedir, siz de onlar için elbisesiniz. Sizin kendinize hıyanet etmekte olduğunuzu Allah bilmiş, tövbenizi kabul etmiş ve sizi bağışlamıştır. Şimdi artık onlarla birleşin ve Allah'ın sizin için yazdığını isteyin. Fecirden siyah ip beyaz ipten sizin için ayırt edilir hâle gelinceye kadar yiyin ve için, sonra orucu geceye kadar tamamlayın. Mescitlerde ibadete çekilmişken kadınlarla cinsel ilişkide bulunmayın. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır; sakın bu sınırlara yaklaşmayın. Allah âyetlerini insanlar için işte böyle açıklar. Umulur ki sakınırlar.”²⁶⁶

Bu âyet-i kerimenin nüzûlu hakkında âlimler arasında farklı görüşler vardır. Bunlar şu şekildedir:

Müfessirlerin çoğunluğuna göre Hz. Peygamber'in tebliğinin başlarında oruçlu kimse iftar ettiği vakit uyumadan ya da yatsı namazını kılmadan yemesi, içmesi ve cinsî ilişkide bulunması mübahtı. Fakat uyumuş ve yatsıyı kılmışsa bu mübah olan şeyler kendisine haram olurdu. Nefsine yenik düşenlerden biri de Hz. Ömer b. el Hattâb'dır. Hz. Ömer (r.a) yatsı namazını kıldıktan sonra hanımıyla beraber oldu, yıkanınca yaptığı bu hatadan dolayı pişmanlık duyup durumu Hz. Peygamber'e gelerek pişmanlık duyduğunu söyledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, *“Sen bu işe*

²⁶⁶ Bakara, 2/187.

layık değildin ya Ömer!” dedi. Orada bulunan bazı kimselerde aynı hatayı yaptıklarını söyleyince âyet nazil oldu.²⁶⁷ Yani; “Sizin nefislerinize hıyanet edeceğinizi Allah bildi de tevbenizi kabul edip sizi bağışladı” emrini indirdi.

Bu konuda âyetin inmesine sebep olan bir diğer olay Efendimizin sahabelerinden olan Kays bin Sırma el-Ensari’den dolayı indiğini tefsirlerden görmekteyiz. Söz konusu olan olay şu şekildedir:

كَانَ أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَانَ الرَّجُلُ صَائِمًا ، فَحَضَرَ الْإِفْطَارُ ، فَتَمَّ قَبْلَ أَنْ يُفْطِرَ لَمْ يَأْكُلْ لَيْلَتَهُ وَلَا يَوْمَهُ حَتَّى يُمِيسَ ، وَإِنَّ قَيْسَ بْنَ صِرْمَةَ الْأَنْصَارِيَّ كَانَ صَائِمًا ، فَلَمَّا حَضَرَ الْإِفْطَارُ أَتَى امْرَأَتَهُ ، فَقَالَ لَهَا : أَعِنْدِكَ طَعَامٌ ؟ قَالَتْ : لَا وَلَكِنْ أَنْطَلِقُ فَأَطْلُبُ لَكَ ، وَكَانَ يَوْمَهُ يَعْمَلُ ، فَغَلَبَتْهُ عَيْنَاهُ ، فَجَاءَتْهُ امْرَأَتُهُ ، فَلَمَّا رَأَتْهُ قَالَتْ : حَبِيبَةٌ لَكَ ، فَلَمَّا انْتَصَفَ النَّهَارُ غَشِيَ عَلَيْهِ ، فَذَكَرَ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ : { أَجَلٌ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفْتُ إِلَى نِسَائِكُمْ } فَفَرَحُوا بِهَا فَرَحًا شَدِيدًا

“Peygamberimizin ashabından biri oruçlu olduğu zaman, iftar vakti gelip de uyuya kaldı, ikinci günün akşamına kadar bir şey yemedi, onlardan biri olan Kays bin Sırma el- Ensari oruçluydu. Gün boyu tarlasında çalıştıktan sonra iftar vakti hanımının yanına gelip: ‘Yanında yiyecek bir şeyler var mı?’ diye sordu. Hanımı: ‘Yok ama gidip bir yerden alıp gelirim.’ dedi. Hanımı gidince de yorgunluktan gözleri kapandı ve uyuyakaldı. Hanımı gelip de onun uyuduğunu görünce ‘Sana yazık oldu! Uyudun mu?’ dedi. İkinci gün, gün ortasında Kays bayıldı. Bu durum Hz. Peygamber’e iletilince şu âyet-i kerimeler nazil oldu: ‘Oruç gecesinde kadınlarınızla birleşmek size helal kılındı.’ bununla birlikte Müslümanlar çok sevindi.”²⁶⁸

Bu âyet hakkındaki bir diğer görüş ise Ebu Müslim el-İsfehanî (v. 322/934) ile cumhur ile arasındaki bu âyetin neshedildiği tartışmasıdır.

Hz. Muhammed’in peygamberliğinin ilk başlarında yukarıda da izah edildiği üzere oruçlu kimse iftardan sonra uyumuş ya da yatsıyı kılmışsa kendisine helal olan durumlar haram hâle gelmekteydi. Dolayısıyla neshi kabul edenler, Allah Teâlâ, bu âyetle hükmü neshetmiştir demişlerdir. İsfehanî ise şöyle demiştir: Böyle bir haramlığın

²⁶⁷ Havva, *el-Esâs fi’l-Tefsîr*, I, 419; Ahmed bin Hanbel, Hadis No: 15795.

²⁶⁸ Suyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr fi Tefsîr bi’l-Me’sûr*, II, 246; Ahmed bin Hanbel, Hadis No: 18611, XXX, 573.

bizim dinimizle bir ilgisinin olmadığını aksine bunun Hristiyanların dininde olduğunu Allah Teâlâ bu âyetle onların dininde bulunan hükmü kaldırmıştır.²⁶⁹

Cumhur, bu âyet-i kerimenin neshedilmiş olduğu hakkındaki görüşlerini maddeler hâlinde şöyle sıralamıştır:

Birincisi, Allah Teâlâ'nın *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ* “Sizden öncekilere farz kılındığı gibi oruç size de farz kılınmıştır.” âyeti, bizim oruç ile önceki ümmetlerin oruçları aynı olduğu, haramlığın onların oruçlarında da olduğunu göstermektedir. Bundan dolayı bu benzeyişin hükmüne göre haram oluş bizim orucumuzda da olmuştur. Haramlığın bizim orucumuzda bulunduğu sabit olunca, bu âyetin bizim hukumuzda olan bir hükmü neshetmiş olması gerekir.²⁷⁰

İkincisi, Allah Teâlâ'nın *أَجَلٌ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفْتُ إِلَى نِسَائِكُمْ* “Oruç gecesinde kadınlarınızla birleşmek size helal kılındı.” âyetini delil getirmişlerdir. Eğer İslâmın ilk yıllarında böyle bir mübahlık bulunsaydı, Allah'ın *أَجَلٌ لَكُمْ* sözünün herhangi bir manası olmazdı.²⁷¹

Üçüncüsü, Allah Teâlâ'nın *عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَلُونَ أَنْفُسَكُمْ* “Sizin kendinize hıyanet etmekte olduğunuzu...” âyetini getirmişlerdir. Tebliğin ilk başlarında eşleriyle beraberlik durumu olsaydı bu kişiler nefislerine hıyanet etmek zorunda kalmazdı.²⁷²

Dördüncüsü, *فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ* “Tövbenizi kabul etmiş ve sizi bağışlamıştır.”²⁷³ âyetidir. Bu kişiler haram olan bir fiile yönelmemiş olmasalardı, Allah'ın *فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ* ifadesi yerinde olmazdı.²⁷⁴

Beşincisi, Allah'ın *فَالَّذِينَ بَشِرُوا هُنَّ* “Şimdi artık onlarla birleşin.”²⁷⁵ âyetidir. Şimdi olduğu gibi daha önce de böyle bir mübahlık bulunsaydı. Allah Teâlâ'nın *فَالَّذِينَ بَشِرُوا هُنَّ* âyetinin herhangi bir anlamı olmazdı.²⁷⁶

Altıncısı, âyetin inmesine sebep olan olaya dair rivayet edilen hadisler, bu haramlığın bizim hukumuzda da olduğuna delalet etmiştir.²⁷⁷

²⁶⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, V, 110.

²⁷⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, V, 111.

²⁷¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, V, 111.

²⁷² Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, V, 111.

²⁷³ Bakara, 2/187.

²⁷⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, V, 111.

²⁷⁵ Bakara, 2/187.

²⁷⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, V, 111.

Cumhurun bu âyet-i kerime hakkındaki görüşünü delilleriyle beraber vermeye çalıştık. Verdiğimiz bilgilerden de anlaşılacağı üzere Cumhurun nesh kavramını kabul etmekle beraber oruç hakkında inen âyet-i kerimeyi önceki ümmetlerde olan hükümlerin bizim şeriatımızda da aynı olduğunu ve inzal olan bu âyetle diğer haram olan hükümlerin kaldırıldığını açıklamıştır.

Yukarıdan da anlaşılacağı üzere orucun farz olduğu ilk zamanalarda müminlerin yatmadan önce veya yatsı namazını kılmadan kendisine mübah olan şeyleri yapabirdi ama uyumuşsa veya yatsıyı kılmışsa bu mübah olan şeyler kendisine yasak olurdu. Nitekim Hz. Ömer ve diğer sahabelerin böyle bir durum karşısında sıkıntıya düşmeleri sonucu yukarıda gelen âyet-i kerimelerle bu uygulama neshedilmiştir.

3.1. Oruçta Rafes

Önceki konuda da söz edildiği üzere müminlerin oruç gecelerinde sıkıntıya düşmeleri sonucu kendilerine yasak olan şeyler artık mübah olmuştur. Oruç gecelerinde iftardan sonra ister yatsı namazını kılıp kılmama veya uyumuş olsa da akşam ezanıyla beraber kendisine mübah olan şeyler artık serbest duruma gelmiş bulunuyor. Biz de bu başlıklarla mübah olan kavramları işleyeceğiz. Nitekim konu hakkında gelen âyet-i kerime şöyledir:

أَجَلٌ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفْتُ إِلَى نِسَائِكُمْ

“Oruç gecesinde kadınlarınızla birleşmek size helal kılındı.”²⁷⁸ âyeti hakkında âlimler arasında değişik görüşler olmuştur. Bu görüşler sırasıyla şu şekildedir:

Zemahşerî bu âyeti, “*Allah size oruç gecesini, cimayı (cinsel ilişkiyi) helal kıldı.*” şeklindeki kıraatle de okunabileceğini söylemiştir.²⁷⁹

İbn Mes’ûd (v. 32/652) الرَّفْتُ kelimesini الرَّفُوتُ şeklindeki bir kıraatle okumuştur. “rfs” kökü, kinaye olması gereken şeyin açık olarak söylenmesi demektir. Buna göre قد أرفث الرجل “adam izinsiz açık bir şekilde konuştu” denilir.²⁸⁰

²⁷⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, V, 111.

²⁷⁸ Bakara, 2/187.

²⁷⁹ Zemahşerî, *Keşşaf*, I, 385.

²⁸⁰ Zemahşerî, *age.*, I, 385

Vâhidî (v. 468/1076) şöyle demiştir: Allah Teâlâ âyetteki لَيْلَةَ الصِّيَامِ oruç gecesi sözüyle لَيَالِ الصِّيَامِ oruç tutulan geceler anlamı kast edilmiştir. Bundan dolayı müfret kelime, cemi anlamında kullanılmıştır.²⁸¹

İbn Abbâs (v. 68/688) ve es-Süddî (v. 127/745) göre Allah'ın “*Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmayın.*” ifadesinde “gece” zaman zarfıdır. Cins ismi olduğu için tekil gelmiştir. Rafes kelimesinde cima olduğu için dolaylı olarak anlatılmıştır. Çünkü yüce Allah kerem sahibi olduğu için dolaylı ifadeler kullanmıştır.²⁸²

Ez-Zeccâc (v. 311/923) ve el-Ezherî'ye (v. 370/980) göre ise Rafes kelimesi, bir erkeğin eşinden isteklerini ifade eden anlamı geniş olan bir kelimedir. Rafes kelimesinin manası çirkin sözleri sarf etmek olduğu da söylenmiştir. Zeccâc delil olarak şu beyti nakletmiştir:

وَرُبَّ أَسْرَابٍ حَجِيحٍ كُظِمَ عَنِ اللَّغَا وَرَفَّتِ التَّكَلُّمُ

“*Pek çok hacının kalbi ve gönlü, boş laflar ve çirkin sözler karşısında yutkunmaktadır. (sabırlı davranmaktadırlar)*”²⁸³

Kişi çirkin bir şey söylediğinde رَفَّتَ فِي كَلَامِهِ, وَيَرَفُّتُ وَأُرَفَّتَ “*konuşması kötüydü*” denilir. Nitekim Cenâb-ı Hakk;

فَلَا رَفَّتَ وَلَا فُسُوقُ

“*Kadınlara yaklaşmak ve günah işlemek yoktur.*” buyurmuştur.²⁸⁴

Yine Rafes kelimesi açıkça cinsel ilişkiyi söz konusu etmek ve onu açıklamak demektir. Rafes kelimesinin cinsel içerikli konuşma şeklinde de kullandığına delil olarak şu şiir söylenmiştir:

وَيُرَيْنَ مِنْ أُنْسِ الْحَدِيثِ زَوَانِيَا وَبِهِنَّ عَنْ رَفَّتِ الرِّجَالِ نِفَارُ

“*Güzel konuşmalarından dolayı zinakâr gibi görünürler. Hâlbuki erkeklerin yaklaşmasından da nefret ederler.*”²⁸⁵

²⁸¹ Kurtubî, *el-Câmiu 'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, III, 188.

²⁸² Kurtubî, *el-Câmiu 'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, III, 188.

²⁸³ Kurtubî, *el-Câmiu 'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, III, 188.

²⁸⁴ Bakara, 2/197.

²⁸⁵ Kurtubî, *el-Câmiu 'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, III, 189.

İbn Abbâs'tan da ihramlı iken söylemiş olduğu beyit de cinsel konuşma ile ilgilidir. İbn Abbâs, hanımını kastederek şu beyti söylemiştir:

وَهُنَّ يَمْشِينَ بِنَا هَمِيْسًا إِنْ يَصْدُقَ الطَّيْرُ نَنْكَ لَمِيْسًا

“Sessiz sedasız götürüyor bizi şu (kızışan) dişi develer; kuşlar doğru söylüyorsa (yani hislerim beni yanıltmıyorsa) biz de Lemis’i²⁸⁶ hallettik demektir.”²⁸⁷

Bunun üzerine İbn Abbâs’a اَتْرَفْتُ “Kötü bir şey mi söylüyorsun?” denilince İbn Abbâs, الرَّفْتُ kelimesi kadınların yanında söylenen bir şeydir.” der. Böylece الرَّفْتُ kelimesi, hoş olmayan söz olduğu daha sonra da bunun “cima” anlamına geldiği ve kadınların yanında söylenen söz veya ilişkiyle ilgili imalarda bulunma anlamı olduğu anlaşılmaktadır.²⁸⁸

Râzî, Allah Teâlâ Kur’ân’da rafes kelimesi gibi cinsellikle ilgili durumları açıklamak için bazı kinayeli sözler söylemektedir:

وَقَدْ أَفْضَلَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ “Birbirinize karışmış, katılmışken...”²⁸⁹

فَلَمَّا تَعَشَّيْهَا “Onu (karısını) bürüdüğünde”²⁹⁰

أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ “Ya da kadınlara dokunduğunuzda”²⁹¹

دَخَلْتُمْ بِهِنَّ “Onların yanına girdiğinizde”²⁹²

فَأْتُوا حَرْثَكُمْ “Tarlanıza gelin”²⁹³

مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ “Onlara dokunmanızdan önce”²⁹⁴

فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ “O kadınlardan kendisinden istifade ettiklerinize de...”²⁹⁵

وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ “Onlara yaklaşmayın”²⁹⁶

²⁸⁶ Lemis İbn Abbâs’ın hanımıdır.

²⁸⁷ Zamehşeri, *Keşşaf*, I, 386. Bkz. Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, V, 114.

²⁸⁸ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, V, 114.

²⁸⁹ Nisa, 4/21.

²⁹⁰ A’raf, 7/189.

²⁹¹ Maide, 5/6.

²⁹² Nisa, 4/23.

²⁹³ Bakara, 2/223.

²⁹⁴ Bakara, 2/237.

²⁹⁵ Nisa, 4/24.

²⁹⁶ Bakara, 2/222.

Allah'ın *أَجَلٌ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ* “*Oruç tutduğunuz gece, hanımlarınızla bir araya gelmeniz size helal kılındı.*” âyeti, gecenin hepsinde helalliğin olması gerekli kılmaştır. Çünkü *لَيْلَةَ* ifadesi zaman zarfı ve üstündür. Dolayısıyla gecenin hepsinde *الرَّفَثُ* ile meşgul oluyorsa, bu nedenle, *ليل*, ifadesi *الرَّفَثُ* kelimesinin zaman zarfı olur. Eğer böyle olmazsa *الرَّفَثُ* kelimesinin zarfı, gecenin hepsi değil, bir parçasıdır. Buna göre, *لَيْلَةَ* lafzında “nesh” meydana gelmiştir.²⁹⁷

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ

“*Artık beyaz iplik siyah iplikten ayırt edilinceye kadar, yiyiniz ve içiniz.*” emri bu neshi pekiştirmiştir. Çünkü Allah'ın *أَجَلٌ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ* âyeti, geceleyin eşiyile beraber olmanın helal olduğunu ifade eder, bu söz ile nesholmaz diyen olursa nâsih, Allah'ın *وَكُلُوا وَاشْرَبُوا* “*Artık yiyiniz içiniz.*” âyeti olur.²⁹⁸

Görüldüğü üzere *الرَّفَثُ* kelimesi hakkında, müfessirler ve dil âlimleri tarafından farklı görüşler ele alınmıştır. Bu bağlamda diyebiliriz ki daha önce oruç ibadetini yerine getiren kişi hakkında oruç gecelerinde kendisine yasak olan cima *الرَّفَثُ* *أَجَلٌ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ* âyet-i kerimesiyle artık serbest olmuştur. Burada da şunu anlıyoruz ki Hak Teâlâ kulunun en mahrem hâli dahi olsa kulunun zora girmesine izin vermez. Bu da ibadetin özünü oluşturur ki kişinin Rabb'i için yerine getirdiği ibadet ile beyni veya zihni başka şeylerle meşgul olmayıp kendini ibadetine vermesidir.

3.2. Libas (Örtü)

Eşlerin birbirlerine dünya ve ahiret saadetine ulaştırmaları için Allah Teâlâ'nın kendilerine farz kıldığı ibadetleri yerine getirirken dahi birbirlerinin yanında olup bu yolda hep aynı doğru yolu izlemeleri gerekir. Bu bağlamda oruç gecelerinde kendilerine yasak olan şeyler artık mübah olmuş ve bu kavram aşağıdaki emirle eşlerin birbirlerinin örtüsü olduğu belirtilmiştir. Nitekim konu hakkında gelen âyet-i kerime şöyledir:

هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ

“*Onlar sizin için örtüleriniz, siz de onlara örtüsünüz.*”²⁹⁹

Âlimler yukarıdaki âyette geçtiği gibi karı ve kocanın elbiseye veya örtüye benzetilmesinin hikmetini şöyle açıklamışlardır:

²⁹⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, V, 115.

²⁹⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, V, 115.

²⁹⁹ Bakara, 2/187.

Vâhidî Allah'ın هُنَّ açıklamasından sonra gelen لِبَاسٌ kelimesini mastar olduğu için müfret olarak geldiği فَعَالٌ vezninin فَاعِلٌ fiilinin mastarlarından biri olarak geldiğini söyleyip şöyle açıklamıştır: “O kadınlar sizi örtüp bürüyen varlıklardır.” demiştir.³⁰⁰

Zemahşerî de şöyle der: Allah'ın هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ emri, eşlerin helal olma sebebini açıklamaktadır. Kadınlarla aranızda yaklaşma olduğu zaman onlardan uzaklaşmanız size kolay olmaz, zor olur. İşte bundan ötürü eşlerinize olan yaklaşma, size mübah olmuş bu konuda kolaylık sağlanmıştır.³⁰¹

Elbise bildiğimiz gibi kumaş olan örtülere verilen isimdir. Dolayısıyla eşlerin devamlı beraber olması, elbiseye benzetilerek birbirlerinden ayrılmamalarındandır. İşte bundan dolayı eşler elbiseye benzetilmiştir.

Şair Nabiğa el-Cadî'de bu manayı şu şiirinde işaret etmiştir:

إذا ما الضَّجِيعُ تَنَّى جِيدَهَا تَدَاعَتْ فَكَانَتْ عَلَيْهِ لِبَا سَا

“Onunla yatan onun boynunu büktü mü? O da üzerine düşer ve üstünde bir elbise olur.”³⁰²

Burada kadınların elbiseye benzetilmesinin amacı eşlerin aralarındaki münasebeti yabancıların görmesine bir engel olarak görülmüş, bu sebeple elbise bu ilişkiyi saklayan örtü görevi görmüştür.

Nitekim Araplar, kadınların hakkında kocasına şöyle derler: Eşin senin elbisendir, yattığın yatağın ve seni örten elbisendir derler. Bundan dolayı Hz. Ömer'e hitaben şöyle denilmiştir:

أَلَا أُبَلِّغُ أَبَا حَفْصٍ رَسُولاً فَدَى لَكَ مِنْ أَخِي تَقَّةٍ إِزَارِي

“Ebu Hafs'a haber götür ey elçi, güvenilir bir kardeşi ona: İzarım sana feda olsun diyor.”³⁰³

Ebu Ubeyd (v. 224/838) der ki: Burada “hanımlarım sana feda olsun” manasında olduğudur. Bedenim sana feda olsun, manasında olduğu da söylenmiştir. Mücahit,

³⁰⁰ Taberî, *Câmiu'l Beyân fi Tefsir'il Kur'ân*, III, 232.

³⁰¹ Zamehşerî, *Keşşaf*, I, 388.

³⁰² Kurtubî, *el-Câmiu'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, III, 191.

³⁰³ Kurtubî, *el-Câmiu'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, III, 191.

bunun anlamı hakkında şöyle der: Onlar sizin için bir huzur kaynağıdır. Siz birbirinizle huzur bulursunuz demek istenmiştir.³⁰⁴

Burada şu kastedilmektedir: Eşler birbirlerinin örtüsü mesabesinde değerlendirilirken, eşler birbirlerinin sırlarını ve en mahrem hallerini başkalarının bilmeyeceği veya gizleyeceği için bu kavramla açıklanmıştır. Nitekim dünya işlerinde eşler hep beraber olup yukarıdan da zikredildiği üzere birbirlerini sır perdesi görevini gördükleri için bu isimle anılmışlardır.

Tefsir bilgileri “*Onlar sizin örtüleriniz siz de onlara örtüsünüzdür.*” âyetini şöyle yorumlamışlardır: “Burada eşlerin devamlı beraber içli dışlı oldukları için kendilerine sahip olmaları zor olduğuna işaret ediliyor.”³⁰⁵ Bu ifade doğru olabilir. Çünkü karı koca arasındaki ilişkinin özelliğinde saygı, sevgi ve beraberlik boyutuna işaret ediliyor. Eşler arasındaki sevgi ve beraberlik, bir ruh ve bu ruhu barındıran ceset gibi olmak durumundadır. Bu ifadeyi birçok âyette de görebiliriz:

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً

“*Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de onun kanıtlarındandır.*”³⁰⁶

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا

“*Sizi bir tek candan yaratan, kendisiyle mutlu olsun diye ondan da eşini yaratan odur.*”³⁰⁷

Eşler birbirlerine sarıldıkları vakit vücutları birbirine değdiğinde aralarındaki bu ilişki, üzerlerine giydikleri bir elbise gibi olmaktadır. Bundan dolayı Cenab-ı Hak onların her birisine libas, elbise ve örtü ismini vermiştir.³⁰⁸

Rebî (v.688/1289) ise eşlerin arasındaki beraberlik boyutunu göstermek için şöyle demiştir: “Kadınlar sizin için yatak; sizler de onların yorganısınız.” demiştir.³⁰⁹

³⁰⁴ Kurtubî, *el-Câmiu 'li-Ahkâmi'l-Kur'an*, III, 191.

³⁰⁵ Muhammed İzzet b. Abdilhâdî b. Dervîş, *et-Tefsirü'l Hadîs*, Trc., Vahdettin İnce, Ekin Yayınları, İstanbul, 1998, V, 184.

³⁰⁶ Rum, 30/21.

³⁰⁷ A'raf, 7/189.

³⁰⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, V, 114.

³⁰⁹ Ebu Hayyan, *Behru'l-Muhid*, II, 56.

Elbise, insanın üzerindeki ayıpları örter, sahibini de dış etkenlerden korur. Eşler de bu misal gibi ikisi arasında bulunan durumları gizler, iffetini korur ve zinaya düşmekten kendisini muhafaza eder. Nitekim Resulullah'ın şu hadisi bu gerçeği göstermektedir:

عن أنس بن مالك رضي الله عنه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال مَنْ رزقه الله امرأة
صالحة فقد أعانه الله على شطر دينه ، فليتق الله في الشطر الثاني

Enes (r.a) rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah şöyle buyurmuştur: “Allah her kime iyi bir aile nasip ederse, muhakkak ona, dininin yarısını kurtarma hususunda yardım etmiştir. Diğer yarısını da kendisini Allah'tan sakınsın.”³¹⁰

İnsan elbisesini kendisine özel kıldığı gibi eşinin de kendisiyle beraber olmasını ister. Ayrıca insan, elbise sayesinde kendisini soğuktan, sıcaktan ve birtakım etkenlerden korur. Allah Teâlâ, kişinin eşi sayesinde evde olabilecek zararlı etkenlere karşı korumaktadır.³¹¹

Vahidi, Zemahşeri gibi âlimlerin açıkladığı gibi karı ve kocanın birbirlerinin gizli hâllerini örttüğü başkalarının kendi aralarında olan durumları kimseye göstermedikleri için bu durum âyet-i kerimede “libas” kavramıyla açıklanmıştır. Ayrıca dünya işlerinde eşlerinin birbirlerine olan sevgi ve saygının kendi iç huzurları için aralarındaki olan herhangi bir durum veya tartışmanın dışarıya yansımaması bile âyette geçen örtü kavramını gayet açıklamaktadır.

Buraya kadar eşlerin birbirlerine elbiseye veya örtüye benzetilmesinin hikmetini âlimlerin görüşlerine dayanarak açıklamada bulunduk. Âlimlerin bu konudaki görüşlerine bakıldığında Allah Teâlâ'nın eşleri nasıl birbirlerine huzur ve sükûnet kıldığını ve aralarına rahmet ve şefkati verdiği görülmektedir.

3.3. İhanet

Daha önceki konularda geçtiği üzere orucun yeni farz kılındığı ilk dönemlerde müminler, yatsı namazını kılmadan veya uyumadan önce iftardan sonra kendilerine mübah olan şeyleri yapabiliyorlardı. Eğer yatsıyı kılmış ve uyumuş olsalardı oruç yasakları başlamış olurdu. Bu başlığımızda sahabelerin kendi nefislerine yenilip bu

³¹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek Ale's-Sahihayn*, Kitabu'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, II, 175.

³¹¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, V, 115.

hatayı işlemelerinden dolayı bu durum âyet-i kerimede “ihamet” kavramıyla açıklanmıştır. Nitekim gelen âyet şöyledir:

عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ

“Sizin kendinize hıyanet etmekte olduğunuzu Allah bilmiş, tövbenizi kabul etmiş ve sizi bağışlamıştır.”³¹²

Araplarda, birinin vefasızlık yaptığı zaman, خان, بخونه, خوناً, وخيانه demişlerdir. Bundan dolayı Araplarda kılıç bir şeyi kesmediğinde kılıç, sahibine ihanet etti demişlerdir.³¹³ Emaneti sahibine vermeyen kişiye de hainlik yaptı denilir. Efendimiz emanete riayet etmeyi hain olarak belitmiştir.

آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ

“Münafığın alameti üçtür: Konuşunca yalan söyler, söz verince söziünden cayar, kendisine bir şey emanet edildiğinde hıyanet eder.”³¹⁴ sözünde durmayan kimseye hain denilmiş, çünkü kendisinde doğruluk beklenirken o, sözünü yerine getirmemiştir.

“Eğer sen bir kavmin hainlik yapmasından korkarsan...”³¹⁵ âyeti de bu manadandır. Borcu olan kimseye de “O haindir.” denilmiştir.³¹⁶ Çünkü kişi aldığı borcu vermemiş, üzerindeki görevi yerine getirmemiştir. Allah Teâlâ hainlik yapılmaması gereken konuları şöyle zikretmiştir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“Ey iman edenler! Allah ve resulüne karşı hainlik etmeyin, emanetinizdeki şeylere de bile bile hıyanet etmeyin.”³¹⁷

Allah Teâlâ müşriklerin Resulullah’a ihanet ettiklerini şu âyetle belirtmektedir:

وَإِنْ يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ

“Eğer sana hıyanet etmek istiyorlarsa bil ki onlar, daha önce de hainlik ettiler.”³¹⁸

³¹² Bakara, 2/187.

³¹³ Ali Bulaç, *Dirâsâtu'l-Kur'ân*, I, 407.

³¹⁴ Buhârî, İmân, 24.

³¹⁵ Enfal, 8/58.

³¹⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, V, 115.

³¹⁷ Enfal, 8/27.

³¹⁸ Enfal, 8/71.

Ayrıca Cenab-ı Hak: “Sizin kendinize hıyanet etmekte olduğunuzu Allah bilmiş.”³¹⁹ âyetleri bu anlamdadır.

Râzi, yukarıdaki âyet hakkında şöyle der: Allah Teâlâ bu âyeti mutlak olarak açıklamış, onların kendi nefislerine ihanet ettiklerini söylemiştir. Ama ihanetin konusunun ne olduğunu açıklamamıştır. Bunun için ihanetin daha önce gelen ya da sonra gelecek olan uygun bir şeye atfetmek gerekir. Buna göre daha önce “cima” daha sonra da فَالَّذِينَ بَاتِرُوا هُنَّ “Şimdi artık onlarla birleşin.” den söz edilmiştir. Dolayısıyla bu âyette geçen ihanetten maksadın cima olduğu anlaşılmaktadır.³²⁰

Râzî, ihanet konusuyla ilgili olarak şu görüşü de ileri sürmektedir: Allah, yatsıdan sonra eşlerinle beraber olduğunuzu ve yattıktan sonra da kalkıp bir şeyler yediğinizi, size yasak olan vebali gizliden gizliye ne yaptığınızı biliyordu. Kim Allah ve resulüne isyan ederse hem kendine hem de Allah’a ihanet etmiş olur. Bundan dolayı Allah’ın gazabını da üzerine çekmiş olur.³²¹

Bu açıklamaya göre bu ihanet olayı sadece birkaç kişiden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu günah onların hepsini kapsamamaktadır. Nitekim Allah Teâlâ’nın “Allah kendinize karşı hainlik ettiğinizi bildi.” ifadesi onlardan birkaç kişinin olduğunu anlarsınız. Dolayısıyla yasak olan birleşmenin onların bazılarında kaynaklandığını anlaşılmaktadır.³²²

Âyette ihanet kavramından sonra tevbe kavramına yer verilmiştir. Yüce Allah: قَتَابَ عَلَيْكُمْ “Allah tövbenizi kabul etmiş...” âyeti hakkında âlimler şöyle demişlerdir:

Kurtubî’nin görüşü şöyledir: Yüce Allah’ın “Tevbenizi kabul etti.” âyetinde iki anlam vardır: Bu kişilerin nefislerine hainlik etmelerinden dolayı ettikleri tevbenin kabul edilmesi; diğeri ise onlara kolaylık verilerek yasak olanı helal kılmak için yüklerinin hafifletilmesi. Buna örnek olarak şu âyet-i kerimeleri getirir:

³¹⁹ Bakara, 2/187.

³²⁰ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, V, 115.

³²¹ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, V, 115.

³²² Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, V, 115.

عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ

“Allah sizin bunu sayamayacağınızı bildiği için tevbenizi kabul etti.”³²³ bu âyette yükünüz ağırdı Allah da bu yükü hafifletti anlamı vardır.

Kazayla adam öldürmekle ilgili yer alan şu emir de bu anlamdadır:

فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِّنَ اللَّهِ

“Buna gücü yetmezse Allah tarafından bir tevbe olmak üzere iki ay aralıksız oruç tutmalıdır.”³²⁴ Bu âyette de “tevbe olmak üzere” emri, yükünüzü hafifletmek anlamında kullanılmıştır. Çünkü burada kasıt olmadığı için tevbe etmesini gerektirecek bir iş yapmamıştır.³²⁵

Yine yüce Allah bir başka âyette şöyle buyurur:

لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ

“Andolsun ki Allah Peygamberini ona uyan muhacirlerle ensarın tevbesini kabul buyurdu.”³²⁶ Burada Efendimizin tevbe etmesini gerektirecek bir durum yoksa da Allah Teâlâ bunu burada zikretmektedir.

Ebu Müslim’in görüşüne göre عَلِيمٌ فَتَابَ سÖZÜNÜN anlamı şu şekildedir: “Allah bu fiil konusunda sizlere rahmet kapısını açarak dönmüştür.” Yani “Siz tevbe ettiniz. O da tevbenizi kabul etti...”³²⁷ anlamındadır. İsfehanî’nin bu sözünü şöyle anlayabilir miyiz: Allah Teâlâ zaten böyle bir duruma veya hataya düşme sıkıntısına gireceğinizi biliyordu. Buradaki amaç sizin kulluğunuz ve sizi yaratana karşı tavrınızdı. Nitekim siz de bu hatanızdan dolayı pişmanlığınızı belirtip ona geri döndünüz O da size geri döndü ve tevbenizi kabul etti. Allah en iyisini bilendir.

Cenab-ı Hakk’ın وَعَفَا عَنْكُمْ “Ve sizi affetti” emrine gelince bu konuda müfessirlerin görüşleri şöyledir:

³²³ Müzemmil, 73/20.

³²⁴ Nisa, 4/92.

³²⁵ Kurtubî, *el-Câmiu’li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, III, 192.

³²⁶ Tevbe, 9/117.

³²⁷ Ebu Müslim Muhammed b. Bahr el İsfehanî, *Tefsiru Ebi Müslim Muhammed b. Bahr el-İsfehânî*, Thk., Hıdır Muhammed Nebha, trs., yy., 56.

Bu âyette de yine İsfehânî'nin görüşüne değinmek istiyoruz. O, bu konuda şöyle der: “Bütün gece boyunca, size yemeyi içmeyi ve cinsî münasebette bulunmayı mübah kılmak suretiyle Allah size genişlik tanımıştır.” şeklindedir.³²⁸

أَعْفُو “Sizi affetti.” âyetinde affın, günahların affedilmesi manasına gelme ihtimali vardır. Bazen de kolaylık sağlamak için gelen bir kavramdır. Nitekim Peygamber Efendimizin şu hadis-i şerifleri aynı anlamı ifade etmektedir:

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم قد عفوت عن صدقة الخيل والرفيق

“Sizin için, atların ve kölelerin zekâtından vazgeçtim.”³²⁹ Yani burada “afuv” lafzı kolaylık anlamında kullanılmıştır. Bir diğer hadis de şöyledir:

الوقت الأول من الصلاة رضوان الله والآخر عفو الله

“Vaktin evveli Allah'ın rızası (yani namazı vaktinin hemen başında kılmak) sonu da Allah'ın bağışlamasıdır.”³³⁰ buyurmuştur. Buradaki “afuv” lafzıyla da namazı, vaktin sonuna erteleyerek hüküm hafifletilmiştir. Yine şöyle de denilir: أَتَانِي هَذَا الْمَالُ عَفْوًا “Bu mal bana çok kolaylıkla geldi.” demektir.³³¹ Böylece afuv lafzıyla daha önce olan bir haramlığın olmadığı söylenmektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Allah Teâlâ oruç gecelerinde yanlışlığa düşülmesi sonucunda müminlere, nefislerine ihanet ettikleri açıklanmıştır. Bu bağlamda daha sonra müminlere yaptıkları bu hatadan dolayı rahmet kapısı açılmış olup “afuv” kavramıyla da tevbeleri kabul olunmuştur.

3.4. Mübaşeret

Mükelleflerin oruç gecelerinde hanımlarına yaklaşımları yani onlarla beraber ilişkiye girmeleri daha önceleri yasaktı. Daha sonra Allah Teâlâ'nın onlara bu serbestliği tanımış olduğu görülmektedir. Cinsel anlamdaki serbestiyet Allah'ın şu müjdesiyle beyan olmaktadır:

³²⁸ İsfehânî, *age.*, 56

³²⁹ İbn Mâce, Zekât, 14.

³³⁰ Ebü'l Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *Sunenu Dârekutnî*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 2001, I, 553.

³³¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, V, 116.

“Şimdi onlarla beraber olun.”³³²

Yukarıdaki âyette geçen kadınlara Ramazan gecelerinde yaklaşıma konusunda birkaç görüş ileri sürülmüştür.

Cumhura göre âyet-i kerimedeki mübaşeret lafzı “cima” anlamında kullanılmıştır. İki beden birbirine değdiklerinden dolayı cem/cima şeklinde isimlendirilmiştir. Erkek ve kadınların birbirine çıplak olarak yaklaşmalarının yasaklanmış olması cinsel ilişkiden dolayıdır.³³³

Hamdi Yazır da şöyle demiştir: Beşer, beşereye gelmek, yani çıplak deriyi, deriye dokundurmak anlamındadır. Bundan dolayı cinsel ilişkiye de mübaşeret denilmiş ki burada amacın bu olduğu -cima- aşikârdır. Bu بَاشِرُو “Mübaşeret ediniz, yaklaşınız.” âyeti كَلُوا “Yiyiniz.” emri gibi mübahlık olduğu için kullanılmıştır. Yani “Mübaşerette bulununuz.” demek, “cinsî münasebette bulunabilirsiniz, yasak değildir.” anlamına gelmektedir.³³⁴

Kurtubî, “Artık onlara yaklaşın.” âyeti hakkında şu yorumu yapmaktadır: Bu âyette geçen mübaşeret ifadesi cimadan kinayedir. Yani mesaj direkt verilmeyip yaklaşıma ifadesi olan mübaşeret lafzıyla anlatılmıştır. Cinsel birleşmeye “mübaşeret” denilmesinin nedeni, erkek ve kadının vücutlarının birbirine değmesinden dolayıdır.³³⁵

İbn Arabî de şöyle der: “Bu âyet-i kerimenin Hz. Ömer’in hanımıyla cima etmesinden sonra indiğini belirterek nüzulün sebebinin sadece bu olaydan ibaret olduğunu söylemektedir.”³³⁶

Burada da görüldüğü gibi âlimlerin ortak görüşüne göre mükelleflerin buldukları bu zor durumlara karşı, Allah Teâlâ’nın kulların günaha girmemeleri için, onlara kolaylık sağlamaktadır. Bu kolaylık ise eşlerine yaklaşıma durumudur. Kısacası oruç gecelerinde cinsî münasebette onları serbest bırakarak bu durumu onlara mübah

³³² Bakara, 2/187.

³³³ Râzî, *age.*, V, 116.

³³⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, II, 16.

³³⁵ Kurtubî, *el-Câmiu’li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, III, 192.

³³⁶ Kurtubi, *age.*, III, 192

kılmaktır. Bu mübah kılınış yani yaklaşma durumu ise sadece şehevî duygularını gidermek anlamında olmadığını, konumuzun devamı olan âyet-i kerimede anlıyoruz. Burada yüce Allah şöyle buyuruyor:

وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ

“Allah’ın sizin için yazdığını (nesli) isteyin.” buyruğudur.

Ayrıca bu âyetten maksadın ne olduğu hakkında müfessirlerin görüşlerini burada vermeyi uygun görmekteyiz.

Katâde (v. 117/735) bu âyeti, “Allah’ın yasaklamanın ardından mübah kılıp sizin için emrettiği şeyi talep edin.” şeklinde yorumladığı rivayet edilmiştir.³³⁷

Râzî ise كَتَبَ ifadesi hakkında anlamı geniş tutarak şu açıklamalarda bulunur: Birincisi, bu kelime Allah’ın şu âyetlerine benzemektedir: كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ “Allah onların kalplerine imanı yazdı.”³³⁸ Buradaki كَتَبَ ifadesi, imanı kalplerine koydu manasında, başka bir âyet ise رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ “Bizi şahitlerle birlikte yaz.”³³⁹ anlamına gelerek “kılmak” manasındadır. Bir diğer âyette de فَسَاكُنْهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ “Onu müttakiler için yazacağım.”³⁴⁰ geçmekte olup buradaki كَتَبَ ifadesi “kılacağım” manasında kullanılmıştır.

İkincisi, bu aynen yüce Allah’ın قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا “De ki Allah’ın bize yazdığı, yani takdir ettiği şeyden başka hiçbir şey isabet etmez.”³⁴¹ كَتَبَ اللَّهُ لَا غَلْبَانَ أَنَا وَرُسُلِي “Allah, ben ve peygamberim galip geleceğiz.”³⁴² كَتَبَ عَلَيْهِمُ الْقِتْلُ “Kendilerine öldürülme takdir edilmiş olanlar...”³⁴³ buyurduğu âyetlerde ise كَتَبَ ifadesi “Allah’ın sizin için takdir ettiği şeyi...” anlamında kullanılmıştır.³⁴⁴

Tabâtabâî “Artık onlara yaklaşın ve Allah’ın sizin için yazdıklarını dileyin.” âyeti hakkındaki yorumu da şöyledir: Bu âyet cinsel ilişki yasağının bir müddet haram kılındıktan sonra mübahlık bildiren bir emirdir. Bu âyetin başında “Size helal kılındı.” şeklindeki ifadeye göre bundan sonra eşlerinize beraber olmanız, size helal kılındı

³³⁷ Zamehşerî, *Keşşaf*, I, 388.

³³⁸ Mücadele, 58/22.

³³⁹ Maide, 5/83.

³⁴⁰ A’raf, 7/156.

³⁴¹ Tevbe, 9/51.

³⁴² Mücadele, 58/21.

³⁴³ Âl-i İmran, 3/154.

³⁴⁴ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, V, 117.

anlamındadır. Âyet-i kerimede geçen “el-ibtîğâ” ifadesi “istemek, talep etmek” demektir. “Allah’ın yazdığını dilemek”ten amaç, yüce Allah’tan insana, eşiyile birleşmesi ve bu birleşme yoluyla da çocuk sahibi olmayı istemektir.³⁴⁵

Tabâtabâî’nin bu âyet-i kerimeye yaptığı yorum bizce çok yerinde ve güzel bir görüş olmuştur. Çünkü burada insanların oruç gecelerinde yaptıkları hatadan dolayı Allah Teâlâ’nın onlara cevaz vermesinin altında bir hikmetin olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu hikmetin ise neslin çoğalması anlamına geldiği açıkça anlaşılmaktadır.

Tâberî’ye göre âyetteki ifade şöyledir: Eşlerinizle beraber olduğunuzda Allah’ın size yazdığı veya takdir ettiği çocuğu isteyin ki bu sadece şehvî duygularınızı giderme yolu olmasın. Allah’ın cinsel birleşme ile hukuki olarak koyduğu nikâh ile çoğalmak için cinsî münasebette bulunun demektir.³⁴⁶

Bu iki açıklamaya binaen şehvetin yaratılmasında ve nikâhın ise meşru olmasındaki hikmet, neslin korunmasıdır. Nitekim Efendimizin nikâh konusunda buyurduğu şu hadisler, neslin çoğalıp korunmasının amaçlandığını göstermektedir:

تَنَاقَحُوا وَتَنَاسَلُوا وَتَكْتَبُوا

“Evleniniz, çoluk çocuk sahibi olunuz ve çoğalınız.”³⁴⁷

قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ يَأْمُرُنَا بِالْبَاءَةِ، وَيَنْهَى عَنِ النَّبْتِ نَهْيًا شَدِيدًا، وَيَقُولُ: تَزَوَّجُوا الْوَلُودَ الْوَلُودَ، فَإِنِّي مُكَاتِبٌ بِكُمْ الْأَنْبِيَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“Evlenmeyi emreder, evlenmemeyi ise son derece yasaklardı.” ve “Kocasını çok seven ve çok doğuran kadınla evlenin. Çünkü ben kıyamet gününde sizinle peygamberlere iftihar edeceğim.”³⁴⁸ buyurdu.

Muaz b. Cebel ve İbn-i Abbas bu âyet-i kerimeye farklı bir yorum yaparak şöyle demişlerdir: “Bu âyetten maksat Kadir Gecesi’dir. Yani Kadir Gecesi’ni bulursanız,

³⁴⁵ Tabatabaî, *el-Mizan fî Tefsîr’il-Kur’ân*, II, 70.

³⁴⁶ Taberî, *Câmiu’l Beyân fî Tefsîr’il Kur’ân*, III, 248.

³⁴⁷ Ebû’l-Fidâ İsmail b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî el-Aclûnî, *Kesfû’l-Hafâ*, Mektebetu’l-Kudus, trs., yy, 318.

³⁴⁸ Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübra*, VII, 131.

Allah'ın sizin için o gecede takdir etmiş olduğu mükâfatı talep ediniz, arayınız.” anlamındadır.³⁴⁹

Râzî, bu görüşe binaen şöyle der: Birçok âlim, bu anlamı uzak bir ihtimal saymışlardır. Bana göre burada herhangi bir sıkıntı yoktur. Çünkü insanın kalbi şehevî duygularla uğraşır, ibadet için zaman ayırması zordur. Ama kişi şehevî duygularını dindirirse ibadetlerini yerine getirmek için boş vakit bulur. Buna göre âyetin anlamı şöyle olur: “Bundan sonra cinsî münasebette bulunan ve böylece kulluğunuzu yerine getirme konusunda ihlasımıza engel olan bu gibi düşüncelerden kurtulun; bu düşüncelerden böylece kurtulduğunuz zaman namaz, zikir, teşbih, tehlil ve Kadir Gecesi’ni arama gibi ibadetlerle kul oluşunuzdaki Allah’ın takdir ettiği ihlası arayınız.” şeklinde olur.³⁵⁰

Görüldüğü üzere oruç ibadetinin farz kılındığı ilk başlarda eşlerin oruç gecelerinde cinsel ilişki kurması yasak idi. Daha sonra فَالْتَنَ بِأَيْتُرُوهُنَّ “Şimdi artık onlarla birleşin.” emri ile bu yasak artık mübah olmuştur. Bu konuda müfessirler arasında yapılan yorumlar da göstermiştir ki bazıları bu âyetten kasıt neslin çoğalması için çocuk istemek olduğunu düşünürken, Râzî de bu âyetten kastın oruç ibadetini yerine getirirken akşam eşiyle beraber olan birinin aklını bütün şehevî duygulardan sıyırıp sadece ibadetle meşgul olması şeklinde bir yorum yapmıştır.

3.5. İtikâf

Sözlükte kendini hapsedmek, tutmak, bir yerde ikamet etmek, oraya bağlanmak anlamındaki “akf” kökünden çoğalmıştır. İtikâf, bu manaların yanında kendisini normal davranışlardan uzak tutması, bir yerde kapanıp oraya yerleşmesi anlamında da kullanılmıştır.³⁵¹

İmam Şafî şöyle der: Sözlük anlamında itikâf, ibadet veya suç işlemek olsun, kişinin bunu alışkanlık haline getirmesidir. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyurur:

فَاتُّوا عَلَى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَى أَصْنَانِهِمْ

³⁴⁹ Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî es-Semerkindî, *et-Teyisîr fi't-Tefsîr*, Çev. Ali Benli, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2020, II, 358; Kurtubî, *el-Câmiu 'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, III, 192

³⁵⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, V, 118.

³⁵¹ İsfahanî, *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, 579; Bkz., Cürcanî, *Mu'cemu'l-Ta'rifât*, 29; Mustafa, vd., *Mu'cemu'l-Vasîf*, 619; Mehmet Şener, “İtikâf”, *DİA*, İstanbul, 2010, XXIII, 457.

“Kendilerine mahsus birtakım putlara (itikâf eden) bir kavimle karşılaştılar.”³⁵²
Fıkhî anlamında ise itikâf, Allah’a yakınlaşmak için, Allah’ın mescidinde ibadet etmek amacıyla kalmak ve orada hazır olmak demektir.³⁵³

Hamdi Yazır’a göre itikâf, mescitte ibadet etmek maksadıyla durmaktır. Buradaki mescit ifadesi, dinî anlamı ifade eder. Başka bir ifade olmadığı için bu bekleyiş, bir saat dahi olsa fıkhî anlamdaki itikâf yerine getirilmiş olur. Âyetin sıyakına bakıldığında itikâfin oruçlu olunması anlaşılır. Zira *وَلَا تُبَاسِرُوهُنَّ* “Onlarla cinsî münasebette bulunmayınız.” yasağı, kişinin oruç akşamları eşiyile beraber olan hükmü tahsis ettiği, itikâfta bulunduğu orucun şart olduğu ve bundan dolayı itikâfta kalma zamanının bir günden az olmayacağını söylemiştir.³⁵⁴

لَا اِعْتِكَافَ اِلَّا بِالصَّوْمِ “Oruç olmadıkça itikâf olmaz.”³⁵⁵ hadisi yukarıdaki görüşü teyit etmektedir.

Kurtubî, itikâfin bir şeye yönelip ondan ayrılmaması anlamına geldiğini şu beyitlerle ifade etmektedir:

عَكَفَ النَّبِيَّ يَلْعَبُونَ الْفَنَزَجَا

“El ele tutuşup halay çeken Nebatlıların itikâfî gibi.”³⁵⁶

وظلّ بنات الليل حولي عكفا عكوف البواكي بينهنّ صريع

“Gecenin genç kızları etrafımda ayrılmayacak (itikâfta) kadar kaldılar. Ortalarında ölmüş birisi bulunup da ağlayan kızların ayrılmaması gibi.”³⁵⁷

İtikâf yapan kişi itikâf boyunca Allah’ın evinde ibadetle meşgul olduğu için böyle adlandırılmıştır. Terim olarak ise itikâf, belli bir müddet boyunca şartlara uyararak Allah’ın evine sığınarak ona ibadetle meşgul olmak anlamına gelmektedir. Âlimler, itikâfin vacip olmadığını, Allah’a yaklaşmak için nafil ibadetlerden olduğu hakkında

³⁵² A’raf, 7/138.

³⁵³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *Tefsiru’l-İmam Şafiî*, Tahk., Ahmet Mustafa el-Ferran, Riyad, 2006, 295; Bkz., Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim Meâlî Alisi ve Tefsiri*, Tahk., Sadrettin Gümüş, Muhsin Demirci, İpek Yayınevi, İstanbul, tsz., I, 177

³⁵⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, II, 16.

³⁵⁵ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvatta*, Dâru’t-Tassili, Beyrut, 2016, II, İtikâf, 2, Hadis No: 675, 42.

³⁵⁶ Ebû Saîd Neşvân b. Saîd (b. Neşvân) b. Sa’d b. Ebî Himyer b. Ubeydillâh el-Himyerî el-Yemenî, *Şemsun Ulum ve Devâun Kelamun Arap Minel-Kelam*, Dâru’l-Kelam, Beyrut, 1999, III, 1353.

³⁵⁷ Kurtubî, *el-Câmiu’li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, III, 215.

görüş birliği içindedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) ashabı ve eşleri itikâfta bulunmuşlardır.³⁵⁸

Allah Teâlâ orucu emrettikten sonra oruçluyken eşiyile beraber olmanın haram olduğunu açıklamıştır. Buna göre cinsel ilişki konusunda itikâftaki ilişki yasağında, oruçtakiyle aynı olduğu ve sadece gündüze bağlı olduğu anlaşılabilir. Bu konuda Allah Teâlâ, itikâfta cinsel ilişkinin gündüz ve gece haram olduğunu açıklayarak şöyle demiştir:

وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ

“Mescitlerde ibadete çekilmişken kadınlarla cinsel ilişkide bulunmayın.” âyetini buyurmuştur.³⁵⁹

Yüce Allah, Ramazan gecelerinde kadınlara yaklaşmanın helal olduğunu açıkladıktan sonra bunun itikâfta olanlar için helal olmadığını açıklamaktadır. Âlimlerin icma ettiği konulardan birisi de itikâfta olan kişilere, mescidinde itikâfta olduğu müddetçe eşlerine yaklaşmanın haram olduğudur. Evine bir zarureten dolayı gitmek zorunda kalırsa bu süre boyunca hanımını öpemez ve sarılamaz.³⁶⁰

Âyet-i kerimede yer alan itikâfa girmiş olan insanların hanımlarına yaklaşmaması emredilmektedir. Kişinin, hanımına yanaşmasından neyin amaçlandığı konusunda iki yaklaşım zikredilmektedir.

Birincisi, Abdullah b. Abbâs ve diğerlerine göre bu âyette söylenen “Kadınlara yaklaşmayın”dan maksat, “Onlarla cinsî münasebette bulunmamaktır.” Bu ifadeye göre itikâfta bulunan kimsenin eşinin elini tutması ya da öpmesinde bir sıkıntı yoktur. Onunla sadece cinsel ilişkide bulunamaz.³⁶¹

İkincisi, Mâlik b. Enes’e göre ise burada eşlerine yanaşmaktan maksadın, herhangi bir şekilde onlara temas etmemektir. Yani itikâfa giren kişi eşiyile cinsel ilişkide bulunamayacağı gibi ona dokunup onu öpemez.³⁶² Bu iki görüşün sahipleri, anladığımız

³⁵⁸ Kurtubî, *el-Câmiu’li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, III, 215.

³⁵⁹ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, V, 122.

³⁶⁰ Said Havva, *el-Esâs fi’l-Tefsîr*, I, 470.

³⁶¹ Taberî, *Câmiu’l Beyân fi Tefsîr’il Kur’ân*, III, 266.

³⁶² Taberî, *Câmiu’l Beyân fi Tefsîr’il Kur’ân*, III, 266.

kadarıyla söz konusu âyet-i kerimeyi zahiri anlamda ele almış ve ona göre yorumlamışlardır.³⁶³

Taberî, bu iki görüşe göre şöyle demiştir: Bu görüşlere göre kadınlara temas edilmemesinden amacın, onlarla cinsel ilişkiye girmeme olduğunu söyleyen görüştür. Dolayısıyla âyet ya genel olarak ele alınıp her çeşit dokunma yasak olacak ya da âyetten özel bir dokunma olduğu delile dayanarak söylenecek. Resulullah'ın itikâf yaptığında saçını eşlerine tarattığı, rivayet edilmiştir. Bundan da âyetin genel değil özel bir hüküm olan cinsel ilişkiyi kastettiği anlaşılmaktadır.³⁶⁴ Yani buradaki amacın kadınlara dokunma olmadığı cinsel birleşme kastedildiği anlaşılmaktadır.

Taberî'nin bu görüşünü Hz. Aişe annemizden gelen şu rivayet pekiştirmektedir:

*“Resulullah (s.a.v) itikâfta olduğunda Mescid-i Nebevi'nin kapısından dışarı doğru başını bana uzatırdı. Ben de onun başını tarardım. O, eve hiç gelmezdi ancak zaruri bir ihtiyacı için gelirdi.”*³⁶⁵ Bu bağlamda Hz. Aişe annemizden gelen bir diğer rivayet de şöyledir:

عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ يُدْنِي إِلَيَّ رَأْسَهُ وَأَنَا فِي حُجْرَتِي فَأَرْجُلُ رَأْسَهُ وَأَنَا حَائِضٌ

*“Resulullah, ben odamda iken başını bana doğru uzatırdı. Ben âdetli olduğum hâlde onun başını tarardım.”*³⁶⁶ Bu konuda Hz. Aişe'den başka bir rivayet de şudur:

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كُنْتُ أَغْسِلُ رَأْسَ رَسُولِ اللَّهِ وَأَنَا حَائِضٌ

*“Ben âdetli olduğum hâlde Resulullah'ın başını yıkıyordum.”*³⁶⁷

Zikrettiğimiz âyet, hadis ve müfessirlerin görüşleri doğrultusunda şu değerlendirmeyi yapmak mümkündür: Bazıları âyeti zahirî anlamda almış ve bunun, itikâfta olduğunuz sürece eşlerinize dokunmak yerine yaklaşmayı bile mübah görmemişlerdir. Bir diğer grup ise âyet-i celilenin normal bildiğimiz yakınlaşma anlamında olmayıp bunun bir kinaye olduğunu, yakınlaşmadan maksadın cinsel birleşme olduğunu söylemişlerdir. Bu son yorumun en makul görüş olduğu, Hz. Aişe annemizden gelen rivayetle de açıklığa kavuşmuştur.

³⁶³ Taberî, *Câmiu'l Beyân fi Tefsir'il Kur'ân*, III, 266.

³⁶⁴ Taberî, *age.*, III, 266.

³⁶⁵ Buhârî, *İtikâf*, 2.

³⁶⁶ Buhârî, *İtikâf*, 3.

³⁶⁷ Buhârî, *İtikâf*, 3.

Âlimler, itikâfin şatlarından mescitte oturmak olmadığını konusunda icma etmişlerdir. Çünkü camiler ve mescitler, içinde ibadet yapılmış olması bakımından diğer yönlerden farklıdırlar. İçinde konuşulmaz, uyulmaz başka işlerle uğraşılmaz. Mescitler dünya işlerinin terk edildiği yalnızca yüce yaratıcıya iltica edildiği mekânlardır. Bu bakımdan âlimler; itikâfin nerelerde, hangi mescitlerde yapılacağı yönde ihtilaf etmişlerdir. Her ne kadar mescit dışında itikâfin yapılabileceği görüşü varsa da itikâfi sınırlayan görüşler de mevcuttur.

Hz. Ali'den (v. 40/661) itikâfin yalnızca Mescid-i Haram'da yapılabileceği nakledilmiştir. Hz. Ali'nin bu konudaki delili ise Cenab-ı Hakk'ın

أَنْ طَهَّرَا بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ

“*Tavaf edenler ve itikâfa çekilenler için, evimi (Kâbe) temizleyesiniz diye.*”³⁶⁸ âyetidir. Bundan dolayı Mescid-i Haram, itikâfa girecekler için belli olmuştur. Mescid-i Haram'dan başka mescitlerde itikâf caiz olsaydı, âyetteki bu ifade doğru olmazdı.³⁶⁹

Atâ (v. 114/732) da itikâfin Mescid-i Haram ve Medine mescidinin dışında yapılmayacağını ve bunun caiz olmayacağını söylemiştir.³⁷⁰ Bu görüşünü Abdullah İbnu'z-Zübeyr'in rivayet ettiği şu hadise dayandırmıştır:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَاةٌ فِي مَسْجِدِي هَذَا أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ صَلَاةٍ فِيَمَا سِوَاهُ، إِلَّا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ، وَصَلَاةٌ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَفْضَلُ مِنْ مِائَةِ أَلْفِ صَلَاةٍ فِيَمَا سِوَاهُ

“*Benim bu mescidimde kılınan bir vakit namaz, Mescid-i Haram hariç, diğer mescitlerde kılınan bin vakit namazdan daha üstündür. Mescid-i Haram'da kılınan bir vakit namaz, diğer mescitlerde kılınan yüz bin vakit namazdan daha üstündür.*”³⁷¹

Huzeyfe b. el-Yeman (v. 36/656) Mescid-i Nebevi, Mescid-i Haram ve Beyt-i Makdis mescitlerinde itikâfa girmek caizdir demiş ve Hz. Peygamber'den şu hadis-i şerifi rivayet etmiştir.

لَا تُشَدُّ الرَّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَسْجِدِي هَذَا وَالْمَسْجِدِ الْأَقْصَى

³⁶⁸ Bakara, 2/125.

³⁶⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, V, 122.

³⁷⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, V, 122.

³⁷¹ Müslim, Faziletu-Salat, Hadis No: 1349, III, 1012; Ebû Yusuf Yakup b. İbrahim b. Habib b. said b. Habtatul Ensari, *el-Asar'ul ebi Yusuf*, Thk., Ebu Vefa, Dâru'l Kutubul-İlmiyye, Beyrut, Duha, I, 65.

“Ancak şu üç mescide; Mescid-i Haram, Mescid-i Aksa ve benim mescidime yolculuk yapılır.”³⁷²

Buraya kadar itikâfın sadece bu üç mescitlerde olacağını başka ibadet yerlerinde yapılmayacağı görüşü ile ilgili açıklamalarda bulunduk. Şimdi ise başka görüşleri ele almaya çalışacağız.

İbn Mesut da (v. 32/652) şöyle demiştir: “İçinde cuma namazı kılınan mescitler dışında bir mescitte itikâf yapılmaz. Çünkü âyet-i kerimedeki işaret bu tür mescitlerdir.”³⁷³

Bir diğer görüş ise Zührî’den (v. 124/742) gelmiş ve “İtikâf sadece büyük mescitlerde yapılır.” demiştir.³⁷⁴

Ebu Hanife (v. 150/767) ise “İtikâf ancak devamlı bir imamı ve müezzini bulunan mescitte yapılırsa geçerli olur demiştir.”³⁷⁵

İmam Şafiî (v. 204/820) Hazretleri de “İtikâf bütün mescitlerde caizdir fakat cuma namazı için camiden çıkmaya gerek kalmaması diye büyük camilerde yapılması daha uygundur.” demiştir.³⁷⁶ Bu görüşüne delil olarak şu âyeti getirmiştir: وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ “Mescitlerde ibadete çekilmişken kadınlarla cinsel ilişkide bulunmayın.”³⁷⁷

İtikâfın nerede yapılabileceğine ilişkin görüşleri şöyle değerlendirmek gerekmektedir: Bazıları Hz. Peygamber’in hadisine mazhar olmuş yeryüzünde bulunan mukaddes üç büyük mescitte itikâf yapılmasını uygun görmüşlerdir. Diğer bir grup ise mescit lafzını umumi görmüş ve yeryüzünde ibadet maksadıyla yapılan herhangi bir mescitte itikâf yapılır demişlerdir. İtikâfın müddeti yani zamanı ne kadar olduğu hakkında yapılan açıklamaları zikretmek yerinde olur.

İmam Şafiî ve Hanbelî mezhebine göre itikâfın müddeti hakkında şu yorumda bulunmuşlardır: İtikâf için belli bir zaman dilimi yoktur. Kişi, bir saatlik bir itikâf

³⁷² Ahmed b. Hanbel, İtikâf, XXXIX, 270.

³⁷³ Kurtubî, *el-Câmiu’li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, III, 216.

³⁷⁴ Kurtubî, *el-Câmiu’li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, III, 216.

³⁷⁵ Kurtubî, *el-Câmiu’li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, III, 216.

³⁷⁶ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, V, 123.

³⁷⁷ Bakara, 2/187.

yapmayı dilemişse bu kadarlık zaman diliminde itikâf yapar. Aynı şekilde İmam Şafî, “Ben bir günlük itikâf yapmayı severim.” demiştir.³⁷⁸

Hanefilere göre ise itikâfin süresi şöyledir: Nafile itikâfin en azı kısacık da olsa bir müddet beklemektir. Niyetli olmak kaydıyla kısa bir süre beklemek de olur. Hatta bu nafile bir ibadet olduğu için niyetli olarak caminin içinde biraz yürümek de itikâf sayılmıştır. Hanefilerde tutulan görüşe göre başlanmış olan bir nafile itikâfını kaza etmek gerekmez. Çünkü onlara göre itikâfta oruç tutmak şart değildir.³⁷⁹

Malikî mezhebine göre itikâfin müddeti yirmi dört saattir. Kabul edilen görüş ise Ramazan’da on günden az olmamalıdır. Bir özürden dolayı oruç tutmayan kişinin itikâfa girmesi doğru değildir. Oruç tutmaya gücü yetmeyen kişinin de itikâfa girmesini uygun görmemişlerdir.³⁸⁰

Müminlerin Ramazan ayının son on gününde camiye kapanarak Allah’ın kendilerine bildirdiği *“Mescitlerde ibadete çekilmişken kadınlarla cinsel ilişkide bulunmayın.”* emri olan itikâf konusu müfessirlerin görüşleri çerçevesinde ele alındı. Bu noktada yukarıdaki âyet-i kerime ile kastedilen müminlerin mescitlerde itikâfa girdikleri zaman eşleriyle cinsel ilişkiye girmemidir. Nitekim Resulullah itikâfa girdiği zaman saçını Hz. Aişe annemize tarattığı, yukarıda verdiğimiz hadislerde de görülmüştür.

3.6. Hududullah

Sözlükte *حَدَّ* kelimesinin çoğulu *حُدُودٌ* bir şeyin birbirine karışmasını engellemek için iki şey arasında konulan sınır veya engel anlamına gelmektedir. *حَدَدْتُ كَذَا* belli olan bir sınır koydum denilir.³⁸¹ Terim olarak ise Allah’ın yaptırımını âyetle belirleyip yerine getirilmesi gereken, hak veya cezalara verilen isimdir.³⁸²

Allah Teâlâ’nın açıkladığı bütün hudutlar veya sınırlamalar dört sınıf hâlinde ele alınmıştır. Bunlar şu şekilde açıklanmıştır: Birincisi hükmü kesin olup herhangi bir eksikliği veya fazlalığı kabul etmeyen hudutlar, örnek olarak farz namazlar. İkinci

³⁷⁸ Zuhaylî, *el-Fukhu’l İslami ve Edilletuhu*, II, 695; Bkz., Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, V, 123; Şirbînî, *Muğnil Muhtac İla Marifeti Meâni Elfâzi’l Minhac Ála Metni Minhacit Talibin*, I, 451.

³⁷⁹ Zuhaylî, *age.*, II, 695, bkz., İbrahim b. Muhammed el-Halebî, *Mülteka-el Ebbur*, Trc., Mustafa Uysal, Uysal Yayınevi, Konya, 1974, I, 273.

³⁸⁰ Zuhaylî, *age.*, II, 695.

³⁸¹ İsfehanî, *Mufredâtu Elfâzi’l-Kur’ân*, 221.

³⁸² Ali Bardakoğlu, “Had”, *DİA*, İstanbul, 1996, XIV, 547.

olarak fazlalığı kabul edildiği hâlde eksikliği kabul olmayan hudut, buna da zekât örnek verilir. Üçüncüsü, az olması kabul olunduğu hâlde, üst sınırı korunan hudutlar buna da erkeklerin bir defada dört kadınla evlenmesinin son sınır olduğu, dördüncüsü de azalması ya da çoğalması uygun olan sınırlamalar, örnek olarak nafîle namazlar verilmiştir.³⁸³

Oruç hükümlerinin anlatıldığı Bakara suresinin 187. âyet-i kerimesini itikâf konusunu açıkladıktan sonra âyetin devamı olan *“İşte bunlar Allah’ın çizdiği sınırlardır.”* âyeti hakkında âlimlerin görüşleri ele alınacaktır.

Nesefî, bu âyet hakkında şöyle der: Bu oruç âyetinin başından buraya kadar geçen emir ve yasaklara işaretler. *“İşte bunlar Allah’ın takdir ettiği sınırlardır. Allah’ın belirlediği kurallardır, sakın bunlara muhalefet etmeyin.”* denilmektedir.³⁸⁴

Dahhâk (v. 105/723) ise bu âyet-i kerime hakkında şöyle demiştir: *“İtikâfta iken cinsel ilişkiye girmek, haddi aşır Allah’a karşı gelmektir.”* demiştir.³⁸⁵

Bulaç, âyet-i kerimede geçen *“Allah’ın hudutları”* âyetini şöyle açıklamıştır: Oruç âyetleri çerçevesinde sözü geçen bütün emir ve yasakları ifade eder. Kesin olarak Allah’ın hudutlarına, koyduğu hükümlere riayet edilmelidir.³⁸⁶ Nitekim başka bir âyette şöyle geçer: *“Allah’a ve resulüne karşı çıkılmaz ve koyduğu hududa tecavüz edilmez.”*³⁸⁷ Allah’ın koyduğu sınırlar çerçevesinin ne olduğunu Hz. Peygamber Efendimiz gayet açık ve net bir şekilde açıklamıştır.

إِنَّ الْحَلَالَ بَيِّنٌ، وَالْحَرَامَ بَيِّنٌ، وَبَيْنَهُمَا مُشْتَبِهَاتٌ لَا يَعْلَمُهُنَّ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ، فَمَنْ اتَّقَى الشُّبُهَاتِ
فَقَدْ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ، وَعِرْضِهِ، وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ وَقَعَ فِي الْحَرَامِ، كَالرَّاعِي يَرْعَى حَوْلَ الْجَمَى، يُوشِكُ أَنْ يَقَعَ فِيهِ،
أَلَا وَإِنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ جَمَى، أَلَا وَإِنَّ جَمَى اللَّهِ مَحَارِمُهُ، أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، وَإِذَا
فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ

“Helal olan şeyler belli haram olan şeyler bellidir. Bu ikisinin arasında, halkın birçoğunun helal mi haram mı olduğunu bilmediği şüpheli konular vardır. Şüpheli konularda sakınanlar, dinini ve ırzını korumuş olur. Şüpheli konulardan sakınmayanlar ise gitgide harama dalar. Tıpkı sürüsünü başkasına ait bir arazinin etrafında otlatan

³⁸³ İsfahanî, *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, 221.

³⁸⁴ Nesefî, *et-Teysîr fi't-Tefsîr*, I, 363.

³⁸⁵ Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr fi Tefsîr bi'l Me'sûr*, II, 269

³⁸⁶ Bulaç, *Dirâsâtu'l-Kur'ân*, I, 410.

³⁸⁷ Nisa, 4/14.

çoban gibidir ki onun bu araziye girme tehlikesi vardır. Dikkat edin! Her padişahın girilmesi yasak olan bir arazisi vardır. Unutmayın ki Allah'ın yasak arazisi de haram kıldığı şeylerdir. Şunu iyi bilin ki insan vücudunda küçük bir et parçası vardır. Eğer bu et parçası iyi olursa, bütün vücut iyi olur. Eğer o bozulursa, bütün vücut bozulur. İşte bu et parçası kalptir.”³⁸⁸

Yukarıdaki âlimlerimizin açıklamalarına baktığımızda yüce Allah'ın emrettiği veya yasakladığı belli sınırlar vardır. Bu sınırlar insanoğlunun imtihanda nasıl sebat edeceği veya nasıl hareket edip etmeyeceğini belirler. Ayrıca dünyadaki hayat ikliminin yol haritasını belirlediği de görülmektedir. Nitekim yukarıdaki hadiste de bu yol önümüzde, helal olan kavramlarla haram olanlar bellidir. Bize düşen bunları belirleyip nasıl davranacağımızı bilmek ve ona göre hareket noktamızı belirlemektir.

Râzî'nin *فَلَا تَقْرُبُوهَا* “Onlara yaklaşmayın.” ifadesi hakkında bir sıkıntının olduğunu söylemiş ve bu sıkıntıyı ortadan kaldıracak bir değerlendirme yapmıştır. Dolayısıyla bu duruma iki soru sormuş sonra da bunlara cevap vererek şöyle demiştir:

Birincisi, Allah Teâlâ'nın *هُدُودُ اللَّهِ* âyeti, daha önce geçen hükümlere işaretler. Bu hükümler ise bir kısmı helalliği, bir kısmı da haramlığı ifade etmiştir. Dolayısıyla Allah'ın bu hükümler hakkında “Onlara yaklaşmayın.” emri nasıl olmuştur.

İkincisi ise Allah Teâlâ bir âyetinde *فَلَا تَعْتَدُوا* “İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır, bundan dolayı bunları aşmayın.”³⁸⁹ Miras âyetinde ise *وَمَنْ يُعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ* “Kim de Allah'a ve peygamberine itaatsizlik eder ve sınırlarını aşarsa...”³⁹⁰ buyurmuştur. Burada ise *فَلَا تَقْرُبُوهَا* “Onlara yaklaşmayın!” buyurmuştur. Bu iki açıklamaya bakıldığında Râzî şöyle cevap vermiştir:

Daha önce açıklanan hükümler çoktu ama bu açıklanan hükümlere en yakın olanı “Siz mescitlerde itikâfta iken hanımlara yaklaşmayın.” âyetidir. Bu âyetten önce de “Sonra orucunuzu geceye kadar tamamlayın.” âyeti vardır. Bu da oruç tutana yeme içmenin haramlığını söyler. Bundan sonra da “Allah'ın sizin için yazmış olduğu şeyleri talep ediniz.” âyeti vardır. Bu âyette de kişiye eşinin ve cariyesinden başka kadınlarla cinsel ilişkide bulunmanın haramlığını ifade eder. Bu açıklamaya göre daha önce geçen

³⁸⁸ Buhârî, İman, 40.

³⁸⁹ Bakara, 2/229.

³⁹⁰ Nisa, 4/14.

bu hükümlerin çoğu haram olan sınırları ifade etmiştir. Bundan dolayı Allah Teâlâ تَعَالَى bu hükümlerin çoğu haram olan sınırları ifade etmiştir. Bundan dolayı Allah Teâlâ تَعَالَى “İşte bunlar Allah’ın sınırlarıdır, onlara yaklaşmayın.” buyurmuştur.³⁹¹

Dolayısıyla hududullah kavramı hakkında şunu diyebiliriz: Orucun farz kılınmasıyla Allah Teâlâ’nın belirlediği hükümlerde hudutlar vardır. Bundan dolayı denilebilir ki bu sınırlar insanı teskin eden veya frenleyen yollardır. Bu hükümlere bakıldığında mescitlerde iken eşlerine yaklaşmama, orucu geceye kadar tamamlayıp yiyecek içecekten uzak durma, Allah’ın yazmış olduğu şeylerden istemenin çocuk olduğu ve bundan dolayı zinadan uzak kalma gibi örneklerle bu hudut kavramının gayet anlaşılır olduğu açıklanmaktadır.

³⁹¹ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, V, 123.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ORUCUN FİDYE VE KEFARET İLİŞKİSİ

4.1. Fidyeye

Fidyeye kelimesi, Arapçada şu anlama gelmektedir: Kişiyi bulunduğu zor durumdan kurtarmak için ödenen malî bedel manasına gelmektedir. Terim anlamı ise düşmana esir olmuş kişileri kurtarmak için verilen bedel. Bir de oruç ve hac ibadetlerinin yapılması esnasında yaşanan birtakım sıkıntılardan dolayı verilen malî yükümlülük.³⁹² Bu yükümlülük, âyet-i kerimede şöyle gelmektedir:

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامٍ مَسْكِينٍ

“Orucu tutmakta zorlananlar için bir yoksulun (günlük) yiyeceği kadar fidye yeterlidir.”

Fidyeye, fakir olan birinin bir günlük yiyeceğidir. Âlimler, bunun miktarını buğday, arpa ya da hurmadan bir müd olarak açıklamışlardır.³⁹³

İçinde olduğu durum ve şartlara göre oruç tutamayan veya oruç tuttuğu zaman çalışmak zorunda kalan işinden ayrılacağından korkan kişiler, bu zor durumdan kurtulmak için oruç yerine fidye verebilir.³⁹⁴

İslâm'ın ilk başlarında herhangi bir sıkıntısı olmadığı halde oruç tutmayıp fidye verebilirlerdi. Çünkü oruç yeni farz olmuş bundan dolayı oruca alışamadıkları için sıkıntı ve açlık çekiyorlardı. Dolayısıyla bu durum, onlara bir kolaylık olduğu alışınca kadar oruç yerine fidye vermeleri onlar için bir ruhsat oldu. Daha sonra

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ

“Artık sizden kim bu aya yetişirse onu oruçlu geçirsin.” âyeti ile bu serbestlik kaldırılmış oldu.³⁹⁵ Bu durum hadis-i şerifte şöyle gelmektedir:

حدثني عمرو بن سواد العامري أخبرنا عبد الله بن وهب أخبرنا عمرو بن الحارث عن بكير بن الأشج عن يزيد مولى سلمة بن الأكوع عن سلمة بن الأكوع رضي الله عنه أنه قال كنا في رمضان على عهد رسول

³⁹² İsfahanî, *Mufredâtu Elfâzî'l-Kur'ân*, 627; Salim Ögüt, “Fidyeye”, *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, 55.

³⁹³ Cengiz Kallek, “Müd”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI, 457.

³⁹⁴ Karaman, vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, I, 278.

³⁹⁵ Neseî, *Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't Te'vil*, I, 105.

اللّٰهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ شَاءَ صَامٍ وَمِنْ شَاءَ أَفْطَرَ فَافْتَدَى بِطَعَامِ مَسْكِينٍ حَتَّى أَنْزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةَ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمْ الشَّهْرَ فَلْيَصِمْهُ

“Bana Amr b. Sevvâd EI-Amiri rivayet etti. (Dedi ki) Bize Abdullah b. Vehb haber verdi. (Dedi ki) Bize Amr b. Haris, Bukeyr b. Eşce'den, o da Selemetü'bnü Ekvâ'nın azatlısı Yezîd'den, o da Selemetü'bnü Ekva'dan (Radiyahû anha) naklen haber verdi ki şöyle demiş: Resulullah (s.a.v) devrinde Ramazan'da dileyen oruç tutar, dileyen tutmaz da bir fakir doyuracak fidye verirdi. Nihayet şu âyet-i kerime nazil oldu: ‘Sizden her kim bu aya yetişirse onun orucunu tutsun.’”³⁹⁶

“Sizden Ramazan ayına yetişenler o ayda oruç tutsun.” âyetinden önce sahabelerden isteyen oruç tutup istemeyen de oruç yerine fidye veriyordu. Bu âyet gelince önceki hüküm neshedilip sadece hasta ve yaşlılar için bir kolaylık olarak kaldığı rivayetlerde geçmektedir.³⁹⁷

Hastalık, yaşlılık vb. durumlarda oruç tutmakta zorluk çekenlere bir fakirin yiyeceği kadar fidye vermeleri gerekiyor. “Sizden kim ramazan ayına ulaşırsa o ayda oruç tutsun.” âyetinin inmesiyle oruç tutmaya gücü olanların fidye vermesinin câiz olmadığı hakkında âlimler arasında ittifak vardır.³⁹⁸

Âlimler fidye kavramını daha geniş tutarak hamile ve emzikli kadınlar hakkında hasta ve yolcuya kıyas yapmışlar ve Hz. Peygamber'den gelen şu hadis-i şerifi delil olarak getirmişlerdir:

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى وَضَعَ عَنِ الْمَسَافِرِ الصَّوْمَ وَشَطْرَ الصَّلَاةِ، وَعَنِ الْحَامِلِ أَوْ الْمُرْضِعِ الصَّوْمَ أَوْ

الصِّيَامِ

“Allah Teâlâ, yolcudan orucu ve namazın yarısını kaldırmıştır, hamileve emzikli kadınlarda da orucu kaldırmıştır.”³⁹⁹

Dört mezhep imamına göre hamile ve emzikli kadınların oruç yemeleriyle ilgili görüşleri şöyledir:

³⁹⁶ Müslim, Siyam, Hadis No: 1164, III, 349; İbn Kesir, *Tefsir'ül-Kur'ân'il-Azîm*, I, 220.

³⁹⁷ Kurtubî, *el-Câmiu'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, III, 146.

³⁹⁸ Kurtubî, *el-Câmiu'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, III, 146.

³⁹⁹ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *el-Câmiu's-Sahih*, Daru't-Tasili, Beyrut, 2016, Siyam, 21; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *el-Câmiu's-Sahih*, Dâru't-Tasili, Beyrut, 2014, Siyam, 12.

Hanefî Mezhebine göre hamile ve emziren kadınlar oruç tuttıkları zaman hem kendisinin hem de çocuğun zarar görmesinden korkarsa, oruçlarını yemeleri ya da hiç tutmamaları caiz olur. Bu durumdan kurtuldukları vakit bu yedikleri oruçların kazasını yapmaları gerekir ayrıca fidye vermeleri de gerekmez.⁴⁰⁰

Şafî mezhebine göre ise hamile ve emziren kadınlar oruç tuttıkları vakit, kendisi ve çocuğuna zarar gelmesinden korkarsa oruçlarını yiyebilir. Bunun için kaza etmeleri gerekir. Ayrıca çocuklarına zarar gelmesinden korkarlarsa fidye vermeleri gerekir.⁴⁰¹

Malikî mezhebine göre hamile ve emziren kadınlar, çocuğun öz annesi olsun ya da olmasın, oruç tuttıkları vakit kendisinin ya da çocuğunun veya her ikisinin hasta olmasından korkarlarsa bunların, oruçlarını yemeleri sonra kaza etmeleri gerekir.⁴⁰²

Hanbelî mezhebine göre de hamile ve emziren kadınlar diğer mezhepler gibi hem kendilerine hem de çocuklarına bir zararın gelmesinden korkarlarsa, bunlar oruçlarını yiyip sonra kaza etmeleri gerekir fidye vermeleri gerekmez. Ama diğer mezheplerden farklı olarak, yalnız çocuğa bir zararın gelmesinden korkarlarsa oruçlarını yemeleri veya hiç tutmamaları caiz olur. Bundan dolayı oruçlarını kaza etmeleri, tutamadığı günler içinse fidye vermeleri gerekir.⁴⁰³

Fidye konusunda yaşlı olan kimselere gelince, mezhep imamlarına göre onlar hakkındaki görüşler şu şekildedir:

Oruç tutmakta zorlanan çok yaşlıların oruç tutmamaları ittifaken caizdir ve oruçlarını kaza etmeleri de gerekmemektedir. Bunlar her gün için bir yoksulu doyuracak kadar fidye vermeleri gerekmektedir. Şu âyet-i kerimeyi delil getirmişlerdir: “*Oruç tutmaya gücü yetmeyenlerin bir fakiri doyuracak kadar fidye vermeleri gerekir.*”⁴⁰⁴

Hastalığın ağır olan ve her gün kötüye giden hastalar da yaşlılar gibi değerlendirilmiştir. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “*Allah sizin için dinde bir*

⁴⁰⁰ Cezîrî, *el-Fıkh' Âle'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, I, 521, Bkz., İbn-i Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, II, 158; Kurtubî, *el-Câmiu'li-Ahkâmi'l-Kur'an*, III, 146.

⁴⁰¹ Cezîrî, *age.*, I, 521, Bkz., İbn-i Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, II, 166; Kurtubî, *el-Câmiu'li-Ahkâmi'l-Kur'an*, III, 146.

⁴⁰² Cezîrî, *age.*, I, 521, Bkz., İbn-i Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, II, 166; Kurtubî, *el-Câmiu'li-Ahkâmi'l-Kur'an*, III, 146.

⁴⁰³ Cezîrî, *age.*, I, 521, bkz., İbn-i Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, II, 166;

⁴⁰⁴ Kurtubî, *el-Câmiu'li-Ahkâmi'l-Kur'an*, III, 146.

güçlük yapmamıştır."⁴⁰⁵ Ancak Ramazan'da oruç tutamıyor ve başka bir zamanda tutuyorsa, Ramazan'da tutamadığı oruçları kaza etmeleri farzdır, fidye vermeleri gerekmez.⁴⁰⁶

Günümüzde ağır işlerde çalışan dökümcü, maden, beton ve yol işçisi vs. kimselerin de "*orucunu tutmakta zorlananlar*" sınıfına girebileceği hükmü birçok âlim tarafından kabul edilmiştir. Bunlar da sıkıntı çektikleri vakit oruç yerine fidye verebilirler demişlerdir.⁴⁰⁷

Oruçta fidye verilmesi durumunda olanların oruç tutmalarının daha hayırlı bir eylem olduğu âyetle belirtilmektedir.

فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

"*Bir iyiliği mecbur olmadan yapan için bu (yaptığı) iyidir. Ama orucu tutmanız - bilerseniz- sizin için daha hayırlıdır.*"⁴⁰⁸

"*Kim içinden gelerek bir hayır yaparsa bu onun için daha hayırlıdır.*" Râzî, iki yorumda bulunarak şöyle izah etmeye çalışmıştır:

Birincisi, bu âyet birden fazla fakiri doyurmak manasındadır. İkincisi de bir fakiri, vacip olan fidye miktarından daha fazlasını yedirmek anlamına da gelmektedir.⁴⁰⁹

Zuhrî ise bu âyet-i kerimeyi cem şeklinde yorumlamıştır: "*Kim hem fidye verir hem de orucu kaza ederse, bu onun için daha hayırlıdır.*"⁴¹⁰

Allah Teâlâ'nın وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ "*Orucunuzu tutmanız, sizin için daha hayırlıdır.*" âyeti hakkında birkaç yorum yapılmış olup bunlar, maddeler hâlinde şöyle gelmiştir: Bu âyetin, sadece oruç tutabilecek olanlara hitap etmesi ihtimali olduğunu buna göre âyetin takdirinin şöyle geldiğini söylemişlerdir:

"*Ey oruç tutabilecek kimseler veya orucu güçlükle tutup meşakkatleri göğüsleyenler, oruç tutmanız fidye vermenizden daha hayırlıdır.*"

⁴⁰⁵ Bakara,2/185.

⁴⁰⁶ Sabuni, *Revaiül-Beyan Tefsiru Âyati'l-Ahkam Mine'l-Kur'ân*, I, 198.

⁴⁰⁷ Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tûnisî *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru't Tunusiyye, Tunus, 1984, II, 175.

⁴⁰⁸ Bakara, 2/184.

⁴⁰⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, V, 88.

⁴¹⁰ Râzî, *age*, V, 88

Bu âyetin daha önce geçen; hasta, yolcu ve orucu zor tutan kimselere bir hitap olma ihtimali vardır. Râzî'ye göre bu görüş daha iyidir. Çünkü ifade geneldir. Bu ifadenin *الَّذِينَ يُطِيفُونَ* *وَعَلَى* sözüne bitişik açıklanmasından ötürü, bu hükmün sadece onlarla ilgili olması gerekmemektedir. Çünkü lafız genel anlam ifade etmektedir. Bu durumda şu âyete takdir yapılmıştır:

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ

“Sizden kim hasta veya yolcu olursa, diğer günlerden o günler sayısınca oruç tutması gerekir.” âyetinde kişi orucunu yediğinde, yediği günler sayısınca orucunu kaza etmesi gerekir şeklinde bir takdir yapılmıştır.⁴¹¹

Allah Teâlâ *وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ* hitabının başına atfetme ihtimali vardır. Buna göre bu ifadenin anlamı şöyle olabilir. “Size oruç tutmanız farz kılındı ve sizin oruç tutmanız daha hayırlıdır.”

Cenâb-ı Hakk'ın *إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ* “eğer bilerseniz” hitabı hakkında şöyle bir açıklama yapılmıştır: Allah'ı bilen kimsenin, mutlaka kalbinde şu âyet-i kerime bulunur:

إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ

“Allah'tan, kulları içinde ancak âlimler korkar. Şüphesiz Allah aziz ve affedicidir.”⁴¹² emrinde mutlaka bir Allah'tan çekinme korkusu bulunur. Buna göre Allah'u Teâlâ âyet-i kerimede, “ilim” masterından olan *تَعْلَمُونَ* fiilini zikretmiş ve bununla kendisinden korkulmasını söylemiştir. Korkan kimse tedbirli olmayı öğrenir. Tedbir ise orucu tutmadadır. Buna göre âyette şu kastedilmiş olabilir: “Eğer Allah'ı bilip ondan korkarsanız, oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.”⁴¹³

Yukarıda zikredildiği üzere müminlerin Ramazan ayında oruç ibadetini yerine getirdikleri zaman karşılarında çıkabilecek hastalık, yolculuk vb. durumlara Allah Teâlâ'nın müminlere fidye ruhsatı vererek, bu meşakatlere karşı ferahlık bahsettiğini görülmektedir.

⁴¹¹ Râzî, *age.*, V, 88.

⁴¹² Fatır, 35/28.

⁴¹³ Râzî, *age.*, V, 88.

4.2. Kefaret

Örtmek manasına gelen “kefir” kelimesi çoğulu kefarete, sözlükte özür veya günahı saklayan, ortadan kaldıran şey manasına gelmektedir.⁴¹⁴ Aynı kökten olan kefare fiili, Kur’ân-ı Kerim’de günahları saklamak veya örtmek manasında kullanılmıştır.⁴¹⁵ Allah Teâlâ bazı özür ve günahları birtakım araçlarla bağışlayıp örttüğünden, bu araçlardan her birine “kefarete” denilmiştir.⁴¹⁶ Âyet-i kerimede de iyiliklerin kötülükleri sildiği haber verilmektedir. “*Şüphesiz ki iyilikler kötülükleri yok eder.*”⁴¹⁷

Terim olarak ise kefarete ifadesi sözlük manasına yakın olarak, oruç veya yeminin yerine getirilmemesi, eşlerin boşanması yani ziharda, hacda olan hatalarda ve hata ile öldürmelerde, Allah Teâlâ’ya günahını affettirmek amacıyla kabul edilen ibadet niteliğindeki davranışlardır.⁴¹⁸

Orucun kefaretle olan ilişkisini şu âyet-i kerimelerde görülmektedir:

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ...

“*Fakat içinizden biri hasta ise veya başından bir rahatsızlığı varsa (turaşını olup) oruç veya sadaka yahut kurban olarak bir fidye ödesin...*”⁴¹⁹ Hac ibadetinde başına gelen hastalık vb. veya yaptığı bir hatadan dolayı oruç, sadaka ve kurban kesme kefareti emredilirken bunları yerine getimeyen olursa da akabinde gelen emirler şunlardır:

فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ

“*Bulamayan ise hac sırasında üç gün, döndükten sonra da yedi gün yani tam on gün oruç tutmalıdır...*”

وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعْمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدِيًّا بِأَلْغِ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ

طَعَامٌ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلٌ ذَلِكَ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ

⁴¹⁴ İsfehani, *Mufredâtu Elfâzî'l-Kur'ân*, 717; İbrahim Mustafa, vd., *Mu'cemu'l-Vasit*, 792; İbrahim Paçacı, vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, Ankara, 2007, 368; Mehmet Katar, “Kefarete” *DİA*, Ankara, 2002, XXV, 177.

⁴¹⁵ Âl-i İmran, 3/198; Maide, 5/45; Muhammed, 47/2.

⁴¹⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, Kaya Matbaacılık, İstanbul, 1997, 303.

⁴¹⁷ Hud, 11/114.

⁴¹⁸ İsfehani, *Mufredâtu Elfâzî'l-Kur'ân*, 717; Paçacı, *Dini Kavramlar sözlüğü*, 370.

⁴¹⁹ Bakara,2/196.

“Sizden kim böyle bir hayvanı kasten öldürürse öldürdüğüne denk bir evcil hayvanı ceza olarak öder. Bunu -Kâbe’ye ulaştırılacak bir kurbanlık olmak üzere- aranızdan adalet sahibi iki kişi takdir eder. Yahut o kişi, yoksulları doyurarak veya ona denk olacak kadar oruç tutarak bir kefaret öder ki böylece yaptığı filin vebalini tatmış olsun.”⁴²⁰ âyet-i kerimelerde görüldüğü üzere hacda yapılan bir hatadan dolayı oruç tutulması emredilmiştir.

Kefaretle ilişkisi olan ikinci âyet ise yeminle alakalı olan şu âyet-i kerimedir:

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّعْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَوْ هَلْيُكْمُ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ

“Allah sizi kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerden ötürü sorumlu tutmaz, fakat bilerek ettiğiniz yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Bunun da kefareti, ailenize yedirdiğinizin ortalama seviyesinden on fakire yedirmek yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Buna imkân olmayan ise üç gün oruç tutmalıdır.”⁴²¹ Âyet-i kerimede görüldüğü üzere yeminle alakalı oluşan bir aksaklıktan dolayı kefaret olarak fakirlere yedirmeyi veya giydirmeden sonra üç gün oruç tutulması emredilmiştir.

Kefaretle bağlantısı olan üçüncü âyet ise ziharla olan bağlantısıdır. Zihar İslâm’dan önce Cahiliye Dönemi’nde Araplarda meşhur olan bir boşanma şeklidir. Nitekim konu hakkında inen âyet şöyledir:

وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّ ذَلِكُمْ تُوعَظُونَ بِهِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّ فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فِإِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا

“Karılarına zihar yapıp da sonra dediklerinden dönenlerin, onlarla temas etmeden önce bir köle azat etmeleri gerekir. Size öğütlenen işte budur. Allah yapıp ettiklerinizden tamamen haberdardır. Buna imkân bulamayan, temastan önce peş peşe iki ay oruç tutar. Buna gücü yetmeyen altmış fakiri doyurur.”⁴²² Âyetin zihar kefaretiyle olan bağlantısına bakıldığında yapılan bir zihar olayından pişman olup tekrar eşiyile beraber olmak isteyen biri hakkında kefaret olarak köle azat edecektir. Bunu yerine getiremeyen iki ay oruç veya altmış fakiri doyurma emredilmiştir.

⁴²⁰ Maide,5 /95.

⁴²¹ Maide, 5/89.

⁴²² Mücadele, 58/3-4.

Orucun kefaretle bağlantısı olan dördüncü âyet ise katil kefaretidir. İslâm'da kasten adam öldürme haram olmuş ve insanın canı müşerref kılınmıştır. Nitekim konu hakkında nazil olan âyet şöyledir:

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَّةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَّةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامٌ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا

“Yanlışlıkla olması dışında, bir müminin bir mümini öldürmeye hakkı olamaz. Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin mümin bir köle azat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir ancak ölünün ailesi diyeti bağışlarsa o başka. Öldürülen, mümin olmakla birlikte size düşman olan bir topluluktan ise mümin bir köle azat etmek lazımdır. Eğer kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine teslim edilecek bir diyet vermek ve mümin bir köleyi azat etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin Allah tarafından tövbesinin kabulü için iki ay peş peşe oruç tutması lazımdır. Allah her şeyi bilmektedir, hikmet sahibidir.”⁴²³ Âyet-i kerimede zikredildiği üzere öldürülen biri hakkında kefaret olarak köle azadı, diyet ve iki ay aralıksız oruç tutmak emredilmiştir.

4.2.1. Hac İbadetinde Kefaret Orucu

Sözlükte, Allah'a dönmek, günahlardan temizlenmek, hak yolunda zorluklarla başa çıkmak ve dinin emirlerine yönelmek anlamında kullanılmıştır.⁴²⁴

Terim olarak ise dinen zengin olan her müslümanın belirlenmiş vakitte Kâbe, Arafat, Müzdelife ve Minâ'da olan ibadetleri yerine getirmeyi ifade eder.⁴²⁵

Hac ya da umre yapmak için ihrama giren kişi, daha önce kendisine mübah olan şeyleri, ihram süresince kendisine yasak olmuş olur. İhram yasaklarını işlemek cezayı gerektirmiştir.⁴²⁶ Nitekim âyet-i kerimede şöyle gelmektedir:

⁴²³ Nisa, 4/92.

⁴²⁴ İsfahanî, *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur'an* 219; Bkz., İbrahim Paçacı, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, 210.

⁴²⁵ Kemâleddîn Muhammed b. Abdülvâhid, es-Sivâsî, *Fethu'l-Kadîr Alâ'l-Hidâye Şerhu Bidayeti'l-Mübeddî*, Thk., Abdürrazak Galib el-Mehdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, II, 411; Bkz., İrfan Yücel, “Hac ve Ümre”, *İlmihal-İ-İman ve İbadetler*, TDV Yayınları, I, 511; İsmail Karagöz, Mehmet Keskin, Halil Altuntaş, *Hac İlmihali*, DİB Yayınları, Ankara, 2004, 19.

⁴²⁶ Karagöz vd., *Hac İlmihali*, 144.

الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفَعَّلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ وَتَرَوُودُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ النَّقْوَى وَانْقُونِ يَا أُولِي الْأَبَابِ

“Hac bilinen aylardadır. Kim o aylarda hacca karar verip niyet ederse, bilsin ki hac sırasında kadına yaklaşmak, günaha sapmak ve tartışıp çekişmek yoktur. Ne hayır işleseniz Allah onu bilir. Azık edinin; kuşkusuz azığın en hayırlısı takvadır. Öyleyse bana saygı duyun, ey akıl sahipleri!”⁴²⁷

Hac da kendini tutup herhangi bir hata işlemeyen biri hakkında Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

مَنْ حَجَّ فَلَمْ يَرْفُثْ وَلَمْ يَفْسُقْ رَجَعَ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ .

“Kim hac yapar da cinsel ilişkide bulunmaz, kötü söz söylemez ve günah işlemezse annesinden doğduğu günkü gibi döner.”⁴²⁸

Yüce Allah, hac da işlenen bir hatadan veya bir özürden dolayı şöyle buyurur:

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ .

“Fakat içinizden biri hasta ise veya başından bir rahatsızlığı varsa (tıraşını olup) oruç veya sadaka yahut kurban olarak bir fidye ödesin.”⁴²⁹

Bu âyet-i kerimenin, hac ayında Ka’b b. Ucre (r.a) hakkında nazil olduğu söylenmiştir. Konuyla alakalı rivayet şöyledir:

عن كعب بن عجرة رضي الله عنه قال أتى علي النبي صلى الله عليه وسلم زمن الحديبية، والقمل يتناثر على وجهي، فقال: أبؤذيك هوام رأسك قلت: نعم، قال: فاحلق، وصم ثلاثة أيام، أو أطعم سنة مساكين، أو انسك نسيسة

Hudeybiye Barışı sırasında Hz. Resulullah yanıma geldi. Başımdaki bitler yüzüme dağılıyordu. Bana; “Başındaki bitler seni rahatsız ediyor mu?” diye sordu. Ben evet deyince, “Tıraş ol, üç gün oruç tut veya altı fakiri doyur yahut bir kurban kes.”⁴³⁰ buyurdu. Yukarıdaki âyet-i kerime ve hadiste anlaşılacağı üzere hacda oluşan hastalık vb. durumlardan dolayı Allah Teâlâ, kulu muhayyer bırakmış, bu durumda ister oruç

⁴²⁷ Bakara, 2/197.

⁴²⁸ Buhârî, Hac, 9.

⁴²⁹ Bakara, 2/196.

⁴³⁰ Buhârî, Hudeybiye Gazvesi, 5.

tutar ister kurban yahut bunların yerine sadaka verir. Bu kolaylıklarla insanın yaptığı hatasından dolayı telafi fırsatı verilmiştir.

Âyet-i kerimenin devamında oruçla ilgili şöyle buyrulur:

فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامًا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ
وَسَبْعَةَ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ
الْعِقَابِ

“Güvenlikte olduğumuzda hacdan önce umre yapan kişi, gücünün elverdiği türden bir kurban kessin. Bulamayan ise hac sırasında üç gün, döndükten sonra da yedi gün yani tam on gün oruç tutmalıdır. Bu, ailesi Mescid-i Haram civarında oturmayanlar içindir. Allah’ın buyruğuna saygılı olun ve bilin ki Allah’ın cezalandırması çok şiddetlidir.”⁴³¹

“Her kim hac günlerine kadar umre yaparak sevaptan yararlanmak isterse” yani hac zamanı gelmeden önce, umre yaparak bununla da Allah’a yakınlaşmak isterse ya da her kim hac vaktinde kendisi için haram olan şeyleri zamanı gelmeden önce umre yapmak isterse, “...kolayına gelen bir kurban kesmesi gerekir.”⁴³²

“Kurban bulamayan kimse de hac sırasında üç gün” oruç tutar. Bunun vakti bir tanesi umrenin ihramı öbürü de hac ihramı olan iki ihram arasındaki vakittir. “ve memleketinize döndüğünüzde de...” yani Minâ’dan ayrıldığınızda hac ile ilgili tüm menasikleri bitirip ülkenize döndüğünüzde de “yedi gün olmak üzere toplam on gün oruç tutarsınız.”⁴³³

Dolayısıyla yukarıda tefsiri yapılan âyet-i kerimenin fikhî açıklaması şöyledir: Temettü ya da kırân haccı yapanların, farklı nedenlerden ötürü temettü ve kırân kurbanı kesme olanağı bulamayanlar, üç gün hac yaptığı sırada, yedi gün de hac ibadetinden sonra toplam on gün oruç tutarlar.⁴³⁴

Hacla ilgili ihramda yasak olan bir fiilden dolayı yapılan bir kusur veya hatadan dolayı verilen oruç cezası verildiği gibi ihramlıyken harem bölgesi içerisinde herhangi

⁴³¹ Bakara, 2/196.

⁴³² Kurtubî, *el-Câmiu’li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, III, 290.

⁴³³ Nesefî, *Medarikü’t Tenzi’l-ve Hakaiku’t-Te’vil*, I, 169.

⁴³⁴ Yücel, “Hac ve Ümre”, *İlmihal-I-İman ve İbadetler*, I,558; Bkz., Kurtubî, *el-Câmiu’li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, III, 290.

bir canlıya zarar verilmesi halinde de bir oruç cezası verilmektedir. Nitekim bu konudaki âyet-i kerime şöyledir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ
مِنَ النَّعْمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدِيًّا بِأَلِغِ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةً طَعَامًا مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلٌ ذَلِكَ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ

“Ey iman edenler! İhramda iken av hayvanlarını öldürmeyin. Sizden kim böyle bir hayvanı kasten öldürürse öldürdüğüne denk bir evcil hayvanı ceza olarak öder. Bunu -Kâbe'ye ulaştırılacak bir kurbanlık olmak üzere- aranızdan adalet sahibi iki kişi takdir eder. Yahut o kişi, yoksulları doyurarak veya ona denk olacak kadar oruç tutarak bir kefarete öder ki böylece yaptığı fiilin vebalini tatmış olsun.”⁴³⁵

İzzet Derveze, (v.1405/1984) konu hakkında şöyle demiştir: Bu âyet-i kerimede kişi ihramdayken herhangi bir av hayvanını öldürmesi yasaklanmıştır. Böyle bir hataya yeltenenler için kefarete hükmü getiriliyor. Bu kefarete de Kâbe'nin yanında avlanan hayvana denk bir hayvanı kurban olarak kesip fakirlerin doyurulması ya da buna denk olacak şekilde oruç tutmak olarak açıklanmıştır.⁴³⁶

İmam Şafiî, kişi av hayvanı öldürdüğü vakit, bu kimse üç şey arasında serbest olduğunu söylemiştir. İsterse, ceza olarak bedelini verir ya da bu bedelle yiyecek alıp sadaka olarak dağıtır, istiyorsa da oruç tutar.⁴³⁷

Dolayısıyla her iki açıklamaya baktığımızda hacıların harem bölgesi içerisinde herhangi bir av hayvanını avlamaları yasak edilmiştir. Bu yasağı çiğneyen caydırıcı bir ceza vermek zorundadır. Bu cezalar arasında oruçta yer almaktadır.

4.2.2. Yemin Kefareti Orucu

Sözlükte, sağ el, sağ taraf, manasına gelen yemîn, çoğulu eymân olarak gelmiştir. Terim olarak ise kişinin başkalarını ikna etmek için Allah'ın ismini veya sıfatını anarak söyleyeceği sözü kararlı kılmak için uygulanır. Kelimenin kök manasına inerek tarafların karşılıklı anlaşarak sağ ellerini uzatmalarından dolayı yeminin bu anlama geldiği de söylenmiştir.⁴³⁸

⁴³⁵ Maide, 5/95.

⁴³⁶ Derveze, *et-Tefsirü'l Hadîs*, VII, 179.

⁴³⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XII, 101.

⁴³⁸ Cürcanî, *Mu'cemu'l-Ta'rifât*, 29; Bkz., Ertuğrul Boynukalın, “Yemin”, *DİA*, İstanbul, 2013, XLIII, 417.

Üç çeşit yemin bulunmaktadır: Yemin-i Gamûs: Geçmiş ya da şimdiki zamana ait kasten yalan yere yemin etmektir. Böyle bir yeminin günahı büyük olduğu için tövbe istiğfar gerekmele birlikte bu çeşit bir yeminin kefareti de yoktur.⁴³⁹

Yemin-i Lağv ise şöyledir: Yanlışlıkla yapılan bir yemindir. Âlimler bu çeşit bir yemin için kefareti gerekmediğini söylemişlerdir. Bu yemine kasıt olmadığı için bağışlanacağı umulur.⁴⁴⁰

Yemin-i Mün'akide: Geleceğe ait bir işi yapıp ya da yapmamak için yapılan yemindir. “*Vallahi şu işi yapmayacağım.*” veya “*Vallahi şu işi yapacağım.*” gibi bu çeşit bir yemini yerine getirmezse kefareti gerektirir.⁴⁴¹ Bu noktada yüce Allah, yemin eden kişiler hakkında şöyle buyurur:

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ.

“*Allah sizi kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerden ötürü sorumlu tutmaz fakat bilerek ettiğiniz yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Bunun da kefareti, ailenize yedirdiğinizin ortalama seviyesinden on fakire yedirmek yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Buna imkânı olmayan ise üç gün oruç tutmalıdır. Yemin ettiğinizde (bozarsanız) yeminlerinizin kefareti işte budur. Yeminlerinize bağlı kalın. Allah âyetlerini sizin için bu şekilde açıklıyor ki şükredesiniz.*”⁴⁴²

Allah Teâlâ'nın adını maksatsız olarak boş yere anmaktan dolayı Allah katında bir mesuliyet olmasa da bu anlamda gereksiz alışkanlık yeminin özelliğini bozar. Yalan yere yemin etmek çok ağır bir mesuliyettir. İmam Şafî'ye göre böyle bir yeminden dolayı kefareti gerektirir.⁴⁴³

Yemin eden ve yeminini bozan kişiye şu kefaretlere gerekir: Yemek yedirmek veya giydirmek, köle azat etmek, bu ikisini yapamayan üç gün oruç tutmaktır. Bu üç sınıftan birini maddi anlamda gücü yetmezse üç gün oruç tutması vaciptir denilmiştir.

⁴³⁹ Lütfi Şentürk, Seyfettin Yazıcı, *İslâm İlmihali*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, 343; Bkz., İbn Arabî, *el-Câmiu 'li-Ahkâmi'l-Kur'an*, II, 148.

⁴⁴⁰ İbn Arabî, *el-Câmiu 'li-Ahkâmi'l-Kur'an*, II, 146.

⁴⁴¹ Şentürk, *İslâm İlmihali*, 347; Bkz., Mahmut Toptaş, *Kur'an'ı Kerîm Şifa Tefsiri*, Cantaş Yayınları, İstanbul, 2008, II, 474.

⁴⁴² Maide, 5/89.

⁴⁴³ Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, II, 332.

Bu sırada hastalık veya benzeri bir durumla karşılanırsa iyileştiğinde tekrar oruçlarını tutar. Oruçların peş peşe olması şart değildir. Farklı günlerde caiz olduğu gibi art arda da tutulur.⁴⁴⁴

Dolayısıyla her insan başıboş olmadığı gibi söylediği sözlerden de lüzumsuz konuşmayacağı, bunlardan sorumlu olacağı anlaşılmaktadır. Bundan dolayıdır ki mümin, sıfatı gereği konuştuğunda doğru konuşur, yemin etmişse yeminini yerine getirir. Olur da yeminini bozarsa, ceza olarak kefaretle sorumlu olur. Bur da yine İslâm'ın engin rahmeti karşımıza çıkmakta, ilk önce muhtaç sahiplerinin yedirilmesi, giydirilmesi, eğer durumu iyiyse köle azat edilmesi bunlara gücü yetmezse üç gün oruç tutulması âyet-i kerimede geçmektedir.

4.2.3. Zıhar (Boşama) Kefareti Orucu

Sözlükte, zahr veya zıhar ifadesi sırt, arka, yüzey gibi manalara gelmektedir. Terim olarak ise kocanın, eşini kendisine haram kılmak amacıyla karısının herhangi bir uzvunu kendisine haram olan yakınına benzetmesidir.⁴⁴⁵

Cahiliye Dönemi'nde erkekler eşlerini boşamak istedikleri zaman eşlerini annelerine benzeterek bu yolla eşlerini boşarlardı. Böyle bir boşanmayla eşlerini dönülmez bir yola koyduklarından eşlerini mağdur etmiş olurlardı. İslâm böyle bir uygulamayı yani “zıhar” yoluyla boşanmayı kaldırdı. Bununla ilgili âyet-i kerimenin inmesine sebep olan olay şu şekildedir.

قالت عائشة رضي الله عنها: تبارك الذي وسع سمعُه كلَّ شيءٍ ، إني لأسمعُ كلامَ حوْلَةِ بنتِ ثعلبةٍ ويخْفَى عليَّ بعضُه ، وَهِيَ تَشْتَكِي رَوْجَهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهِيَ تَقُولُ : يَا رَسُولَ اللَّهِ ، أَكَلْتُ شَبَابِي ، وَنَثَرْتُ لَهُ بَطْنِي ، حَتَّى إِذَا كَبُرْتُ سَيْئِي ، وَانْقَطَعَ وَدِّي ، ظَاهِرَ مَيِّي ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَشْكُو إِلَيْكَ ، فَمَا يَرْحُتْ حَتَّى نَزَلَ جِبْرَائِيلُ بِهَؤُلَاءِ الْآيَاتِ : قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي رَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ

Hz. Aişe anlatıyor: “Her şeyi işiten Allah Teâlâ yüceler yücesidir. Şüphesiz ki ben, Sa’lebe’nin kızı Havle’nin konuştuklarını duyuyor fakat bir kısmını anlayamıyordum. O, kocasını Resulullah’a şikâyet ediyor ve şöyle diyordu: Ey Allah’ın resulü, o benim gençliğimi tüketti. Ben ona çocuk verdim. Yaşım ilerleyip çocuktan kesilince bana zıhar yaptı. Ey Allah’ım şikâyetimi sana yapıyorum. Kadın (böyle demeye devam edip) henüz oradan ayrılmadan nihayet Cebrail (a.s.) şu âyetleri indirdi:

⁴⁴⁴ Seyyid Sâbık, *Fıkhu’s Sünnne*, Mektebetu’l- Abiyan, Kahire, 1999, II, 61.

⁴⁴⁵ Cürcanî, *Mu’cemu’l-Ta’rifât*, 122; Ahmet Yaman, “Zihâr”, *DİA*, İstanbul, 2013, XLIV, 387.

(Ey Muhammed!) Kocası hakkında seninle tartışan ve hâlini Allah Teâlâ'ya arz eden kadının sözünü Allah şüphesiz işitti ve Allah ikinizin karşılıklı konuşmanızı işitir."⁴⁴⁶

Bunun devamında bir diğer rivayet şöyledir: "Hz. Peygamber ona, 'Senin durumunla ilgili, şu anda söyleyebileceğim bir şey yok.' dedi. Yine diğer bir rivayete göre Hz. Peygamber ona, 'Sen kocana haram oldun.' demiştir. Bunun üzerine Havle, 'Ya Resulullah o talak ve boşanmadan bahsetmedi. O, çocuklarımın babasıdır. Çok sevdiğim insandır.' dedi. Yine Peygamber 'Sen ona haram oldun!' dedi. Bunun üzerine kadın, 'İhtiyacım ve içimden geçenleri Allah'a arz ediyorum.' dedi. Hz. Peygamber her seferde 'Sen ona haram oldun.' dedikçe o, üzüyor ve Allah'a niyazda bulunuyordu. Böyle bir durumda iken, Hz. Peygamber'in yüzü değişti bu âyet-i kerime nazil oldu."⁴⁴⁷

*"Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a yakınan kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah sizin karşılıklı konuşmanızı işitiyordu. Çünkü Allah her şeyi işitmekte ve görmektedir. İçinizden karılarına zihar yapanların hanımları asla onların anaları değildir. Onların anaları sadece, kendilerini doğuran kadınlardır. Gerçek şu ki onlar çirkin ve asılsız bir söz söylüyorlar. Şüphesiz Allah affedicidir, bağışlayıcıdır. Karılarına zihar yapıp da sonra dediklerinden dönenlerin, onlarla temas etmeden önce bir köle azat etmeleri gerekir. Size öğütlenen işte budur. Allah yapıp ettiklerinizden tamamen haberdardır. Buna imkân bulamayan, temastan önce peş peşe iki ay oruç tutar. Buna da gücü yetmeyen altmış fakiri doyurur. Bu, Allah'a ve resulüne imanınızı göstermeniz içindir. İşte bunlar Allah'ın koyduğu kurallarıdır. Kâfirleri elem veren bir azap beklemektedir."*⁴⁴⁸

Âyet-i kerime Cahiliye Dönemi'nde kadınlara yapılan hakareti ortadan kaldırmaktadır. Yukarıda izah edildiği gibi kocanın eşine yaptığı haksızlığa karşı yüce Allah, Havle binti Sa'lebe'nin yakarışını duymuş ve anında ona cevap vermiştir. İkinci âyette ise "Sen bana annemin sırtı gibisin." şeklinde bir söz söyleniyor. Cahiliye Dönemi'nde Araplardan bir kimse böyle söz söylediğinde, eşi ona ömür boyu haram olurdu.⁴⁴⁹

⁴⁴⁶ İbn Mâce, Zihar, 25.

⁴⁴⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXIX, 250.

⁴⁴⁸ Mücadele, 58/1-5.

⁴⁴⁹ Vehbe Zühaylî, *Tefsirü'l Veciz*, Trc., Hacı İnan, Dua Yayıncılık, İstanbul, 2013, IV, 272.

Üçüncü âyet-i kerimede ise erkeklerin eşlerine “zıhar” da bulunup sonra da bu yaptıklarından pişman olup tekrar geri almak istiyorlarsa, onlarla tekrar ilişkiye girmeden önce cariye ya da bir köleyi azat etmeleri gerekmektedir. Kefaret yerine getirilmeden cinsel ilişkiye girmeleri haramdır.⁴⁵⁰ Burada yaptıkları hatadan dolayı ilahî hüküm veriliyor ve her ne yaparsanız sizden haberdar olan sizi gözetleyen biri olduğunu unutmayın hatırlatması vardır.

Dördüncü âyetinde ise önceki âyette eğer tekrar eşiyile beraber olmak istiyorsa, köle veya cariyeyi azat etmesi gerekir. Eğer bu ikisine de gücü yetmez ise işte burada konumuzla alakalı olan oruç devreye giriyor ve iki ay peş peşe oruç tutmasını emrediyor. Bu noktada bu iki ay oruca da gücü yetmez ise diğer bir kolaylık ilkesi devreye giriyor, bu da altmış fakiri doyurma kolaylığı geliyor.

Dolayısıyla Cahiliye Dönemi’nde olağan hale gelen eşlerin boşaması bu âyet-i kerime ile sonlandırılmış olup bunun tekrarı söz konusu olduğunda kefareti vermesi gerektiği söylenmiştir.

4.2.4. Kâtl Kefareti Orucu

Kâtl cana kıymak anlamına gelmektedir. Öldüren kişiye kâtil, öldürülen kişiye de maktul denilmiştir. Allah Teâlâ, insanı en güzel şekilde yaratmış ruhundan üfleyerek yeryüzünün halifesi konumuna getirerek her şeyi onun emrine vermiştir. Bundan dolayı onun yaşama hakkının çiğnenmesini haram kılmış ve dinin temeli olan korunması gereken sınıflar içine almıştır.⁴⁵¹

Hz. Peygamber (s.a.s) veda haccında Müslümanlara hitap ederken şöyle buyurmuştur: “*Şüphesiz bu günleriniz nasıl mukaddes bir gün, bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay ve bu şehriniz nasıl mukaddes bir şehir ise canlarınız, mallarınız ve namuslarınız da öyle muhteremdir. Tecavüzden korunmuştur.*”⁴⁵²

Bir Müslüman asla adam öldürmemelidir. Şayet böyle bir hataya düşerse kefareti ödemesi gerekir. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmuştur:

⁴⁵⁰ Zühaylî, *age.*, IV, 272.

⁴⁵¹ Mustafa, vd. *Mu’cemu’l-Vasit*, 715, Cürcanî, *Mu’cemu’l-Ta’rifât*, 144. Paçacı, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 364.

⁴⁵² Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Şu’abü’l-Îmân*, Thk., Ahmet Nedvî, el-Mektebetu Raşid, Riyad, 2003, V, 132.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ
إِلَى أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ
مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا
حَكِيمًا

“Yanlışlıkla olması dışında, bir müminin bir mümini öldürmeye hakkı olamaz. Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin mümin bir köle azat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir ancak ölünün ailesi diyeti bağışlarsa o başka. Öldürülen, mümin olmakla birlikte size düşman olan bir topluluktan ise mümin bir köle azat etmek lazımdır. Eğer kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine teslim edilecek bir diyet vermek ve mümin bir köleyi azat etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin Allah tarafından tövbesinin kabulü için iki ay peş peşe oruç tutması lazımdır. Allah her şeyi bilmektedir, hikmet sahibidir.”⁴⁵³

Bu âyetin inmesine sebep olan olay tefsir kitaplarında şöyle geçmektedir: Ebû Cehil’in üvey kardeşi olan Ayyâş b. Ebû Rebîa’dan dolayı indiği söylenmiştir. Ayyâş henüz yeni Müslüman olmuş, Medine’ye hicret etmek zorunda kalmıştı. Ebû Cehil diğer kardeşlerini de yanına -Ayyâş’ı- annelerinden dolayı ikna ederek Mekke getirip kardeşi Hâris b. Zeyd tarafından işkenceye maruz kalmıştı. Ayyâş, Mekke’nin fethine kadar orada kalıp daha sonra Medine’ye dönmüştü. O sırada kardeşi Hârise rastladı. Kendisine yapılan işkenceleri hatırlayıp kardeşini öldürdü. Bu arada Hâris yeni Müslüman olmuştu ancak Ayyâş bundan haberi olmadığı için onu öldürdü. Sonra pişman olup durumu Hz. Peygamber’e anlattı.⁴⁵⁴ Bu âyet-i kerime karşımıza üç konuyu çıkarmaktadır.

Bunlardan birincisi, yanlışlıkla öldürdüğü müminin İslâm toplumunun içinde bulunması. İkincisi ise Müslümanlarla aralarında antlaşma bulunan bir topluluk içinde olması durumu. Üçüncüsü olarak da düşman bir topluluk içinde yaşaması durumu vardır. Bu üç konu diyet ve kefaretin şeklini ve durumunu açıklamaktadır.⁴⁵⁵

وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا

⁴⁵³ Nisa, 4/92.

⁴⁵⁴ Taberî, *Câmiu’l Beyân fi Tefsir’il Kur’ân*, VII, 306.

⁴⁵⁵ Karaman, *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, II, 116.

“Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin mümin bir köle azat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir.”⁴⁵⁶

Kim hata ile bir müminin ölümüne yol açarsa mümin bir köle azat etmesi gerekmektedir. Ayrıyeten, öldürdüğü kişinin ailesine diyet vermesi gerekir. Ancak mirasçılar diyeti almak istemeseler almazlar. Bu durumda yüce Allah, bir kişinin yanlışlıkla birinin ölümüne sebebiyet verdiğinde iki şeyi farz kılmıştır. Diyet ve kefarete.⁴⁵⁷

Kefaret, öldüren kişinin malından karşılığı ödenmek üzere bir mümin köleyi azat etmektir. Diyet ise öldüren kişinin akrabalarından ödenecek olan yüz devedir.⁴⁵⁸

فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوِّكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ

“Öldürülen, mümin olmakla birlikte size düşman olan bir topluluktan ise mümin bir köle azat etmek lazımdır.”⁴⁵⁹

Hata ile öldürülen müminin kavmi kâfir ve Müslümanlarla savaş halinde olsalar, bu durumda öldüren sadece kefarete verecektir. Karşı taraf inanmayan bir topluluk olduğu için güçlenmemeleri için diyet ödenmez.⁴⁶⁰

وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ

“Eğer kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine teslim edilecek bir diyet vermek ve mümin bir köleyi azat etmek gerekir.”⁴⁶¹

Hata ile öldürülen zimmîler gibi Müslümanlar arasında antlaşmayla bulunan bir topluluk ise antlaşma olduğu için katil, öldürdüğü kişinin ailesine diyet ödemesi gerekir. Bir de katilin kefarete olarak mümin bir köleyi de azat etmesi gerekir.⁴⁶²

فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامًا شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ

“Bunları bulamayan kimsenin Allah tarafından tövbesinin kabulü için iki ay peş peşe oruç tutması lazımdır.”⁴⁶³

⁴⁵⁶ Nisa, 4/92.

⁴⁵⁷ Muhammed Ali Es-Sabuni, *Safvetü't-Tefâsir*, Trc., Sadrettin Gümüş, Nedim Yılmaz, Ensar Yayınları, İstanbul, 2014, I, 556.

⁴⁵⁸ Sabuni, *Safvetü't-Tefâsir*, I, 556.

⁴⁵⁹ Nisa, 4/92.

⁴⁶⁰ Sabuni, *Safvetü't-Tefâsir*, I, 556.

⁴⁶¹ Nisa, 4/92.

⁴⁶² Sabuni, *Safvetü't-Tefâsir*, I, 556.

Eğer katil köle bulamaz ise burada yine konumuzla alakalı olan oruç kefareti devreye giriyor ve iki ay peş peşe oruç tutması gerekir.⁴⁶⁴

Zikredildiği üzere adam öldürme büyük bir günah sayılmıştır. Böyle bir hataya düşüldüğü zaman Allah Teâlâ ona işlediği bu hatadan dolayı ceza olarak köle, diyet ve oruç kefaretları getirilmektedir. Şayet bu konuda ödemede güçlük çekerse konumuzla alakalı oruç kefareti devreye girmekte, bu kefarette iki ay peş peşe oruç tutması söylenmektedir.

⁴⁶³ Nisa, 4/92.

⁴⁶⁴ Sabuni, *Safvetü't-Tefâsir*, I, 556.

SONUÇ

Kur'ân'ı Kerim Âyetleri Işığında Oruç adlı çalışmamız neticesinde ulaştığımız sonuçları maddeler halinde şu şekilde zikredebiliriz. Oruç, semavî dinlerin ortak ibadetlerinden birisi olmakla birlikte, başta İslâm dini olmak üzere semavî dinlerde oruç ibadetinin ifasında farklılıklar görülmektedir.

Yahudilerin, nefis terbiyesi, cefa vasıtası, Allah'a yakınlaşma ve başlarına gelen bela ve musibetlerin def'i için oruç tuttıkları kaynaklarda yer almaktadır. Bu noktada, Hz. Meryem ve Hz. Zekeriyâ'nın o dönemde oruçla imtihan oldukları bilinmekle birlikte "savm/sıyam" kavramının epistemolojisi hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu minvalde "sıyam" kavramıyla onların oruç tuttıkları ve hiçbir şeyi yemedikleri söylerken kimileri de "savm" kavramının onların sustuklarını ve kimseyle konuşmadıklarına delalet ettiğini ileri sürmüştür.

Hıristiyanlar ise oruç tutarak; vücuda belirli vakitlerde eziyet etmek, içsel duygularına hâkim olmak ve böylelikle dünyada iken vucuda işlenmiş günahların cezasını çektirmek olarak görmüşlerdir. Hz. İsa'nın hem oruç tutup hemde yanında bulunanlara tavsiye etmesine rağmen Hıristiyanlar, kendisinden sonra oruca gereken önemi vermemişlerdir. Onlar, oruç tutmalarına rağmen orucun gün sayısında eksiltme ve artırma bazen de oruç ibadetini yerine getirmek için mevsimlerin en güzeli olan bahar ayını tercih ederek te'hir ve takdim yapmak suretiyle orucun zamanını kendilerine göre değiştirmişlerdir.

Ramazan orucu, ontolojik olarak sadece Müslümanlara has bir ibadet olmamakla birlikte, diğer ümmetlerin orucuna gerek zaman, gün sayısı ve âdet yönüyle gerekse hüküm ve nitelikler ihtiva etmek suretiyle, kendine has ve Müslümanlara özgü bir ibadet niteliğindedir.

Kur'ân'ı Kerim'de oruç ile ilgili âyetlere bakıldığında söz konusu oruç ibadeti, Müslümanları, takva bilinciyle hareket etmeye sevk ederek nefsi kötü şeylerden korumak fizyolojik/bedensel ve şehvî arzuları dizginleyerek, kişinin kendi nefsi arzularına yenik düşmeyip iradesinin, arzularına galip geldiği ve müttakiler zümresine girmesine bir vesile olduğu görülmektedir.

Orucun sayılı günler olduğundan maksat; orucun yılın bütün günlerini kapsamadığı, insanın yapısını gözeterek sayılı günlerde olduğu, hastalık, yolculuk ve oruca güç yetirememe gibi konularda orucun, insanı zor duruma düşürecek bir külfete dönüşmemesi için kişinin tutmadığı gün sayısı kadar orucunu sonraya erteleme veya tamamlama gibi bir kolaylığının var olduğu görülmektedir.

Kur'ân'ı Kerim, bu ayı; “Ramazan Ayı” olarak isimlendirmiş ve bu isim, oruç ibadetiyle özdeşleşmiş olup Kur'ân'da sadece bir yerde geçmektedir. Hem Kur'ân'ın nüzülü hem Kadir Gecesinde bu ayda olması ve hem de oruç ibadetinin bu ayda yer alması bu ayın ne kadar şerefli bir ay olduğunu göstermektedir

Siyah ve beyaz iplik ifadeleriyle her ibadetin başlama ve bitiş vaktinin olduğu gibi, orucun da başlama ve son vaktinin olduğu belirtilmiştir.

Orucun, mahremiyet hayatıyla ilgili ihtiva ettiği hükümler sadedinde; “Rafes” ve “mübaşerat” ifadeleri oruç gecelerinde cimanın mubah olduğunu beyan ederken, “libas” kavramı eşlerin birbirlerinin örtüsü olduğu, “ihânet” kavramı ise bazı sahabelerin daha önce yasak olan bazı fiilleri işleyip daha sonra pişmanlıklarını belirtip tövbe etmeleri ve Allah Teâlâ'nın onları affetmesidir.

Kur'ân'ı Kerim'de oruç bahsindeki “itıkaf” kavramı Ramazan Ayının son on gününde ibadet için kişinin kendisini mescide kapatması, “hududullah” ifadesiyle de itikafta iken kişinin eşinden uzak durması ve orucu geceye kadar tamamlamayıp yiyecek içecekten uzak durmaya işaret ederek; Ramazan Ayında yapılması helal ve yapılmaması gereken hükümler beyan edilerek oruç ibadetinin çerçevesi teferruatlı bir şekilde çizilmiştir.

Oruç ibadeti, bedenî bir ibadet olmasına rağmen bu ibadet, bedenî olarak değil de malî olarak da ifa edilmektedir. Şöyle ki oruç tutmakta zorlanan kişilerin bunun yerine bir güne bedel olarak, bir yoksulun günlük yiyeceği kadar fidye vermek suretiyle ibadetlerini yerine getirirler.

Oruç ibadeti, Ramazan Ayıyla özdeşleşmiş bir ibadet olmakla birlikte, bazen farklı sebeplerden ötürü kişiye kefaret olarak oruç ibadeti vacip olmaktadır. Hac ibadetinde yapılan eksikliklerin telafisi, yeminin yerine getirilmemesi, kocanın eşine

ziharda bulunması ve adam öldürme gibi durumlarda kefarete olarak oruç tutularak yapılan hataların telafi oluna gidildiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ateş, A.O.,1996, *İslâma Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, Beyan Yayınları, Ankara, s. 90.
- Adam, B., 2007, *Yaşayan Dünya Dinleri*, DiB Yayınları, İstanbul. s. 205.
- Aclûnî, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî., *Keşfü'l-Hafû*, Mektebetu'l-Kudus, trs. s. 318.
- Âlusî, Ebü's-Senâ Şihâbüddin Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Huseynî., 2008 *Ruhu'l Meani fi Tefsiri'l Kur'an'il Azim*, Dâru'l-Ehyar, Beyrut. II, s. 62.
- Atar, F.,2009, "Sefer", *DİA*, İstanbul, XXXVI, s. 294.
- Aydın, F., 2012, *Biruni ve Şehristani İzinde Dinler Tarihi Yazıları*, Eski Yeni Yayınları, Ankara, s. 131.
- Aydın, M., 2007, *Yaşayan Dünya Dinleri*, DiB Yayınları, İstanbul, s. 77.
- Bardakoğlu, A., 1996, "Had", *DİA*, İstanbul, XIV. s. 547.
- Bulaç, A., 2016, *Dirâsâtu'l-Kur'an Meâl ve Tefsiri*, Çıra Yayınları, İstanbul, I, s. 403.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrahim el-Cu'fi., 2012, *Sahîhi'l Buhârî*, Dâru't-Tasili, Beyrut.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali., 2003, *es-Sünenü'l-Kübra*, Dâru'l-Kitab'ul İlmiyye, Beyrut, IV, s. 339.
- _____,2003, *Şu'abü'l-İmân*, Thk., Ahmet Nedvî, el-Mektebetu Raşîd, Riyad, V, s. 132.
- Boynukalın, E., 2013, "Yemin", *DİA*, İstanbul, XL, s. 417.
- Bilmen, Ö.N., 1997, *Büyük İslâm İlmihali*, Kaya Matbaacılık, İstanbul, s. 303.
- _____, tsz., *Kur'an-ı Kerim Meâli Alisi ve Tefsiri*, Tahk., Sadrettin Gümüş, Muhsin Demirci, İpek Yayınevi, İstanbul, I, s. 177.
- Cürcanî, Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerif., 1413, *Mu'cemu'l-Ta'rifât*, Dâru'l-Fâdile, Kahire, s, 123.

- Cilacı, O., 1994, "Dua", *DİA*, İstanbul, IX, s. 529.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî., 1996, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikir, Beyrut, I, s. 261.
- Dârekutnî, Ebü'l Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed., 2001, *Sunenu Dârekutnî*, Dâru'l Marife, Beyrut, I, s. 553.
- Derveze, Muhammed İzzet b. Abdilhâdî b. Dervîş., 1998, *et-Tefsirü'l Hadîs*, Trc., Vahdettin İnce, Ekin Yayınları, İstanbul, VII, s. 179.
- Deylemî, Ebû Mansûr Şehredâr b. Şîrûye b. Şehredâr., 1986, *Kitâbü'l-Firdevs bi-Me'sûri'l-Hiţâb*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, III, s. 427.
- Demirci, M., 2009, *Tefsir Usûlü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 249.
- Ebu Hayyan, Yusuf eş-Şeybani el-Endulusi., 1993, *Bahru'l-Muhit*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiye, Beyrut, II, s. 50.
- el-Yesûî, Luvîs Ma'lûf., 1965, *el-Müncid fi'l-Luġa ve'l-Alâm*, et-Tab'atül-Kasulikiyye, Beyrut, s. 441.
- el-Cezîrî, Abdurrahman b. Muhammet b. İvaz., 2003, *el-Fikh' Ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, I, s. 521.
- Ebû Suud, Muhammed b. Muhammed., 2015, *İrşadi'l Aklü's Selim Mezaye'l-Kitabü'l Kerim*, Dâru'l Mushaf, Kahire.
- Ebû Yusuf, Yakup b. İbrahim b. Habib b. Said b. Habtatul Ensari., trz., *el-Âsar'ul ebi Yusuf*, Thk., Ebu Vefa, Dâru'l Kutubul-İlmiyye, Beyrut, I, s. 65.
- Elmalılı, M.H.Y., 2014, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Tahk. İsmail Karaçam, Emin Işık, Nurettin Boleli, Abdullah Yücel, Ayyıldız Matbaacılık, İstanbul, I, s. 612.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî., 2009, *Sünen-i Ebi Dâvûd*, Mektebetu Asriyye, Beyrut, III, s. 115.
- Feyizli, H.T., 1988, *İslamda ve Diğer İnanç Sistemlerinde Oruç-Kurban*, Milli Eğitim ve Spor Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s. 11.

- Fayda, M., 1993, “Cahiliye”, *DİA*, İstanbul, VII, s. 17.
- Gündüz, Ş., 2007, *Yaşayan Dünya Dinleri*, DİB Yayınları, İstanbul, s. 36.
- Geçit, M.S., 2019, “*Molla Sadra'nın Tefsirinde Tasavufî Özellikler*”, İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı No: 13, Nisan, s. 59.
- _____, 2019, *Molla Sadrâ'nın Kur'ân Yorumu Kur'ân'ın Aklî, Naklî ve İrfanî Yorumu*, Endülüs Yayınları, İstanbul, s. 393.
- Hamidullah, M., 2003, *İslâm Peygamberi*, Çev. Salih Tuğ, Yeni Şafak Yayınları, Ankara, s. 82.
- Harman, Ö.F., 2001, “Hac”, *DİA*, İstanbul, XXIII, s. 5.
- _____, 2001, “İslâm”, *DİA*, İstanbul, XXIII, s. 5.
- Havva, S., 1985, *el-Esâs fi't-Tefsir*, Dâru'l-İslâm, Beyrut, I, s. 325.
- Halebî, İbrahim b. Muhammed., 1974, *Mülteka el Ebhur*, Trc., Mustafa Uysal, Uysal Yayınevi, Konya, I, s. 273.
- İsfehânî, Râgıb, 2009, *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kalem, Dımeşk, s. 500.
- İmam Malik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî., 2016, *el-Muvatta*, Dâru't-Tassili, Beyrut, s. 46.
- İmriu'l-Kays, Ebû Vehb (Ebü'l-Hâris / Ebû Zeyd) Hunduc b. Hucr b. el-Hâris Âkilü'l-Mürâr., 2004, *Divanu'l-İmriu'l-Kays*, Dâru'l-Marife, Beyrut, I, s. 95.
- İmam Şafii, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbâs., 2001, *el-Umm*, Dâru'l Risale, Beyrut, II, s. 519.
- _____, 2006, *Tefsiru'l-İmam Şafii*, Tahk., Ahmet Mustafa el-Ferran, Riyad, s. 295.
- İbrahim, M, vd., 1989, *el-Mu'cemu'l-Vasit*, Çağrı Yayınları, İstanbul, s. 529.
- İbn-i Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, el-Kazvînî., 2014, *el-Câmiu's-Sahih*, Dâru't-Tasili, Beyrut,

- İbn-i Kayyim, el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî., 1990, *Zâdu'l-Meâd*, trc., (Muzaffer Can) Cantaş Yayınları, İstanbul, II, s. 621.
- İbn-i Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî., trz., *el-Câmiu'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l Kitabu'l-İlmiyye, Beyrut, II, s. 246.
- İbn-i Hişam, Ebu Muhammed Cemâlüddîn, Eyyûp el-Himyerî el- Meâfiri el-Basrî el-Mısrî., 1990, *es-Siretu Nebeviyye*, Dâru'l-Kitabu'l Arabiyye, Beyrut, s. 82.
- İbn-i Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed, el-Mervezi, eş-Şeybânî., 1999, *Musned*, Muessesetu er-Risale, Beyrut. XXVIII, s. 191.
- İbn-i Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesir b. Davi' el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî., 1997, *Tefsirü'l-Kur'ân'il-Azim*, Dâru'l-Marife, Beyrut, III, s. 124.
- _____,1990, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Mektebetu Meârif, Beyrut, I, s. 118.
- İbn-i Âşur, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir., 1984, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru't Tunusiyye, Tunus, II, s. 154.
- İsfehanî, Ebu Müslim Muhammed b. Bahr., trs., *Tefsiru Ebi Müslim Muhammed b. Bahr el-İsfehanî*, Thk., Hıdır Muhammed Nebha, s. 56.
- Kurtubî, Ebü'l Abbâs Ziyâüddin Ahmed b. Ömer b. İbrahim el-Ensârî., 2006, *el-Câmiu'li- Ahkâmi'l-Kur'ân*, er-Risale, Beyrut, III, s. 146.
- Keskinoglu, O,vd, 2015, *Hâtemü'l-Enbiyâ Hz. Muhammed ve Hayâtı*, DİB Yayınları, Ankara,
- Kahraman, F,vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, Ankara, s. 368.
- Karagöz,İ, vd., 2004, *Hac İlmihali*, DİB Yayınları, Ankara, s. 19.
- Kahraman, H,vd., 2007, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, DİB Yayınları, Ankara, I, s. 277.
- Kutub, Seyyid b. İbrahim b. Hüseyin eş- Şâzilî., 2003, *Fizilâli'l-Kur'ân*, Dâru'l Şeruk, Beyrut, I, s. 172.

- Kalek, C., 2006, "Müd", *DİA*, İstanbul, XXXI, s. 457.
- Karagöz, İ., 2012, *Kur'ân'dan Öğütler*, TDV, Ankara, s. 189.
- Kitab-ı Mukaddes, 2010, *İncil*, (İbrani, Kildâni ve Yunâni Dillerinden Tercüme), Kitab-
Mukaddes Şirketi, İstanbul,
- _____, 2010, *Tevrât*, Mısırdan Çıkış, 34:28, (İbrânî, Kildânî ve Yunanî Dillerinden
Tercüme), Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul,
- Katar, M., 2002, "Kefaret" *DİA*, Ankara, XXV, s. 177.
- Köse, S., 2011, "Tekbir", *DİA*, İstanbul, XL, s. 341.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, es-Semerkindî., 2015,
Te'vilâtü'l Kur'ân, Çev. Bekir Topaloğlu, Yusuf Şevki Yavuz, Ensar
Yayınları, İstanbul, I, s. 361.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin b. el-Haccâc el-Kuşeyrî., 2014, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru't-
Tasili, Beyrut, I, s. 424.
- Mevdudî, Seyyid Ebu'l A'lâ., tsz., *Tefhimu'l Kur'ân*, Çev. Muhammed Han Kayani vd.,
İnsan Yayınları, İstanbul, I, s. 148.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî., 2010, *en-Nüket ve'l-Uyûn*,
Dâru'l Kutubul İlmiyye, Beyrut, I, s. 236.
- Mutçalı, S., 1995, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul, s. 495.
- Nesefî, Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed, es-Semerkindî., 2020,
et-Teyisîr fi't-Tefsîr, Çev. Ali Benli, Türkiye Yazma Eserler Kurumu
Başkanlığı Yayınları, İstanbul, II, s. 358.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfizüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mâhmûd., 1998, *Medârikü't-
Tenzîl ve Hakâiku't Te'vil*, Dâru'l-Kelimi't-Tayyibe, Beyrut, I, s. 33.
- Nedvî, Ebu'l Hasen Alî Hasenî., 1969, *Dört Rükün*, İslami Neşriyat, Konya, s. 188.
- Neşvân, Ebû Saîd b. Saîd b. Sa'd b. Ebî Himyer b. Ubeydillâh el-Himyerî el-Yemenî.,
1999, *Şemsun Ulum ve Devaun Kelamun Arap Minel-Kelam*, Dâru'l-Kelam,
Beyrut, III, s. 1353.

- Nîsâbûrî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed., 1994, *el-Vasîf fî Tefsîri'l-Kur'ân'il-Mecîd*, Dâru'l Kitab'ul- İlmiyye, Beyrut, I, s. 287.
- Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim., 1990, *el-Müstedrek Ale's- Sahihayn*, Kitabu'l İlmiyye, Beyrut, II, s. 175.
- Nesaî, Ebu abdurrahmân Ahmed b. Şuây b. Ali., 2012, *es Sunen*, Dâru't-Tasili, Beyrut,
- Olgun, T., 1998, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara, s.150.
- Öğüt, S., 1996, "Fidye", *DİA*, İstanbul, XIII, s. 55.
- Örs, H., 1966, *Musa ve Yahudilik*, Yükselen Yayınevi, İstanbul, s. 373.
- Parladır, S., 1994, "Dua", *DİA*, İstanbul, IX, s. 536.
- Râzî, Ebû Abdillâh Ebu'l Fadl Fahrüddîn Muhammed b. Ömer., 1981, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Dâru'l-Fikir, Beyrut, V, s. 74.
- Rafîî, Mustafa Sadık b. Abdurrâzık b. Ahmet b. Abdulkâdir, trsz., *Tarihu'l-Kitabu'l-Arap*, I, s. 237.
- Sinanoğlu, M., 1999, "İbâdet", *DİA*, İstanbul, XIX, s. 233.
- _____, 2001, "İslâm" *DİA*, İstanbul, XXX, s. 1.
- Sâbık, Seyyid., 1999, *Fıkhü's Sünnne*, Mektebetu'l-Abiykan, Kahire, II, s. 61.
- Sivasî, Kemâleddîn Muhammed b. Abdülvâhid., 1993, *Fethu'l-Kadîr Alâ'l-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, Thk., Abdürrazak Galib el-Mehdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, II, s. 411.
- Sabunî, M.A., 1980, *Revaiül-Beyan Tefsiru Âyati'l-Ahkam Mine'l-Kur'ân*, Mektebetu Gazali, Dimeşk, I, s. 201.
- _____, 2014, *Safvetü't-Tefâsir*, Trc., Sadrettin Gümüş, Nedim Yılmaz, Ensar Yayınları, İstanbul, I, s. 556.

- Suyutî, Ebü'l- Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el- Hudayrî eş-Şafii., 2012, *ed-Durru'l-Mensûr fi Tefsîr bi'l-Me'sûr*, Trc., Hüseyin Yıldız, Ocak Yayınları, İstanbul, II, s. 246.
- _____,2001, *el-İtkân fi Ulumi'l-Kur'ân*, Mektebetu Asriye, Beyrut, 2012, s. 542.
- Şener, Mehmet, "İtikâf", *DİA*, İstanbul, XXIII, s. 457.
- Şentürk, L, vd., 2007, *İslâm İlmihali*, DİB Yayınları, Ankara, s. 343.
- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb el-Kâhirî., 1985, *Muğnil Muhtac İla Marifeti Meâni Elfâzil Minhac Âla Metni Minhâcî Tâlibin*, Dâru'l-Ufist, İstanbul, I, s. 451.
- Tabatabaî, Seyyid Muhammed b. Seyyid Sâdık b. Seyyid Mehdî Sengilecî Hüseyinî., 1994, *el- Mizan fi Tefsiri'l-Kur'ân*, Trc., Vahdettin İnce, Kevser Yayınları, İstanbul, I, s. 34.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr B. Yeziz el Âmülî, el- Bağdadi., 2001, *Câmiu'l Beyân fi Tefsir'il-Kur'ân*, Mektebetu İbn-i Teymiyye, Kahire, XII, s. 11.
- Toptaş, M., 2008, *Kur'ân'ı Kerîm Şifa Tefsiri*, Cantaş Yayınları, İstanbul, II, s. 474.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ., 2016, *el-Câmiu's-Sahih*, Dâru't-Tasili, Beyrut.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî., trsz., *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, I, s. 398.
- Ustaosmanoğlu, M., 1999, *Ruhu'l-Furkan Tefsiri*, Sıraç Kitapevi, İstanbul, II, s. 332.
- Uludağ, S., 2010, "Takva", *DİA*, İstanbul, XXX, s. 484.
- Yaman, A., 2013, "Zihar", *DİA*, İstanbul, XLIX, s. 387.
- Yitik, A.İ, 2007, "Savm", *DİA*, İstanbul, XXXIII, s. 414.
- Yücel, İ., 2004, "Hac ve Ümre", *İlmihal-I-İman ve İbadetler*, TDV Yayınları, Ankara, I. s. 558.
- Yaşaroğlu, M.K., 2010, "Şaban" *DİA*, İstanbul, XXXVIII, s. 207.
- Zühaylî, V., 1985, *el-Fukhu'l İslami ve Edilletuhu*, Dâru'l Fikir, Dımeşk, II, s. 644.

_____,2009, *et-Tefsîru'l- Münîr*, Dâru'l Fikir, Dîmeşk, I, s. 499.

_____,2013, *et-Tefsîrû'l Veciz*, Trc., Hacı İnan, Dua Yayıncılık, İstanbul, IV, s. 272.

Zamahşerî, Ebü'l Kasım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el- Hârizmî., 1998, *el-Keşşâf 'An Hakâ 'İki Ğavâmidi't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvil fî Vucûhi't-Te'vil*, Dâru'l Marife, Beyrut, I, s. 383.

